UNDA HÖRNER

LOUIS ARAGON

AŞKLAR VE ÇİFTLER

ELSA TRIOLET

İletişim

UNDA HÖRNER 1961'de doğdu. Halen Berlin ve Paris'te yazar ve çevirmen olarak yaşıyor. Elsa Triolet romanları üzerine inceleme çalışmaları, André Breton, Paul Éluard, Benjamin Péret'den çevirileri vardır. Ayrıca 1993'te *Die realen Frauen der Surrealisten* (Sürrealistlerin Gerçek Kadınları) adında bir biyografi kitabı yayımlanmıştır.

Louis Aragon und Elsa Triolet. Die Liebenden des Jahrhunderts
© 1998 Rowohlt, Berlin Verlag GmbH, Berlin
Onk Ajans Ltd.

İletişim Yayınları 871 • Aşklar Çiftler Dizisi 12
ISBN 975-05-0102-0
© 2003 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2003, İstanbul (1000 adet)

EDİTÖR Bahar Siber
KAPAK Utku Lomlu
KAPAK FOTOĞRAFI Robert Doisneau
KAPAK FİLMİ 4 Nokta Grafik
UYGULAMA Suat Aysu
DÜZELTİ Bahri Özcan
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

UNDA HORNER

Louis Aragon Elsa Triolet

Yüzyılın Âşıkları

Louis Aragon und Elsa Triolet
Die Liebenden des Jahrhunderts

ÇEVİRENLER
Hulki Demirel - Monika Demirel

İletişim

İÇİNDEKİLER

Kasımda Bahar Günleri 9
Beşiğin Başında Gerçekyalanlar 23
Elsa'nın Yalnız Geçmişi 41
Sıra Dışı Eşyalar Koleksiyonu 57
Bir Şairin Kanı 73
Yazı Masalı İki Oda 89
Direnişte Aşk 103
Bir Günlük Kahramanlar 125
Mücadele Yine de Şimdi ve Burada 141
Philemon ve Baucis 157
Aragon'un Yalnız Mevcudiyeti 173
Kaynakça 179
Teşekkür 184

"Âşıkların bakışları, çiftin iki kutbu arasında dikkatin toplandığı ve kişiliklerin çözümlendiği bir bölge yaratır. Orada, arzunun ışığının hezeyanın kızılından bilincin moruna dönüştüğü yerde, duyuların mucizesi kendiliğinden gerçekleşir. Sonra, sonra... ama daha fazlasını şimdiden anlatmayalım."

Aragon 1928

Kasımda Bahar Günleri

"PARİS'TEYDİ... Oda, uzun karanlık bir koridorun sonundaydı. Bir köşede bir yatak ile bir komodin. Şöminenin yanında oturulmaktan aşınmış bir koltuk, pencerenin önünde minik bir masa. Lime lime olmuş bir halı. Odadan, yıkanılabilen bir köşeye geçiliyordu. Mermer lavabo Nuh Nebi'den kalmaydı, sanki eski bir tren tuvaletinden çıkmış gibiydi. Sürekli olarak tıkalıydı: Su gitmiyordu. Uzun süre bir firketeyle açmaya uğraştım, ortalığa berbat bir koku yayıldı." Elsa Triolet'nin erken dönem romanlarından birinde yer alan bir pasaj bu şekildeydi ve o dönemlerde başka birçok insanla hayata dair paylaştığı duygu da buydu.

Yirmili yıllarda Fransa'nın başkenti bir yabancı akını yaşıyordu, doğudan ve batıdan gelenlerin ergidiği bir potaya dönüşmüştü. Bu dönemde Paris'te kiraya verebileceği boş bir odası olan kimse, en köhnesinden bir bekâr odası bile olsa, iyi para kazanabilirdi. Uygun dolar kuru ve yasaksız alkol keyfinin cazibesine kapılan Amerikalılar, pahalı otellerde uzun süreler için oda kiralıyorlardı. Montmartre ve Montparnasse'ın sunduğu zevklerin müptelası olmuşlardı. Mont-

parnasse gerçek bir iktisadi gelişim devri yaşıyordu: Her köşede mantar gibi kafeler, tiyatro ve galeriler bitiyordu. Servetlerini Ekim Devrimi'nden kurtarabilmiş asil Ruslar, taksiçilik yaparak hayatlarını kazanan fakir düşmüş vatandaşları tarafından ünlü restoranlara getiriliyorlar ve bu restoranlarda kendilerine eski geleneklere uygun şekilde krallara layık ziyafetler çekiyorlardı. Tarihî değişiklikler geniş insan kitlelerini sert bir rüzgâr gibi bir köşeden diğerine savuruyor ve hayatları hiç öngörülmeyen yönlere doğru sürüklüyordu. "Kendisini bir şehrin belirli kurallara riayet eden hayatının ortasında bulan gezgin bir kadın için her şey bir sırdır. Nasıl telefon edileceğini, nasıl metroya binileceğini bilmez, kendi memleketinde şekilleri farklı olduğu için posta kutularını tanıyamaz, nereden sigara alınabileceğinden bihaberdir." Tek bir bavulla yola koyulmuş, üç beş metrekarelik mobilyalı bir odaya başını sokabilmiş göçmenlerin sadece yeni bir şehir planında yollarını bulmaları değil, aynı zamanda bütün hayatlarını da tekrar gözden geçirmeleri gerekiyordu.

Elsa Triolet, kızlık soyadıyla Brik, ne zengin ne fakirdir, Moskova'dan gelmiştir; iç savaşın perişan ettiği Sovyetler Birliği'ndeki eziyetli günlük hayattan ve saatlerce "bir parfüm fiyatına iki havuç aramak"tan kaçmıştır. Yabancı insanların duvarlardan sızan inlemeleri ve atışmalarıyla dolu odasından, etraftaki her ses duyulur. Yalnızdır, yanında sadece kiril alfabesiyle yazılmış kitaplar ve beraber yola çıktığı dostlarının fotoğrafları vardır: Kızkardeşi Lilya ve gönül dostu büyük şair Vladimir Mayakovski. Bir dosyada deniz ve palmiyelerin görüldüğü birkaç suluboya resim vardır. Resimleri Elsa yapmıştır, Tahiti'de beraber yaşadığı Fransız subay André Triolet ile olan evliliğinin hatıralarıdır bunlar. Bu dönemden muhafaza ettiği tek şey soyadıdır: Triolet, "müzikal bir terim, bir ot adı ve bir şiir kalıbı anlamına gelen" bir isim.

Elsa şimdi kendi ayakları üzerinde durmak zorundadır, onu bir mıknatıs gibi kendisine çekmiş ışıklar kenti Paris'te bir yabancıdır, ama ne işi vardır orada? Hayatı hiçbir perspektif sunmaksızın geçip gitmektedir. Bu ona acı verir, ama nasıl değiştirebilir ki bunu? Moskova'ya hiçbir koşulda geri dönmek istemez, ama şimdiye kadar yaşamış olduğu diğer hiçbir şehirde de -Papeete, Berlin, Londra- kalmak istememiştir. Hiç kimse ve hiçbir şey onu bir yerde tutmayı beceremez. Onu soran kimse yoktur. "Bazen Uyuyan Güzel uykumdan uyanıyordum: Mayakovski Paris'e geldiğinde. Onunla beraber gençliğim, ülkem ve dilim bana geri dönüyorlardı." Yakın dostunun varlığı, aslında ne kadar yalnız olduğunu acıyla tekrar tekrar Elsa'nın gözlerinin önüne serer. Arkadaşlarının çoğu Sovyetler Birliği'ni terk etmiş ve dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmışlardı. O otuz yaşlarının ortalarında, boşanmış, yalnız yaşayan bir kadındır ve kocasının ödediği nafakalar ile zaman zaman Moskova gazetelerine yazdığı yazılarına ödenen telif ücretlerinden geçinmektedir. Bekâr odasının umarsızlığı ona ayna tutar: Hayatı, uyumak için bir yatak, üstünkörü yıkanmak için bir lavabo ve üzerinde az sayıda özel eşyasının bulunduğu bir masadan ibarettir. Havuçların fiyatı gerçi artık ödenebilecek gibidir, ama şimdi onları hangi ocakta pişirecektir? Odaları kiraya veren kadınlar halının üzerindeki ufak bir baget kırıntısını bile cezalandırmaktadırlar. Elsa yabancı insanların vesvese ve despotluklarını çekemez hale geldiğinde adresini değiştirir, ama hiçbir yerde evinde değildir.

Bir defasında zengin burjuvaların oturduğu bir semt olan Ternes'in metro istasyonunun hemen yanı başında kalacak bir yer bulur: "Yaşlı, cılız ve hastalıklı görünen her iki ev sahibi de evde terlikleriyle dolanıyorlardı ve sümkürüp duruyorlardı. Erkek olanın gri bıyığı sürekli olarak ıslaktı, boynunda yün bir atkı vardı. Ev sanki ku-

zeyde bir ülkedeymiş gibiydi; sis, yağmur ve soğukalgınlığının hüküm sürdüğü bir ülkede." Elsa ağzını açtığı anda, üstüne bastırarak yuvarladığı R sesi ile kökenini hemen belli eder, insanlar onun Sovyet casusu olduğunu düşünürler. Halbuki o çok uzun zamandır ulusal kimliğini kaybettiği duygusuyla yaşamaktadır. "Gerçekten var olmaya devam ettiğini kendisine ispat etmek için kullanabileceği bir dayanağı yoktu." Ama hayır: 1925'te Moskova'da *Camouflage* isminde bir romanı yayımlanmıştır. Romanın kahramanı Varvara, Elsa'nın bir ikizidir. "Varvara'nın bir araba dolusu arkadaşı vardı, ama yine de Place de la Concorde'daki dikilitaş kadar yalnızdı." Halbuki gerçek hayattaki Elsa kendisine eşlik edecek insanların yokluğundan yakınacak durumda değildir! Kozmopolit bir sanatçı grubuyla takılmaktadır, Roger Vitrac, Franz Hellens ve Ferdinand Léger'le çıkar, Ilya Ehrenburg kendisini ziyaret eder, genç edip Roland Tual'le tanışır. Randevuları hızlı ve fakat hedefsiz daireler çizen bir dönmedolap gibidir. Elsa akşam için hazırlanır ama akşam bir beyefendi değildir, aksine her defasında sadece bir maceranın müphem umududur. "Bir kötürümün koltuk değneklerini hayal ettiği gibi hayal ediyordu aşkı. Elinde hayal etmekten başka bir şey kalmadığından emindi." Bir bardak şarap daha, ona kapıya kadar eşlik eden bir kol daha, sonrasında tekrar odadaki aynanın önünde durup makyajını temizler. Ertesi gün dudakları tekrar kırmızıdır. Bu sosyal oyun sonsuza dek sahneye konulabilir. "Fakat hayatının canlı bir tanığını tahayyül edebilecek durumda değildi. Hiç kimse tarafından sevilmeyen bir kadın gibi yaşıyordu, halbuki sevilmeyen bir erkeğin sadece fiiliyata dökülmesi gereken aşkı bile bir kadın için gençlik pınarıdır."

En iyi arkadaşlıklarda dahi bağlayıcı olmamanın izleri hissedilir. Ortak bir yola bağlanacak kimse yoktur - ama

hayat gemisinin demirini nereye atması gerektiğini Elsa'nın kendisi de bilmez. Bir kuş kadar hürdür, aynı zamanda kendisini her şeye ve herkese karşı korumasız hisseder. Romanının kahramanı gibi "ne ebeveyni ne ailesi, ne evi ne kanaatleri, ne parası ne mesleği" olduğuna inanır; "onunla diğer insanlar arasında bir bağ oluşturacak hiçbir şeyi" yoktur. Kendisini "yazılı kağıdında hataların not edildiği marja konulmuş gibi" hisseder. "Ve gerçekten de bir hatadır o. Aşk yardımına koşabilirdi ama aşkı da bulamamıştır. Belki bir çocuk..." Ama Elsa çocuk sahibi olamaz. Bu gençlik yıllarındaki bir kürtajdan beri geri dönülemez biçimde böyledir. Romanlarında çocuklar küçük *mucizevi yaratıklar olarak ortaya* çıkarlar ve bir roman kahramanının ağzından şöyle bir itirafta bulunur: "Çocuksuz bir kadın, hermafrodit gibi korkunç bir yaratıktır."

"Bir kez daha duvar kâğıtlarını değiştirdim... Bu defa sarı-mor çubuklu, büyük bir kafes gibi... Paris'te bir otel odası. Hastayken hayaller gördüm orada, uykuda ya da cin gibi uyanıkken. Korkunçtu... Pencerenin önünde, akşama doğru üzerinde gemilerin küçük fener ışıklarının dans ettiği geniş gri bir nehre, bir denize dönüşen ıssız Edgar-Quinet Bulvarı..." İnce duvarlardan müzik duyulmaktadır şimdi: I'm waiting for the man I love...*

Bir gün Elsa odasının kapısını açarken, zildeki isminin üzerine birisinin "orospu" yazmış olduğunu fark eder. "Kapıcı yapmış olmalı. Beni gereğinden fazla erkeğin ziyaret ettiğini düşünüyor. Çok sayıda erkek ziyaretime gelse de, Tanrı aşkına, ben orospu değilim." Fernand Léger, Elsa'yı gözyaşlarına boğulmuş bir halde bulur ve fazla düşünmeden eşyalarını toplayarak yeniden taşınması gerektiğine karar verir. Ama nereye? Rue Campagne-Première'de-

(*) Sevdiğim erkeği bekliyorum.

ki Hotel Istria'ya, genç adamın Marcel Duchamp, Man Ray ve Kiki de Montparnasse gibi birçok dostu burada oturmaktadır. Hotel Istria'nın "oralardaki en ucuz ve temiz otel" olduğu dilden dile dolaşmaktadır. Rainer Maria Rilke, Fitzgeraldlar ve Henry Miller de bu otelde kalmışlardır (ki otel bugün bu isimleri kullanarak kıvanç içinde reklamını yapmaktadır).

Elsa sanatçı mahallesi Montparnasse'ta, kendisini kendisine benzeyen insanlar arasında hisseder. "Orada yalnız olan sadece ben değildim. Ama kimse benim iç monoloğumu kesemiyordu." Elsa her sabah, Istria'dan birkaç adım uzakta, Closerie des Lilas'da uzun süre kahvesiyle baş başa oturur. Garsona kafenin antetli kağıtlarından getirtir ama şahsi notlar ve Moskova'daki kızkardeşine birkaç mektup dışında hiçbir şey yazamaz. "Ben yazar değilim, sadece mutsuz bir kadınım ve bütün mutsuzluğumla yazıyorum", diye tespit eder cesareti kırılmış bir halde. *Camouflage*'ın pek de başarılı olmadığını kendisine itiraf etmek zorundadır. Bulvardaki insanları gözlemleyerek saatler geçirir. Bakışlarını kaldırımdaki masalar üzerinde gezdirir ve yalnız başlarına bir bardak pernoyla masalarında oturan melankolik bakışlı kadınları gördüğünde, onlarda korkuyla kendisini tanır. Barın kenarında boydan boya uzanan çinko tutamağa umursamaz bir tavırla yaslanan genç adamları görür ve içlerinden birinin kendisini kurtarmasını içi yanıp tutuşarak ister. Bir kremalı kahve daha ısmarlar, kelimeleri arar fakat düşünceleri her yerde gezinmektedir, uğramadıkları tek yer kâğıttır. Büyük yeşil kahve fincanı bir kez daha boşalmıştır, yanındaki beyaz kâğıt kadar boştur ve para cüzdanı da artık pek dolu sayılmaz. Gitme zamanı gelmiştir. Bütün çıplaklığıyla günlüğüne şu notu alır: "Yanımda, onunla hayatı sevebileceğim seven bir kalp olmadığı için teslimiyet içinde öleceğim."

O günlerde Paris kamuoyunun gündemini aykırı söylemleri ve eylemleriyle sürrealistler olmadan düşünmek imkânsızdır. İnsanların gözlerini faltaşı gibi açık bırakan tiyatro oyunlarıyla, henüz dadaistler olarak adlandırıldıkları 1920'lerin başlarında bile salonlarda gerçek meydan muharebeleri yaşanmasına neden olmuşlardı. Daha sonra, 1924'te sürrealizmin "İlk manifestosu" yayımlanmıştı. Bu manifestoyu yazanlar, komünistlerin dostuydu ve şunları deklare ediyorlardı: "Avrupa'da toplumun halihazırda içinde bulunduğu durumda, sınıf savaşından bile yola çıksa, ilkesel olarak yeterince ileri gidebilmesi koşuluyla her devrimci hareketin yanında yer alacağız." Sürrealistler grubunun çekirdek kadrosu, hayatının en güzel yıllarını süren bir sürü çekici genç adamdan oluşuyordu: Aristokrat André Breton, narin Paul Éluard, sırım gibi Philippe Soupault ve züppe tavırlı Louis Aragon. Amaçsızca dolaştığı günlerden birinde Port-Royal metro istasyonundan çıkarken, Elsa'nın yolu genç bir adamla kesişir. Genç adam o kadar yakınından geçer ki, tıraş kolonyasının kokusu kadının burnuna dolar. Elsa onu derhal tanır, bu Aragon'dur. Şapkası, bastonu ve ışıklar saçan mavi gözleriyle, narin ve şık bir şahsiyet. Zarafete düşkünlüğünün en belirgin örneklerinden biri, etkileyici kravat koleksiyonudur: Gökkuşağının bütün renklerinde bine yakın kravatı olduğu iddia edilir ve bu kravatların hepsini seyahatlerinde bir bavulla yanında gezdirir. "Bir güzel delikanlı, bir primadonna."

Elsa onu birkaç sene evvel, Temmuz 1925'te görmüştü. O dönem devam ettiği kafe, sürrealist bir münasebetsizliğe sahne olmuştu. Kafede, Paul Claudel'in dostu yaşlı şair Saint-Pol Roux onuruna bir yemek verilmişti. Sembolist şair, sürrealistlerin saygı duyduğu bir şahsiyetti; yine de hepsi "Paris ziyaretinin böylesine modası geçmiş ve gülünç bir ziyafete vesile olmasının ne kadar üzücü" olduğu konu-

sunda hemfikirdiler. Breton, yaşlı şairin gençlik arkadaşlarıyla her türlü yakın teması kaybettiğini ve sürrealistlerle arasında bir köprü oluşturabilmeyi umduğunu düşünüyordu. Fakat sürrealistler burunlarından soluyorlardı, zira şairliğinin yanı sıra Fransa büyükelçisi de olan Paul Claudel, kısa bir süre önce *Comoedia* dergisinde dadaizm ve sürrealizmin amacının "tek bir şey: oğlancılık" olduğunu iddia etmişti. Barut kesilmiş genç adamların öfkelerini boşaltmak için artık sadece bir bahaneye ihtiyaçları vardı. Edebiyatçı olarak kazandıkları takdiri, burjuvazi karşıtı tavırlarıyla bağdaştırmak hiç de o kadar kolay değildi. Salt "onuruna verilmiş ziyafet" tanımlaması bile onları öfkeden çıldırtmaya yetiyordu. "Sayın Paul Claudel'e Açık Mektup" diye bir metin yazıp, her tabağın altına mektubun boğa kanı rengi kağıda yazılmış bir kopyasını gizlice koyabilmek için, vakitlice Closerie des Lilas'da buluşmayı kararlaştırdılar. Misafir listesi bir skandalı müjdeliyordu. Madame Rachilde ve şair Lugné-Poe davetliler arasındaydı. Her ikisi de sürrealistlerin müsamaha gösteremeyecekleri kişilerdi. Kadın şansını milliyetçi yorumları, adamsa savaşta casusluk yapması nedeniyle kaybetmişti. Herkes yerine oturdu, yemek yemeye başlandı, sohbet devam ediyordu ki, genç adamlar masanın bir ucundan diğerine, bağıra çağıra, orada bulunan saygıdeğer zevat hakkında atıp tutmaya başladılar. Bu arada biri hakaret mektubunun farkına varmıştı. Mektuptaki saygısız ifadeler orada bulunanların bazılarını dillerini yutmuşçasına bir sessizliğe gömdü. Hanımefendiler nefessiz kaldılar. İçlerinden biri Breton'dan pencereyi açmasını rica etti. "Bunu yaparken anlaşılan biraz fazla kuvvet kullanmıştım ya da Montparnasse Bulvarı'na bakan cephe, birinci kat seviyesinde fazlaca haraptı, çünkü henüz ispanyolet elimdeyken pencerenin her iki kanadı da çerçeveden ayrıldı." Bir kavga gürültüdür koptu. "Tam beyaz

bir sosla oldukça perişan görünen bir turna balığı servis ediliyordu ki, içimizden bazıları masaların üzerine zıplamışlardı bile." Bardaklar havada uçuşuyordu, akşam polisin gelip şans eseri Madame Rachilde'i kelepçelemesiyle sona erdi.

Breton, Saint-Pol Roux için verilen ziyafette, sürrealizmin dönemin bütün konformist öğeleriyle bağlarını nihai olarak koparışını görüyordu. "İşte bu anda sürrealizmle onun dışında yer alan her şeyin arasındaki köprüler yıkıldı. Bu bizim için hiç problem yaratmayacaktır. Fakat yine de ortak isyanımız bu andan itibaren siyasi boyutta yolunu çizecektir." Elsa burun kıvırıyordu. Sürrealistlerin sahneledikleri oyunda başarılı olduklarını teslim ediyordu ama biraz naif değiller miydi? Nasıl olurdu da, bu otuz yaşlarındaki kavgacı serseriler provokasyonlarının siyasete etki edebileceğine ciddi bir şekilde inanabilirlerdi? Saygıdeğer ediplerle mücadele ediyorlardı ama kendileri de smokinleriyle isyan etmeyi deneyen iyi eğitimli burjuva çocuklarından başka bir şey değillerdi. Closerie des Lilas'da gördükleri, ona Mayakovski'nin gösterilerini hatırlatmıştı. Bir seferinde Moskova Teknik Üniversitesi'nde bir masanın üzerine çıkıp kendisini fütursuzca şairlerin kralı ilan etmişti. Ama Mayakovski sadece kapalı çevrelerde kaba ve kinik konuşmalar yapmakla kalmıyordu, aksine işçi toplulukları için edebiyat geceleri düzenliyor, kitlelerin okuma yazma öğrenmesi ve aydınlanması için yapılan çalışmalarda yer alıyordu.

Yirmili yıllarda Paris'in kültür hayatına katılan bir insan, bütün bunlara rağmen sürrealistleri görmemezliğe gelemezdi. Breton'un *Nadya*'sıyla beraber sürrealist edebiyatın klasiklerinden biri olan Aragon'un *Parisli Köylü* romanı 1926 yılında yayımlandı. Elsa kitabı okumuştu, "bana başka herhangi bir şeyden daha yakın, daha benzer olduğu

için, onu yazmış olan adamla tanışmak istemiştim." Sürrealist eylemlere ne kadar eleştirel bakıyorsa, Aragon'un anlatım yeteneğine o derecede hayran kalmıştı. Romanı neredeyse felsefiydi. Kitapta, 20. yüzyılın köklerinden koparılmış insanı, can sıkıntısını, adımlarının altında modern bir tabiat manzarasına dönüşen şehirde gezdirir. Fakat Elsa esprili ifadelerin ardında, satır aralarında, gem vurulmamış dadaistlerin çoktan yok ettiği hayatın anlamının peşinde koşan, yolunu şaşırmış bir ruhu da keşfetmemiş miydi? Elsa bu romanda, aşkta mutlaklık düşüncesine eril bir yansıma algılamıştı.

Takvimler 6 Kasım 1928'i göstermektedir. Bulvar ve caddelerdeki çınarların sadece geç kalanlarının yaprakları hâlâ dallarında durmaktadır. Elsa siyah elbisesinin üzerine çubuklu kürk mantosunu giyip, sarı saçlarını bir berenin altında toplar. Sürrealistler arasında bilinen bir isim olan Tual, arabuluculuk yapmayı kabul etmiş ve bir buluşma ayarlamıştır.

"Bu kadınla ilgili hiçbir şey bilmiyordum", diye yazmıştı Aragon daha sonra. "Bir dostum bana 'bir kadın...' demişti." Tual ona Elsa'nın onun kitaplarına hayran olduğunu söylemiştir. "İyi o zaman bir görelim bakalım bu kadını", der Aragon cevap olarak. En azından öğleden sonrasını sıkılmadan geçirmesini sağlayacak bir buluşmadır bu.

Cesareti, kararlı genç kadını son anda terk eder. Aragon'la buluştuğu gün, günlüğüne şunları yazar: "Galiba kendime Veronal almam lazım. Yoksa almasam mı? Hayat bana cam kırıkları üzerinde yürüyormuşçasına acı veriyor." - "Daha fazla ağlayamıyorum artık. Sadece bu dayanılması imkânsız his var içimde. Şu an saat bir ve hâlâ yataktayım, kalbim dünkü gibi çarpıyor, kalkmak çok zor geliyor, niye kalkayım ki; yatmaya devam etmek de aynı de-

recede zor, niye yatayım ki." Tam da böyle bir halet-i ruhiye içersinde kitabına hayran olduğu bir adamla buluşacaktır. Gerçi gözle teması ve okumalar sonucu seçilmiş bir kişiyle buluşma fikri bizzat kendi başının altından çıkmıştır ama, yine de bacakları titremektedir. Böylece, uzun uzadıya düşünmeden Moskova'dan eski bir arkadaşı olan yazar Vladimir Pozner'e buluşma noktasına kadar kendisine eşlik etmesini rica eder. "Aragon orada olacak, dedi bana. Ama kesin bir şey söylemedi, onunla randevusu mu vardı yoksa sadece orada olacağının haberini mi almıştı bilmiyordum. Haberi veren Aragon'un kendisi miydi acaba?" Fakat Pozner Elsa'nın kafasındakini tahmin eder ve kendi kendine düşünür: "Sadece kısa bir süre kalacağım, durumu kurtarmak için orada olacak birine ihtiyacı var." Ancak dahası vardır: Elsa ona, işler beklediği gibi gelişirse bir işaretiyle gitmesi, veya -eğer öyle olmazsa- beraberce kalkmaları için ısrar etmesi yolunda talimatlar verir.

Olay yeri: Montparnasse Bulvarı'ndaki, yeni açılan ve daha şimdiden olağanüstü fazla sayıda insanın ziyaret ettiği La Coupole barı. İnsanların masalarda sıkış sıkış, omuz omuza oturduğu devasa salon, dönemin Art Deco stilinde döşenmiştir. Dört köşe sütunlar Léger, Utrillo, Kisling ve Marie Vasiliyev'in tablolarıyla süslüdür ve uzun beyaz önlüklü garsonlar Bordo şişelerini dizlerinin arasına sıkıştırıp mantarlarını usta hareketlerle açarlar. Çok sesli sohbetin ritmini açılan şampanyaların patlamaları belirler. İnsanlar barın tezgâhından ayrılıp dışarı çıkarlar, taksiler gazlarlar ve döner kapıdan içeri yeni müşteriler süzülür. Sözleşilmiş saatte, akşamüstü beşte, Elsa ve suçortağı La Coupole'de yerlerini alırlar. Henüz bir şey sipariş etmemişlerdir ki, Aragon lokale girer ve yapmacık bir lakaytlıkla masaya yaklaşıp "Parislilere has bütün romantik duygular ve başdöndürücü vurdumduymazlıkla..." oturur, "... hayatımın o

andan itibaren baştan aşağı değişeceğini tahmin etmiyordum", diyecektir Aragon daha sonra. Kasanova, ustaca bakışlarla Elsa'yı tartar ve sadece kayda değer bacakları değil, aynı zamanda güzel ve derin bir sesi de olduğunu tespit eder: "Ne anlatıyordun bana? Farkında değildim artık, Niye gitmiyor bu... gitsin artık! Sohbeti dinlemek için gelmedi ki." Pozner durumu kavrar, belki de Elsa masa altından onu ayakkabısının ucuyla tekmelemiştir, Elsa'yla önceden kararlaştırdıkları şeyi söyler, başka bir randevuyla ilgili bir şeyler geveler ağzının içinde, şapkasını ve paltosunu alarak ortadan kaybolur. "Şanslıydım, akşam yemeği için bekleniyordu. Hemen tutamamıştım senin ellerini. Çılgınlıktan başka bir şey gelmiyordu aklıma. Ama riske giren kazanır." Aragon'un bir gerçeğe inandığı kadar az inandığı kader değil, o anda oynanan oyun verir hükmü. "Kendimle iddiaya girmiştim: Eğer istemezsen, hem de hemen o gece, cehenneme kadar yolu vardı bütün hayatın! Ama âşık değildim, sana âşık değildim. Sana âşık olduğumu söylemedim, çünkü sana âşık değildim. Ama neden bu kadar ısrar ediyordum... O akşamki gizli metnimi biliyor muydun? Tanrım, ne kadar çok istiyordum senin hoşuna gitmeyi!"

Aragon kendisiyle ve bütün hayatıyla girdiği iddiayı kazanır. Geceyi Istria'da Elsa'nın odasında beraber geçirirler.

"O anın odası
hiç önemli değil
nasıl soyunduğun
her şey bir komedi
komedi olmayan
sadece genç kızların kollarında söylenenler."

Gönülçelen bir kere daha hızlı bir zafer kazanmıştır. Bu buluşmanın kazanova olarak hayatına nokta koyup onu bir kadının sadık hayat arkadaşı yapacağını henüz bilme-

mektedir. Ya Elsa? Tıpkı Aragon'un *Aurélien* romanındaki Madame de Perseval gibi bir nefeste "siz"i bir kenara bırakıp "sen" demeye başlamıştır: "Siz biliyor musunuz bazı erkeklerin sana hemen bahşettiğim şey için bana on sene boyunca yalvardıklarını?" Yoksa gerçekte ilk randevuyla Elsa'nın odasındaki keyif arasında bir kasım akşamından daha uzun bir süre mi geçmiştir? Efsanelerin doğruluğunu kontrol etmek nadiren mümkündür. Her halükârda tekrar görüşürler. Hemen ertesi akşam bir barda karşılıklı oturup birbirlerinin elini tutarken görülürler. Aragon genç kadına içine sevgi dolu bir ithaf yazısı yazdığı kitaplarından birini getirmiştir. 6 Kasım 1928, Elsa ve Aragon için yaradılışın sekizinci günü olur. *Çift*'in yaratıldığı gün. Her ikisinin de gelecekteki hayat felsefesi olacak olan *çift*'in.

Beşiğin Başında Gerçekyalanlar

AYLAK aylak gezen Aragon bir bara ulaşabileceği mesafedeyken susuzluk hissettiğinde, adımlarını hızlandırır. Susuzluğunu gidermekten en fazla keyif aldığı yer, sürrealistlerin sürekli toplantılarına da ev sahipliği yapan operanın yakınlarındaki Café Certâ'dır. Bu toplantılarda sürrealistler o hafta içinde olan biteni birbirlerine anlatıp yeni oyunlar icat ederler. Çoğu hâlâ ailesiyle beraber yaşar veya bir askerî kışlada konuşlanmıştır. Aragon Paris banliyösü Neuilly'de, annesinin yanında yaşamaktadır ama utanç içerisinde artık orada yaşamadığını söyler. Akşamüstü kendisini sokağa vurur, gecenin ilerleyen saatlerinde de barlara ve randevu evlerine; kadınlar artık tanımışlardır onu. En çok odalarını saat hesabıyla kiralayan oteller ve pasajlarda sürtmekten hoşlanır, yarı içeride, yarı dışarıda, hiçbir bağlayıcılık altına girmeksizin. Hiç gelmeyen, alışılmamış bir şeyleri bekler "ataletin seralarında". "Benim gibi bazı gerçek gece kuşları için, Rue Pigalle'ın bir dizi inci gibi parlayan ışıklarından özel dörtyollarla bezenmiş metro istasyonlarına ve perişan sevgililerin sevişir-

ken kendilerinden geçtikleri çıkmaz sokaklara varıncaya dek, bütün bir ulusun ahmaklığı kulakları sağır eden bir elbise kuyruğu olur -gök gürültüsünün ipeği gibi." Paris gecelerinin renkliliği gerçi Aragon'u birkaç saatliğine büyüleyebilir, ama ertesi sabah sıkıntı onu tekrar pençesine alır. Hırslı yeteneği hiçbir amacı olmaksızın gezer durur sokaklarda. Arkadaşı André Breton gibi o da, "az çok yüzüne bakılır" bir kadını, daha çekici olan bir başkası, onu yeni, öngörülmemiş bir yöne çekene kadar takip etmenin tutkunu olmuştur. Bu oyun için her zaman yeni kurallar düşünülebilir. "Bu *Haydi!* sokaklardaki yalnızlığını hayatla doldurmak için bir oyun oynamaya karar verdiğinde, her zaman sinyali olmuştu." Arkadaşlarının yanında hep kadın hikâyeleriyle hava atar Aragon. "O zaman çekilmez oluyordu", diye düşünür Soupault. "Bize büyük 'marifetlerini' ve sohbetlerini anlatırdı. Özellikle bizimle de tanıştırdığı ve ilham perisinin göründüğü anlarda, kendisi de bir şeyler yazan İrène isminde biraz içi geçmiş bir sarışınla sohbetlerini. İrène'den hoşlanmamıştık, sevgilisinin bütün övücü konuşmalarına rağmen, ya da tam da ayaklarının altına serdiği abartılı iltifatlar yüzünden. İrène ona tapan tek kadın değildi. Louis kadınların hoşuna gidiyordu." 1928 yılında Albert de Routisie takma adıyla, Aragon'un pornografik olduğu kadar melankolik de olan kısa romanı *Irène* yayımlandı - arkadaşları Aragon'un, kafasının bir yerlerinde edebiyata dönüştürme düşüncesi olmadan, hiçbir şey yaşamadığına inanırlar. Evet, haklılardır tahminlerinde. "Ben örneğin, yazmadan düşünmem, iddia edebilirim ki yazmak benim düşünme metodumdur. Yazmadığım geri kalan zamanlarda sadece uçuşan düşünceler vardır kafamda, kendi kendimin bir tür deforme olmuş maskesi, varolandan akılda kalanlar gibi", der *Irène*'de. Louis sadece kadınların hoşuna gitmez: Arkadaşı Drieu la Rochelle

ile kafa kafaya verip saat ücretiyle oda kiralayan otellerde sürtmediklerinde, neler çevirdiklerinin detaylarını pek kimse tam olarak öğrenmek istememektedir. Drieu ile özel ilişkileriyle ilgili olarak fısıltılar kulaktan kulağa yayılır ama her zaman sınırları sonuna kadar zorlayan bir Aragon için yelken basmayacağı bir deniz yoktur. Suskun kaldığı bir tek konu vardır: Ailesi.

Louis Aragon gerçek ve hayalin ördüğü bir kozanın içine doğdu. Annesi Marguerite Toucas ile iki kızkardeşi Marie ve Madeleine, 1900'dan 1904'e kadar Art de Triomphe yakınlarındaki Avenue Carnot'da bir pansiyon işletiyorlardı. Çoğunlukla şık insanlar olan müşterilerin geliş gidişleri -1900'deki Dünya Fuarı Paris'e bütün ülkelerden insan çekmişti- küçük çocuğun hayal gücünü olağanüstü ölçüde hareketlendiren bir oyundu. "Evde herkesten çok kadınlar tarafından şımartılıyordum. Yabancı kadınlar tarafından." Hışırdayan kıyafetleriyle koridor boyunca yürüyüp yabancı lisanlar ve egzotik kokularla etrafı doldurduklarında, hayranlık uyandıran büyük bir etki yaratıyorlardı. Kanatlı bir kapının ardında, beraberlerinde getirdikleri bir fonograftan alışılmadık melodiler yayılıyordu etrafa. Aile, çocuğun sevgi gösterisi ve şekerlemelerini büyük bir keyifle kabul ettiği yabancı kadınların odalarında zaman geçiriyor olmasından pek hoşnut değildi. Oyun oynaması için sokağa gönderilirdi. "Eğer beş yaşındaysa, insan sokaktan sıkılır / Nasıl nefret ederdim şu Avenue Carnot'dan." Yaşıtı arkadaşı yoktu, çevresi bir sürü yetişkinle doluydu. Tek başına kaldığında, pansiyon odalarının kapalı kapıları ardında olan biteni tahayyül etmeye çalışırdı. Çocukluğunun figüranları için hikâyeler uydururdu ve ufak bir dram yazdığında henüz yedi yaşındaydı, *Ne Mükemmel Ruh!* isimli eserde bir turist grubu dünyanın öbür ucundaki Rusya'ya gitme mace-

rasına girişiyordu. Bu hedef, zamanından evvel olgunlaşmış yazar için hiç de hayal olarak kalmayacaktı.

Louis çocukluğunu bir tiyatro oyunu gibi yaşarken yalnız değildi. Marie, Madeleine ve Marguerite ona kızkardeşleri olarak tanıtılmıştı, fakat bu onun annesi ve babasıymış gibi davranan anneannesi ve dedesinin tertiplediği koca bir biyografik hileden başka bir şey değildi. Biyolojik annesi Marguerite Toucas'tı. On yedi yaşındayken, kendisinden kırk yaş büyük, evli bir adamla ilişkisi olmuştu. Aragon, 3 Kasım 1897'de onun adıyla, Louis-Marie Andrieux olarak Paris'te dünyaya geldi. Aragon'un yazar olarak şöhret kazanacağı takma adını, Paris Emniyet Müdürlüğü ve İspanya'da elçilik yapmış olan babası bulmuştu -bu ad ona belki de şanlı geçmişini ve başka aşk ilişkilerini hatırlatıyordu. Bebeğin doğumunu örtbas etmek sadece Andrieux'nün işine gelmiyordu, Toucas'lar da dedikodudan çekinmişlerdi. Bebeğin göbek bağı henüz kesilmişti ki, onu yaklaşık bir seneliğine Bretanya'daki bir köyde bir sütannenin yanına verdiler. Bebek tekrar Paris'e getirildiğinde, utancın bıraktığı izleri tümden silebilmek için bütün aile köylük Neuilly'den şehre, 17. Bölge'ye taşınmıştı. Bebeğin güya vaftiz babası olan gerçek babası ara sıra ziyarete geliyordu. Bu ziyaretlerde Marguerite'le aralarında dramatik sahneler yaşamyordu, genç kadın yaralı duygularla doluydu ve sık sık gözyaşlarına boğuluyordu, Andrieux çocuklarının eğitimine karışıyordu, ki bu da yeni anlaşamazlık konularının doğmasına yol açıyordu. Kendisi liberal anlayışlı bir insandı; Toucas'ların bütün o küçük burjuva yaşamlarından haz etmediği gibi Louis'nin Katolik bir okula gitmesi de hoşuna gitmiyordu. Bu arada, Louis okulda Latince ve Fransızca derslerinde son derece parlak dereceler alıyordu. Andrieux bir seferinde oğlunun komodininin üzerinde sakallı bir adamın resmini fark etti. Louis ona temiz

yüreklilikle bu adamın babası olduğunu ve uzun süre önce öldüğünü anlattı. Fevkalade kanlı canlı, hayatta olan baba öfkeden çıldırmış bir halde hayaletin fotoğrafını bir anda kaptı ve paramparça etti. Aragon daha küçük bir çocukken yolunda olmayan bir şeyler olduğundan şüpheleniyordu. Fakat ailevi dalaverenin detaylarını ancak yirmi yaşına geldiğinde öğrenebildi. Savaşa gidiyordu, muhtemelen de ölecekti, dolayısıyla, gerçek anne babası onu nasıl aldattıklarını anlattılar. Bu hileyle hayatını sürdürmek zorundaydı, ama bu hileyle ölmek zorunda kalmayacaktı.

28 Haziran 1914'te Avusturya veliahtı Franz Ferdinand, Saraybosna'da Sırp suikastçiler tarafından vuruldu. Bir ay sonra Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a savaş ilan etti. On altı yaşındaki Aragon bu sırada lise bitirme sınavları için ineklemekle meşguldü. Sınavları pekiyi ile geçti ve doktorluk mesleğininin refah ve sosyal statü anlamına geldiğini düşünen annesinin isteği üzerine tıp okumaya başladı. Evde matem başlamıştı bile: Madeleine'in kocası cephede hayatını kaybetmişti. Paris sokaklarında gitgide daha sık siyah elbiseler içerisinde kadınlar görülüyordu, koltuk değnekleri ve tekerlekli sandalyeleriyle ilk gaziler eve dönmüşlerdi. Daha iyi notlar almak için gösterdiği çaba, Aragon'a gün geçtikçe daha saçma geliyordu:

> "Çok sıkıntı çekilen bir
> Yalnızlık dönemiydi üniversite
> İnsanlar ölürken Vimy'de
> Harika notlar alıyordum anatomide"

15 Eylül 1917'de Aragon yardımcı doktor olarak Paris'teki Val-de-Grâce hastanesine geldi. Bu hastanede askerî amaçlı tıp seminerlerine katıldı. Kısa bir süre sonra daha önce de bir defa görmüş olduğu genç bir adam dikkatini

çekti. Evet doğru, onu okumaya aç gençlerin yeni buluşma noktası olan, Rue l'Odéon'daki Adrienne Monnier'ye ait kitapçı dükkânı La Maison des Amis du Livre'de görmüştü. André Breton omuzlarının üzerinde etkileyici bir baş taşıyordu, saçları koyu bir aslan yelesi gibiydi ve doktor gömleğinin cebinde bir kitap olmaksızın ona rastlamak imkânsızdı. Aragon şaşkınlık içerisindeydi: "Mallarmé, Rimbaud, Appolinaire, Lautréamont, Alfred Jarry. Kim böyle bir seçki yapabilirdi? Kimse, hiç kimse." Çekicilik karşılıklıydı: Breton arkadaşı Théodore Frenkel'e gerçek bir şairle, tümüyle alışılmamış biçimde hareket eden bir şairle tanıştığını yazıyordu. Breton Aragon'dan bir yaştan biraz daha fazla büyüktü ve tıpkı onun gibi giderek artan bir rahatsızlıkla amfilerin sıralarında vakit öldürmüştü. Paul Valéry ve *beauté moderne*'in peygamberi Guillaume Apollinaire ile tanışıklığı onun için mesleki kariyerinden daha önemliydi. Arthur Rimbaud'ya saygı dolu bir hayranlık duyuyordu ve o yıllarda kendisi de şiirler yazmaya başlamıştı. Aragon ve Breton savaşın ortasındaki ortak bir vahada, edebiyatta birbirlerine yoldaş oldular. Onlar için kitapların kitabı, Comte de Lautréamont olarak kötülük kültüne sadakatle hizmet eden Isidore Ducasse'in *Chants de Maldoror [Maldoror'un Şarkıları]* isimli kitabıydı. Lautréamont grubun görünmeyen üçüncü üyesiydi, öyle görünüyordu ki iki yoldaşın en yoğun şekilde nefret ettikleri şeyi sadece o anlıyordu: Böylesine bir savaş dünyayı kana bularken hâlâ aklı başında sembolist mısralar yazmak nasıl mümkün olabilirdi? Şiir, sadece dikiş makinesi ile şemsiyenin otopsi masasındaki meşhur karşılaşmaları kadar güzel olabilirdi. Bu, kafalardaki alışılmış bütün bağlantıları tuzla buz edecek edebiyatın geleceği için Lautréamont'un formülüydü.

Aragon Haziran 1918'de yardımcı doktor olarak cepheye yollandı - kulaklarında top sesleriyle ilk romanı *Anicet*

ou le Panorama'yı yazmaya başladı. Ateşkesten sonra birkaç ay işgal altındaki Reine bölgesinde görevlendirildi, bazen Paris'e gidiyor, Breton'la yazışıyordu. Kasım başında arkadaşından bir not aldı. Notta Breton bir olayı kıyamet günü gelmişçesine bildiriyordu: "Lâkin Guillaume Apollinaire az önce öldü." İdolleri, 9 Kasım'da savaşta kafasından aldığı bir yara nedeniyle zayıf düşmüş ve İspanyol gribinden ölmüştü.

Grubun görünen üçüncü üyesi kısa bir süre sonra belli oldu: Bu Philipe Soupault idi. Breton'a kendi *Maldoror*'unu ödünç vermişti. *Maldoror* o zamanlar sadece tezgâh altından satılan kitaplardandı. Aragon, Breton ve Soupault, bundan böyle kendilerine verecekleri isimle "Üç Silahşörler", Apollinaire'in modernizminin ruhunu yaymayı düşündükleri bir edebiyat dergisi yayımlamak için plan yapmaya çoktan başlamışlardı bile. Breton doktorluk kariyerine allahaısmarladık dedi, Aragon da tıp eğitimine devam etmeyi düşünmüyordu. Annesinin ricalarına hiç kulak asmadı, geçen zaman içerisinde düzgün bir mesleğin anlam ve gerekliliğinden şüphe duymasına neden olacak çok fazla şey yaşamıştı. Fevkalade değerli zamanının çok fazlasını kışlalar ve hastanelerde ziyan etmişti. Hayatın bir ertelemeye daha tahammülü yoktu. Aragon ve Breton için "böylesine korkunç bir olaydan hiçbir şey öğrenmemiş bir dünyayla uzlaşmak" imkânsızdı. Milliyetçiliği savaşın kıyımına neden olan bir sisteme daha fazla hizmet etmeyeceklerine dair kutsal bildikleri her şey üzerine yemin ettiler. Mart 1919'da, ismini Breton'un baba dostu ve akıl hocası Paul Valéry'nin verdiği bir derginin ilk sayısı piyasaya çıktı: *Littérature*. Kendi yazıları dışında Gide, Valéry, Max Jacob, Blaise Cendrars, Jean Paulhan, Pierre Réverdy ve Léon-Paul Fargue'dan da yazılar toplamışlardı. Soupault basım masraflarını kendisine kalan bir mirasla tek başına üstlen-

di. Aragon ve Breton meteliğe kurşun atıyorlardı. Breton birkaç zamandır kâtip olarak çalışarak idare ediyordu; sonunda kendisi ve Aragon için orijinal bir iş keşfetti: Zengin hanımefendiler için tam vücutlarına göre tuvaletler diken, Belle Époque'un en meşhur modacısı Jacques Doucet'nin yanında çalışacaklardı. Doucet sanatsever ve sanat hamisi olarak da şöhret yapmıştı. Saçlarına ak düşmüş beyefendi, iki genç adamı özel sekreter olarak işe aldı. Görevleri, Paris tiyatroları ve galerilerinde olan biteni ona yazılı olarak bildirmekti.

Littérature'ün kurucuları için Apollinaire'in ölümü esrarengiz bir biçimde "1918 Dada Manifestosu"nun yayımlanmasına denk düşmüştü. Zürih'te Tristan Tzara isminde biri, savaşın göbeğinde öncülüğünü yaptığı Dada hareketiyle sansasyon yaratmıştı. *Littérature* gerçi en üst düzeyden metinler yayımlıyordu ama derginin bir programı yoktu ve Breton böyle bir programı Dada'da bulmayı umut ediyordu. Zürih'e adeta aşk mektubu denilebilecek mektuplar yazıp, Tzara'ya Paris'e gelmesi konusunda baskı yapıyordu. 17 Ocak 1920'de beklenen an geldi: Aragon, Breton, Soupault ve Fraenkel, Doğu Garı'nın dört köşebaşını tuttular, fakat buna rağmen gelen yolcuyu yakalayamadılar, çünkü ufak tefek adam büyük bavulunun arkasında tamamen kaybolmuştu. Sonunda bir araya geldiklerinde, bu, kısa fakat hararetli Paris Dada döneminin başlangıcı oldu.

André Breton ve karısı Bayan Simone'un yeni taşındıkları Montmartre'ın alt taraflarındaki ev, Dadacıların ikinci adresi olmuştu. Breton, misafirleri ayaklarını silebilsinler diye, kapısının eşiğinin önüne nefret ettiği kitapları açık olarak koymuştu. Rue Fontaine'de, genç adamların çoğu sadece başlarını sokabilecekleri bir çatı değil, aynı fikirleri paylaştıkları insanlardan oluşan ve bir aile gibi işleyen bir çevre

de bulmuşlardı. "Grande Saison Dada"nın etkinlik planları burada yapılıyordu. Bu arada üç silahşörler dışında, Georges Ribemont-Dessaignes, Jacques Rigaut, Paul Éluard, Max Ernst, Francis Picabia, Man Ray, Marcel Duchamp ve Benjamin Péret'den oluşan oldukça büyük bir grup haline gelen Parisli Dadacılar, şehrin mimari anıt ilan ettikleri kuş uçmaz kervan geçmez köşelerine saçma gezintilere çıkıyorlardı. Milliyetçi yazar Maurice Barrès'in yargılandığı bir gösteri mahkemesi ve her türden Dadacı dramlar sahneye koydular. Sezonun doruklarından biri, Max Ernst sergisiydi. Bu onun ilk sergisiydi ve sadece bir Alman sanatçıyı, savaştan hemen sonra Fransız topraklarında sunuyor olmasıyla bile sansasyon yarattı.

Bununla beraber Dadacılar kısa bir süre sonra salt can sıkıntısından birbirleriyle kavga etmeye başladılar. "Aragon'a karşı büyük bir koalisyon oluşuyor. Sadece Moris ve Desnos iyi niyetli görünüyorlar. Geri kalan herkes ondan bıkmış. Ona yöneltilen bazı suçlamalar haklı, bazıları ise kurnazca", diye yazmıştı Simone Breton kuzeni Denise'e. Breton Aragon'u, hareketin devam etmesi için sorumluluk alıp gayret göstermek yerine kendi dış görünüşü ile uğraşmakla suçladı. Dadacıların esprileri yavanlaştı, sahneye koydukları oyunlar moda gürültü patırtı haline geldi. Snobizmini desteklemek isteyenler, Dada suarelerine katılıyordu. Bu tarz son toplantı 1923'ün Temmuz ayında Théâtre Michel'de yapıldı ve Tzara'nın yazdığı *Gaz Yürek* adlı oyun sahnelendi. Pierre de Massot seyircilere Picasso'nun cepheden döndüğünü açıkladı ve sonrasında sahneyi terk etmeyi reddetti. Kontrolünü her zaman çabuk kaybeden Breton, bastonuyla Massot'ya vurup kolunu kırdı. Tzara polis çağırdı. Aragon ve Breton'un beklentileri salt yadsımadan daha fazlaydı: Toplumsal talepleri olan, geleceği belirleyecek bir estetik. Dada, edebiyatın ya da daha ötesi sanatın, dü-

şünme fiilini nasıl değiştirebileceği ve gelecek için nasıl yeni değerler oluşturabileceği sorularına tatminkâr bir cevap vermeksizin buharlaşıp yok olmuştu.

Breton savaş sırasında 2. Ordu'nun Saint-Dizier'deki psikiyatri kliniğine tayin edilmişti. Burada geçirdiği zamanın, hem onun düşünsel gelişimi hem de Paris Grubu üzerinde belirleyici etkileri oldu. "Her ne kadar kullanılmaya başlanması için daha çok zaman geçmesi gerekiyorduysa da; orada, hastalar üzerinde psikanalitik araştırma yapma metotlarını öğrenebilmiştim, özellikle de rüyalar ve bilinçdışı düşünce bağlantılarının, yorumlanmak üzere kaydedilmelerini." Bu metotlar sürrealist donanımın neredeyse tamamını oluşturuyordu. "Bundan sonra olacak olan, amaçların genişletilmesinden ibaret ve bu amaçlara yönelik rüyalarla düşünce bağlantılarının toplanması gerekiyor; yoruma evet, her halükârda evet, ama ruhun asli güçlerini tekrar elde etmek için öncelik -mantıki, ahlâki ve diğer- her türlü baskıdan kurtulmakta..." Freud'un yazıları 1911'de Fransızca olarak yayımlanmıştı ve Breton bu yazıları yutarcasına okumuştu. 1921 yılında büyük beklentiler içersinde ustayı tavaf etmeye Viyana'ya gitti. Fakat henüz yarım saat olmuştu ki, Freud Parisli edebiyatçıyı bilimsel bulgulardan ne beklediğini sorarak ziyareti sonlandırmıştı.

1922 yılının sonlarına doğru Breton'un Rue Fontaine'deki evi garip toplantılara sahne oluyordu: "Sürrealistler bulaşıcı bir uyku hastalığına kapılmışlar." İnsanlar "Işıkları kapatılmış odalarda açık havadaki sarhoşlar gibi şuursuzca konuştukları"nı duyuyorlardı. Gruptan birisi hipnotize ediliyordu ve konuşmaya başladığı anda Simone Breton kâğıt kalemi eline alıp duyulabilen her şeyi kaydediyordu. Desnos arkadaşlarını kılı kırk yaran kelime oyunlarıyla şaşkınlığa düşürüyordu. Gerçekten de en derin psikolojik

katmanlardan gelen şiirsellik mi söz konusuydu, yoksa iyi planlanarak sahnelenen oyunlar mı? Bu hiç önemli değildi, -deneysel sanatçılar için mesele bilinçdışını yoğunlaştırılmış hayat ve canlı sanat için kaynak olarak kullanmaktan ibaretti. Daha 1919'da, Aragon işgal altındaki Reine bölgesinde askerken, Breton ve Soupault beraberce bilinçdışının sesinin dikte ettirdiği "Manyetik Alanlar" diye bir metin oluşturmuşlardı. Onların tabiriyle "Otomatik Yazma", sürrealizmin kendine has buluşlarından biri oldu. Aragon, iki arkadaşının bu günahsız düşünsel gebeliğini* bir parça kıskandığını inkâr edememişti; onun küçük intikamı çocuk yaşta yazdığı romanı *Ne Mükemmel Ruh!*'u *Littérature*'de yayımlamak oldu. Aragon'un romana, hor görülen bu burjuva janrına karşı zaafı olan "tam bir 'edebiyatçı'" olarak kalması Breton'u hep rahatsız edegelmişti. Zaten savaştan da, eski ustalardan Gide'in esaslı bir okumadan sonra önde gelen yayıncılardan Gaston Galimard'a tavsiye ettiği, neredeyse tamamlanmış bir müsveddeyle gelmemiş miydi? *Anicet* 1921'de yayımlandı.

Bilinçdışının yaratıcı güçleri, avangart edebiyatçılara uzun zamandır aramakta oldukları programı temin etti. 1924 yılında "Sürrealizmin Manifestosu" resmen ilan edildi. Manifestoda "sürrealizm yeni veya daha basit bir ifade aracı değildir, hatta şiirin metafiziği dahi değildir; sürrealizm, ruhun ve ona benzeyen her şeyin mutlak özgürlüğünün aracıdır", deniyordu. La Révolution surréaliste dergisinin ilk sayısı yayımlandı. Derginin ismi grubun amacının ne olduğunu anlatmaya yeterliydi: Bilinçdışının fantastik iktidarı, hayatın her alanını baştan aşağı değiştirecekti. Sadece yazılar yayımlamak artık yeterli değildi. Rue de Grenelle'de bir ev

(*) Meryem Ana'nın Hz.İsa'ya bakireyken gebe kalışına gönderme yapılmaktadır - ç.n.

kiralandı ve burası sürrealist araştırmalar bürosu ilan edildi. İsteyenler, alçıdan kadın vücutları ve her yerde asılı tuhaf, doğadışı çizimlerin arasında yerlerini alıp sürrealistlerin amaçları konusunda bilgi alabiliyordu. Her zaman ironik olan Aragon, büroyu daha o zamanlar şöyle tanımlıyordu: "Alışılmış kategorilerin herhangi birinde sınıflandırılmaya karşı çıkan bütün fikirler için romantik bir sığınak. Çaresizlik içerisindeki bu dünyada umut adına kalan her şey, son hayran bakışlarını bizim perişan dükkânımıza yöneltmişti: "Bir şekilde insan hakları için yeni bir tanım oluşturulmalı, hedef bu!"

Bilinçdışının fantastik resimlerle dolu bir define olduğu ortaya çıktı. Gündelik hayat bundan böyle onlarla süslenmeli, arzunun kor ateşiyle aydınlanmalıydı. Bir kadına duyulan tutku bütün hayatı daha yoğun hale getirebilirdi -tutku havada dağılıp kaybolduğunda arayış devam ederdi-, tutkuyu arayış. Breton sokakta ona çılgın hikâyeler anlatan bir genç kadına rastladı; bu Nadya'ydı. Breton aşkı onunla, delicesine hızlı bir araba yolculuğu gibi yaşadı. Bu öylesine bir yolculuktu ki, o direksiyondayken yanındaki Nadya gaz pedalındaki ayağını köklüyor ve elleriyle onun gözlerini kapıyordu. Aşk "sonu olmayan bir öpücük" gibi her an hissedilir olmalı, saf sezgilere itaat etmeli ve hiç durmaksızın mucizeye inanmalıydı. Tam bu senelerde, "birbirleriyle sevişen kelimeler" bu kadar verimliyken, Breton'un evliliği yıkıldı. Diğer taraftan Aragon gönlünü aşkına karşılık vermek istemeyen bir kadına kaptırdı: Simone'un Strasburg'daki evli kuzini Denise Lévy, ara sıra Bretonlar'ı ziyarete geliyordu. Aşırı büyük gözleri ve geniş ağzıyla, kemikli bir yapıya sahip olan bu sarışın kadın Aragon'u büyülemişti. Aragon Paris'te kadının ayaklarına kapanıyor ve Strasburg'a zarif satırlar gönderiyordu. "Denise, Denise, her şeye rağmen ufkum olan siz, ne yapacağımı bilmez halde bir ke-

re daha yöneldiğim, bildiğim tek ufuk olan siz." Aragon kadının erişilmezliği nedeniyle acı çekiyordu, fakat belâgatı bu sırada doruklara erişiyordu. Hatta Simone, kuzinini Aragon'a karşı -bu dil âşığı için Denise ismi "Rüzgârın Melodisi"ne dönüşmüştü- uyarmayı uygun görmüştü: "Ar. ile ilgili olarak, görüyorum ki ne onun bana aktardığın sözlerinin muhatabı, ne de onun benimle paylaştığın kararsızlığının sebebi gerçekten sensin. Kendini iki parçaya bölmen gerekirdi." Aragon'un lirik gönülçelenliği gerçi baştan çıkarıcıydı ama Denise mesafeli kaldı. Kısa bir süre sonra eşinden ayrıldı ve Sürrealist grubunun başka bir üyesi olan Pierre Naville ile evlendi. Aragon, *Parisli Köylü*'de hayata anlam bahşeden aşk kişiliğinde ona yer verdi. Aragon'la Breton'un edebiyata duydukları ortak sevgi, aşk maceralarından daha güvenilir bir hususu. 1927'nin yaz ayları boyunca Varengeville'de, Normandiya'daki "güzel bir korsan ini"nde kaldılar. Breton burada "Nadya'nın sesini yakalamaya çalışırken", Aragon "Stil Üzerine Makaleler" üzerinde çalışıyordu. "Kendinden beklediği yaklaşık on el yazısı sayfa için yarım saatten fazla çalışmasına gerek yoktu, tabii eğer, oyun oynarcasına yaptığı usta işi beyin jimnastiği düşünüldüğünde çalışmaktan bahsedilebilirse. Her akşamüstü Pourville plajında bir yerlerde, bir Alexandra kokteylini yudumlarken, bu sayfaları bana okuma fırsatını hiç kaçırmazdı."

Elsa Triolet *Parisli Köylü*'yü okuduğunda, mutlak aşk konusundaki fikirlerin, yazarın kafasında oluşmasına neden olan Buttes Chaumont'un esrarengiz hanımefendisinin kim olduğunu bilemeyecekti: Bu, Denise'di ya da Aragon'un bir kadınla mistik bir birleşmeye duyduğu tatmin edilememiş özlem.

Parisli Dadacılar Tzara'yı keşfetmişlerdi, Mayakovski'yi değil; edebi yollardan psikanalizin ardına düşmüşlerdi,

Marksizm'in değil. İnsanlar Çar'ın kışlık sarayına saldırdıklarında, Aragon'un kuşağı bakışlarını Moskova'ya çeviremeyecek kadar doğrudan kendisini ilgilendiren meselelere gömülmüştü; gençliklerini ve bütün geleceği kurtarmaktı düşündükleri. Fakat bu arada ağızlardan çıkan iki kelimeden biri "devrim"di. Troçki'nin makaleleri elden ele dolaşıyordu, tıpkı bir süre önce Apollinaire'in şiirlerinin dolaştığı gibi. Paris'teki rasat kulelerinden baktıklarında, sürrealistler genç Sovyetler Birliği'ni pembe bir dürbünle görüyorlardı: Sanat ve politikanın, Avangart hareketin ülkü edindiği gibi bir sentez oluşturduğu ülke olarak. Baskı altındaki sınıflar ve halkların kurtuluş şansının en yüksek olduğu yer, Marksizm'in devlet ideolojisi olarak kabul edildiği ülkeydi. Komünist Enternasyonal, sürrealistlere birbirlerini savaşa sürüklemiş olan ulusal devletlerin sonunu müjdelemişti. Daha yirmili yılların ortalarında Vladimir Mayakovski'nin önüne çıkarılan engellerden tamamıyla habersizdiler.

Diğer taraftan Sovyetler Birliği'nde, Batı'daki entelektüel sol güç olarak sürrealistlere güveniliyordu, ama çalışmalarının tam olarak bilindiği söylenemezdi. Sanatçılar artık devrimci iradelerini eylemlerle teyit etmek istiyorlardı. Aragon 1925'te hâlâ Rus Devrimi'ne "kabineyle ilgili geçici bir kriz" diye dudak büküyordu. Ocak 1927'de ise Breton, Éluard, Unik ve Péret ile beraber koşa koşa, 1920'de sosyalistlerden ayrılmış olan genç Fransız Komünist Partisi'ne girdi. Sürrealizmi partinin hizmetine sokmaya hazır olduklarını beyan ettiler. Şimdi her birinin, parti yöneticilerinden oluşan bir komisyonun huzuruna çıkıp bağlılık yemini etmesi gerekiyordu. Fakat parti bürokratları daha *Révolution surréaliste*'in parlak turuncu zarfını gördükleri anda afalladılar. Zarfı açtıklarında kuşkuları arttı. İçlerinden biri Picasso ve Chirico'nun *Révolution surréaliste*'teki re-

simleriyle dalga geçmişti: "Bunu nasıl tutmam gerekiyor?" Bir başkası çizimlerin müstehcenliğini kınıyordu. "Bize karşı duydukları güvensizliğin zamanla ortadan kalkacağı hayali, 1928'den 1932'ye kadar terk etmeyecekti bizi", diye yazacaktı grubun lideri rolünü gitgide daha fazla benimseyen Breton. Bütün sürrealistlerin uymak zorunda oldukları kanunlar tespit ediyordu. Bu o kadar ileriye gitti ki, Café Certà'daki toplantılarda herkesin yeşil rengi nedeniyle Breton'un en sevdiği içecek olan Mandarin-Curaçao kokteyli içmesi zorunluluğuna kadar vardı. Aragon bunu çocukça buluyor ve sadece inattan kızıl-kahverengi vermut ısmarlıyordu. Oturumlar devrim mahkemeleri haline gelmişti: Eski dava arkadaşları Soupault, gazeteci olarak çalışarak mukaddes değerlere karşı büyük bir hürmetsizlik yapmıştı - bu dile açık bir ihanetti. Breton işi fazla uzatmadı ve onu gruptan dışladı. Artaud ve Vitrac, Fransız Komünist Partisi'ne girmeyi reddettiler ve aynı şekilde aforoz edildiler. Aragon Breton'un verdiği hükme katıldı. Yeni eserini geri çekmesi, Breton'a bir teslimiyet beyanıydı: *Sonsuzluğun Savunması*, yine bir roman! Breton müsveddeyi doğru dürüst okumamıştı bile, eserin sadece biçiminin devrim karşıtı olmasına yettiğini düşünüyordu. "Eğer kitabın yayımlanmasında sakınca görülüyorsa, o zaman piyasaya çıkmayacak." Aragon, sürrealist aileden dışlanma riskine girmektense kitabın çekmecede bir hayalet olarak kalmasını tercih etmişti. Ama, Breton'un ifadesiyle "düşünsel koreografisi", yine de bir anlatıcıya aitti.

Fakat parti yöneticileri tarafından ciddiye alınmak için Breton'un uyguladığı bütün disipline rağmen, sürrealizm ile komünizmin ittifakı pek de uzun süre devam edebilecek gibi değildi. Sürrealistler toplumda köklü devrimci değişimin, Sovyetler Birliği'nde çoktan kökü kazınmış olan bireysel bilincin gücüyle gerçekleşeceğinde ısrarlıydılar. Henüz

üç hafta geçmişti ki Breton, Éluard, Péret ve Unik partiden ayrıldılar. Aralarında en yoğun iç çelişkileri yaşayan Aragon ise tutuculuğa boyun eğerek partide kaldı.

1928 yılı, Aragon için başka bir karar verme dramına daha sahne oldu: Cunard armatörlük firmasının muazzam bir servete sahip mirasçısı Nancy Cunard'la sürdürdüğü krizlerle dolu birliktelik sona erdi. İki sene boyunca, Claire Goll'ün söylediği gibi "komik ve neşeli bir çift" olmuşlardı. Nancy, yeni açılan "Sürrealist Araştırmalar Bürosu"na gelip grubun faaliyetlerine ilgi gösteren ilk meraklılardan biriydi. Sevgilisini sık sık uzak ülkelere kaçırıyordu ve Breton Aragon'un çalışmalardan sık sık uzak kalmasını diktatörce bir tavırla cezalandırıyordu. Nancy tam bir İngiliz eksantriğiydi. Aragon'un da canlılık bakımından hiç de ondan aşağı kalır tarafı yoktu. Her ikisi de kendi kafasının dikine gitmeye çalışıyordu ve Aragon hiç ara vermeden eşyalarını bavullarına yerleştirip tekrar çıkarıyordu. Peggy Guggenheim'ın "safkan kısrak" diye adlandırdığı Nancy, gerek sevgili olarak gerekse ele avuca sığmazlığıyla ondan verebileceğinden fazlasını istiyordu. Kendisiyle, giderlerinin tümünü karşılayan zengin mirasyedinin arasındaki muazzam maddi seviye farkından kaynaklanan bir aşağılık kompleksi, Aragon'u gitgide daha fazla hırpalıyordu. Bu sadece erkeklik gururunu kemirmekle kalmıyordu; Nancy ile birlikte sık sık şehrin iyi isim yapmış, köklü restoranlarından Le Boeuf-sur-le-Toit'ya gittikleri için, arkadaşları tarafından burjuva âdetlerine uyup devrimci grubun prestijini harap etmekle suçlanarak, onların gözündeki itibarını kaybetmesine de neden oluyordu. Aragon sonraları şöyle açıklayacaktı: "Sevdiğim bu kadının hayatının koşulları benim hayatımın koşullarından çok farklıydı, hayatı onunla paylaşmayı sürdürmem imkânsızdı. Maddi açıdan bakıldığında onunla aynı seviye-

de kalmak çok zordu, onun benim maddi seviyeme inmesini ise nasıl bekleyebilirdim ondan? Öyle bir noktaya varmıştık ki, hayat tarzımızdaki farklılıklar ve bizi kişisel olarak ayıran şeyler, gelecekteki yaşam tarzımla ilgili her türlü soruyu aklıma getiriyordu." 1927 Kasımı'nda bir kez daha seyahatte, Madrid'deydiler. Bir kere daha kavga etmişler ve birbirine zıt yönlere doğru uzaklaşmışlardı. Aragon tekrar otel odasına geri döndüğünde masanın üzerindeki kağıt destesi gözüne çarptı: Bu onun neredeyse bitmiş *Sonsuzluğun Savunması* isimli romanının el yazmasıydı. Desteyi elinde şöyle bir tarttı. Koridorda adımlar duydu, geçip gittiler, Nancy değildi. Paris'teki arkadaşlarından oluşan aileyi düşündü. Çok kısa bir tereddüt geçirdi, sonra kâğıt tomarını şömineye attı ve tutuşturdu.

Bu kadar fazla tersliğin darbelerine maruz kalan aşk, sonunda, Venedik'in ağustos sıcağında son buldu. Bir kere daha kavga ettiler, Aragon Nancy'yi intiharla tehdit etti. "Haydi, ne duruyorsun!" diye bağırdı Nancy ve otel odasının kapısını arkasından çarparak dışarı çıktı. Aragon aşırı dozda uyku ilacı aldı. Venedik'te ölümü engellendi, onu zamanında buldular, herhalde otel personeliydi onu bulan. "Paris'e geri döndüm, elimde avucumda olanı -zaten fazla bir şey değildi- bol keseden harcadım, iki ay kadar sonra Elsa'ya rastladığımda geriye neredeyse hiçbir şey kalmamıştı."

Aragon önce Rue du Château'daki bir bekâr evine kapağı attı. Evde, kısa bir süre önce sürrealistlere katılmış olan Georges Sadoul ve André Thirion isimli iki genç kalıyordu. Yine aylak aylak arşınlıyordu şehrin sokaklarını. Nancy'den ayrılışının tesellisini Lena Amsel adında Avusturyalı bir sinema yıldızında bulmaya çalışıyordu. Akşamları Sadoul, Aragon'un yerine sık sık melankolik notlar yazılmış kağıtlar buluyordu: "Eğer beni ziyarete biri gelirse gelen beyefendi ya da hanımefendi beni beklesin, bu hü-

zünlü eve dayanamadığım için yine Montparnasse'a gittim. Geri geleceğim. Louis." Gece hayatı onun gözlerinde çoktan bir sahne dekoru olarak donup kalmıştı: "Sizin şamatanız, benim can sıkıntım."

Elsa Triolet Aragon'un hayatına, tam gençliğinin hayallerini kafasından atmaya niyetlendiği dönemde girdi. "Bunu yüz kere tekrarladım, burada bir kez daha tekrarlıyorum: O olmasaydı kendimi öldürmüş olurdum. O beni evhamlarımın pençesinden çekip alabildi, sırtıma yüklenmiş yasaklardan, peşimi bırakmayan negatif duygulardan kurtardı; bana tekrar yaşama cesareti verdi ve hatta daha fazlasını, varolma gücünü." Elsa da selefleri gibi yabancıydı. Mayakovski'nin bir arkadaşıydı. Her gün Coupole veya Dôme'da buluşan Ruslardan biriydi. "Aragon bir dünyayla sevişmişti, bir kadınla değil..."

Elsa'nın Yalnız Geçmişi

"BENİM geçmişim, birbirimizle buluşmamızın öncesiydi. Beraber yaşamış olduğumuz geçmiş her an capcanlı benimle. Diğer geçmiş yalnız ve geçip gitmiş, eksik bir geçmiş."

19. yüzyılın bitip 20. yüzyılın başladığı yılların Moskova'sı. Sene 1896, Elsa Yurevnava Kagan'ın 12 Eylül'de Moskova'da dünyaya geldiği bu yıl, Çar II. Nikola'nın tahta çıkış kutlamaları sırasında polisle sosyal devrimcilerin arasında binden fazla insanın öldüğü çatışmalar olmuştu. İki sene sonra Sosyal Demokrat İşçi Partisi kuruldu. 1900 yılında, sürgünde olduğu Sibirya'dan işçi sınıfının kurtuluşu için çağrılar yapan Vladimir Ilyiç Lenin isminde birinin yazdığı yazılar *Iskra* [Kıvılcım] adlı dergide ilk kez okunmaya başlandı. 22 Ocak 1905'te, "Kanlı Pazar'da" askerlerin gösteri yapanları ateş açarak bastırması, çarlığı büyük bir grev ve isyan dalgasının kaplamasına neden oldu. Bu ilk Rus Devrimi'ydi ve dokuz yaşındaki Elsa bu devrimi her şeyin farkında olarak yaşamıştı. Devrimci öğeleri bütünüyle silebilmek için ülkenin her yerinde baskınlar yapılı-

yor, arama tarama faaliyetleri sürdürülüyordu. Tehlike çanları çalıyordu: Arama ekipleri, itibarlı ve aydın avukat Kagan'm evinde aleyhine kanıt oluşturacak yeterince malzeme bulacaklardı. Elsa'nın babası Yuri Aleksandroviç Kagan, iş icabı sanatçılar ve entellektüellerin oluşturduğu çevrelerde sık bulunuyordu, çünkü bu meslek gruplarının hukuksal sorunlarında uzmanlaşmıştı. Kagan çocukluk ve gençliğini gettoda geçirmişti, antisemitik Rusya'da o dönemde akademik bir eğitim görmesine ve büyük şehirde çalışmasına izin verilmiş az sayıdaki Yahudiden biriydi. Eleştirel bakış açısı olan bir insandı, her zaman toplumla bütünleşme çabası içerisindeydi; Musevi geleneklerine sırt çevirmişse de, Ortodoks ve yurtsever bir Rus olmayı becerememişti. Kendisini sadece edebiyat sanatında ve felsefi yazılarda evinde hissedebiliyordu. Büyük kütüphanesinde dünya edebiyatından isimlerin yanı sıra Hegel ve Marx'ın yapıtları da bulunuyordu. Elsa'nın annesi, Helena Yurevna Kagan, Baltık bölgesindendi ve akıcı bir Rusça ile Almanca konuşuyordu. Tutkulu bir piyanistti ve Kagan ailesinin yuvasında biraz iddialı da olsa düzeyli bir salon havası yaratmıştı. En sevdiği bestecilerin alçı büstleri ve tablolarıyla süslü oturma odasında zaman zaman oda orkestrası konserleri düzenliyordu. İki kızıyla Bohemya kaplıcalarına seyahatler yapar ve Wagner kültünün sadık bir takipçisi olarak neredeyse her sene Bayreuth'u tavaf ederdi. Fransız olan her şey bir şekilde "üstün ve geçer akçeydi", çocukların mürebbiyesi de bir Fransızdı. Elsa'nın kendisinden beş sene büyük olan ablası Lilya henüz çocukken babalarının kütüphanesinden faydalanmaya başlamıştı. Fakat Kaganlar büyük kızlarının ihtiraslı edebi ataklarının yaşının çok ilerisinde olduğunu düşünüyorlardı: Sadece bütün kalın Rusça romanları okumakla kalmamıştı, gizlice elden ele dolaşan yazılara da burnunu sokmuştu. Bir akşam, Elsa yata-

ğında yatarken, Lilya heyecanla karanlık odaya daldı. "Baskın", diye fısıldadı. Elsa korku ve hayret içerisinde, ablasının telaşla dolabın önünde diz çökerek bir deste kağıdı alışını, bu desteyle odadan koşarak çıkışını ve hemen ardından boş ellerle tekrar geri dönüşünü seyretti. Lilya, Elsa'nın yanına yatağa oturdu; kızlar kulak kesildiler. Evin önünden birçok insanın ayak sesleri duyuluyordu. Sonra tekrar sessizlik oldu, hareket etmiyor olmalıydılar. Bir zaman sonra adımlar tekrar uzaklaştı adımlar. Kızlar rahat bir nefes aldılar, fakat o anda Lilya aniden hıçkırarak ağlamaya başladı: "Bütün kitapları attım..." Elsa neler olup bittiğinin ve kağıtlarda neler yazılı olabileceğinin tam olarak farkında değildi gerçi, ama muhakkak ki tehdidi hissetmişti ve hayatının sonuna dek unutmayacağı bir şey daha öğrenmişti: Kelimeler ve cümlelerin çarı dahi korkutan bir güçleri olmalıydı.

1912 yılı dolaylarında Moskova edebiyat çevrelerini ürkütmeye başlayan birkaç şair, kendilerini "Fütüristler" olarak adlandırıyordu. Elsa hâlâ okula gidiyordu. Kısa bir süre önce "Kamuoyunun Zevklerine Bir Tokat" isimli manifesto yayımlanmıştı. Manifestoda, sadece klasik anlamda iyi eğitim almış burjuvaların süsü olarak varolmaya devam ettiği iddia edilen "tufan öncesinden kalma estetik", bir hamlede çöp kutusuna atılıyordu. Manifestoyu Vladimir Mayakovski, David Burlyuk ve Vassili Kamenski imzalamıştı. İçinde yaşadıkları yüzyılı düelloya davet eden üç şairin lideri Mayakovski'ydi. Mayakovski 1908'de Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne girmişti ve kendisini partinin propagandacısı olarak telakki ediyordu. Alameti farikası limon sarısı bir kabandı. "Hiçbir zaman takım elbiselerim olmadı. İki tane berbat görünen gömleğim vardı. Denenmiş yöntem: Kravatla güzelleştirme. Para yoktu." Kafasında bir silindir şapkay-

la dolaşıyor, elinde bir baston sallıyordu, dudaklarının köşesinden çoğunlukla kendisine umursamazlık havası katan bir papirrossa * sarkıyordu. Elsa simsiyah saçlı ve kömür gözlü Calut'a bir gün arkadaşlarıyla beraberken rastladı ve onun küstah tavrı Elsa'nın gözünü büsbütün korkuttu. Korku dolu bir hayranlıkla donakalan Elsa, iki kelimeyi bir araya getiremez haldeydi. Elsa gibi Mayakovski de edebiyatı politik araç olarak görmüştü: "Moskova'daki kızkardeşimin ziyareti. O bir hayrandı. Gizlice cebime uzun pusulalar sokmuştu. Hoşuma gitti: fevkalade riskliydi. Bugün bile hatırlayabiliyorum./ Birinci./ Dur artık yoldaş, sen, kardeş, kes şunu,/ at tüfeğini yere!/ Bu devrimdi. Mısralarla yapılmıştı. Mısralar ve devrim benim kafamda bir şekilde birleştiler." Elsa ve Mayakovski arkadaş oldular. "On altı yaşımda bile değildim ama arkadaşım Mayakovski'nin alışılmamış biri olup olmadığı konusunda anne ve babama karşı öylesine soğukkanlı bir kaygısızlık gösterdim ki, sonunda beni rahat bıraktılar ve Mayakovski az çok aileye kabul edilmiş oldu: Yemeğe tutuluyordu ve benim yanımda çizimlerini yapmasına, o dönemde hayatını bu şekilde kazanıyordu, izin veriliyordu." Artık hemen hemen her gün geliyordu, "anneme karşı onun bütün silahlarını elinden alan, olağanüstü soylu bir nezaketi vardı, babamın huzurunda sadece kesinlikle gerekli olan şeyler hakkında söz alıyordu ve böylece sarı kabanının dahi neredeyse görmezlikten gelinmesini sağladı." Kaganlar ne kadar ilerici insanlar da olsalar, fütüristlerin sahnelediği kabına sığmaz gösterilerin sınırı biraz aştığını düşünüyorlardı. "Mayakovski bana kur yapıyordu, çok az konuşuyordu, sürekli olarak kendi kendine bir şeyler mırıldanıyor, bu arada zaman zaman aniden, belki de deneme maksadıyla bir mısrayı usulune göre okumak için, sesi-

(*) Kartondan ağızlığı olan uzun Rus sigarası - ç.n.

ni yükseltiyordu... Yanı başımda süren bu içe dönük çalışmaya fazla ilgi göstermiyordum, Mayakovski'nin bir şair olduğunun pek farkında değildim. Benden sık sık piyano çalmamı istiyor ve ben çalarken arkamda hareketler yaparak, durmadan bir aşağı bir yukarı yürüyordu..." Mayakovski Elsa'dan çoğunlukla ancak akşamın geç saatlerinde, aşağıdan annenin yatak odasındaki ışığın söndüğünü görür görmez bir ip merdiveni tırmanarak tekrar geri gelmek üzere ayrılıyordu.

Elsa, Gürcü'ye körkütük âşık olmuştu. Zekâsı ve ellerini hareket ettirme şekli hoşuna gitmişti; tuttuğunu koparma gücü ve bir müzik aleti gibi kullandığı sesi onu etkilemişti. On beş yaşındaydı, yani hâlâ bir çocuk, fakat ondan üç yaş büyük olan Mayakovski daha şimdiden aşkta da mısralarında olduğu kadar megalomandı. Elsa'nın kararsız okşamalarla dizlerinde oturuyor olmasının ona uzun süre yetmesi mümkün değildi, genç kızın aşka duyduğu merak, korkusu kadar büyüktü. Mayakovski bir defasında Petersburg'da kalırken ondan gelmesini rica etti -boşunaydı çabası. Şöyle yazmıştı Elsa'ya: "Nasıl bir canavar olduğunuza kendiniz karar veriniz: bir insanın nefsini uyandırdınız ve sonra: 'gelmiyorum.'" Mayakovski çok yakınlaştığında, Elsa ondan korkuyordu. Buluştuklarında Elsa bir teyzenin eşliğinde geliyor veya onu saatlerce tren istasyonunda bekletiyordu. Elsa artık onun daha fazla beklemediğini düşündüğünde, Mayakovski hâlâ bir heykel gibi duruyor, sigara içerek sabırsızca bir gazeteyi sallıyor ve Elsa'yı öfkeli tiradlarla karşılıyordu. Elsa âdeta parmağında oynatıyordu Mayakovski'yi. Şairin alçak fakat aynı zamanda dokunaklı bas bir sesle söylediği mısralar, ertelenmiş sevişmelerden başka bir şey değildi. "Mayakovski'nin mısralar yazdığının ve benim bu mısraları tutkuyla sevdiğimin bilincine vardım." Elsa'nın âşık olduğu ilk adam bir şairdi.

"Hadise bu aşamadayken bir gün kardeşim Lili ortaya çıktı." Elsa kendini bildi bileli ablası Lili'nin gölgesinde kalmıştı. Çilli Elsa her zaman sevimli çocuk olmuştu, Lilya ise hep bir küçük hanımefendiydi. Lilya bir ceylan gibi görünürken, Elsa kırmızı tombul yanaklı ve topluydu; bu ona "orman çileği" gibi sevimli bir takma ad kazandırmıştı. Kızlar için hediye alındığında, Elsa'nın payına bir bebek düşerken Lilya'ya incilerle süslenmiş minik bir el çantası veriliyordu. Daha on üç yaşındayken delikanlılar etrafında pervane olmaya başlamışlardı ablasının. Lilya bale derslerine gitti, Elsa piyano çaldı, çünkü Lilya en azından buna tenezzül etmemişti. Elsa'ya Lilya sanki sıra ona gelmeden harekete geçip her şeyi onun elinden almış gibi geliyordu. Elsa'nın insanların takdirini kazanma isteği o kadar yoğundu ki, şöhret kazanma hayaline dönüşmüştü. Rüyalarında bütün dünyanın taptığı bir şarkıcı olduğunu düşlüyordu. Fakat gırtlağını patlatırcasına şarkı söylemek yerine sessizce genç kız romanlarına gömülüyordu ve kaygılarını bir günlükle paylaşıyordu. Eğer anne ve babasının ilgisini çekmek için hiçbir şey kâfi gelmezse hastalanıyordu. Bu, zaman içerisinde, yetişkin Elsa'nın tekrarlanan depresyonları ve romanlarındaki kadın kahramanların ağızbirliği eden sızıltılarına dönüştü: "Beni kimse sevmiyor."

Lilya hayranlarından -ki pek de azımsanabilecek sayıda değillerdi- gelen bütün teklifleri reddetmişti. Bütün namzetler arasında sonunda en çok aklına yatan Ossip Brik oldu. Bu baba dostunun yanında hissettiği, arzulanmış olmaktan çok esenlik duygusuydu. Lilya 1912 yılında, bir zamanlar lisede siyasi iktisat hocalığını yapmış olan, fakat daha sonra 1905'te işten el çektirilmiş bu ateşli Marksistle evlendi. Çift 1914 sonbaharından itibaren Petrograd'da yerleşti. "Günün birinde bana, evimize bu kadar sık gelip giden Mayakovski'nin kimin nesi olduğunu ve benim için

çok önemli olup olmadığını sordu, çünkü annem endişeleniyormuş." Elsa Lilya'nın anneleriyle ilgili kaygılarının ardında yatanı anlamıştı - kızkardeşinin bizzat kendisiydi çok sevdiği arkadaşıyla ilgilenen. Lilya Mayakovski'yi, ki gerçekten heykel gibi bir adamdı, daha önce de görmüştü, ama o dönemde Jurij Kagan ölüm döşeğindeydi ve Lilya yabancı erkeklerle tanışmaktan başka sorunlarla ilgileniyordu. Elsa şimdiden, Lilya ile Mayakovski'nin karşılaşmalarının sonuçlarının nerelere varabileceğini içi ürpererek hissedebiliyordu, ama kendisi de henüz âşık olmaya cesaret edemiyordu. "Mayakovski beni aradığında ona doğruca, bu konunun annemi çok üzdüğünü ve bu nedenle onu tekrar göremeyeceğimi söyledim."

Mayakovski, Lilya ve Ossip Brik'in ilk kez rastlaştıkları tarih olan 15 Haziran 1915, gelip çatmıştı. Mayakovski için şanslı bir gündü bu. Kızıl saçlı Lilya hayranlık uyandıran bir haleyle çevriliydi ve o bunu çok iyi biliyordu. Gözleri insanı hipnotize edebilirdi, Mayakovski de kendini bundan kurtaramadı. Bu ilk bakışta aşk denen şeydi. Karısının yeni tutkusu, Ossip Brik'i pek rahatsız eder gibi görünmüyordu: Mayakovski'nin "Pantolonlardaki Bulut" şiirinin prömiyeri, Briklerin oturma odasında yapıldı ve orada olanların hepsini hayranlıkla dolu bir şaşkınlığa düşürdü. Mayakovski bu başarıdan sonra, Finlandiya'ya, Mustamaeki'ye, herkesin otoritesini kabul ettiği Gorki'yi ziyaret etmeye gitti. "Ona 'Bulut'tan bölümler okudum. Bir duygu girdabına kapılan Gorki, başını ceketime yaslayarak hüngür hüngür ağladı. Mısraların etkisiydi bu." Kimsenin basmak istemediği şiir, ancak Ossip'in maddi yardımıyla eylülde yayımlanabildi. Kitabın ithafı şöyleydi: "Senin için Lilya." Bu gizli bir ilan-ı aşk değil, aksine herkesin okuyabileceği, ilham perisinin kocası tarafından da icazet verilmiş bir hayranlık ifadesiydi.

Lilya daha sonraları şöyle yazmıştı: "Benim için Volodya'yı sevmemek olanaksızdı, çünkü Osya onu çok seviyordu. Osya Volodya'nın onun için bir şahıs değil bir olay olduğunu söylüyordu. Volodya Osya'nın birçok konuyla ilgili düşünme tarzını değiştirdi... ve ben birbirine karşı onlardan daha dürüst olan veya birbirini onlardan daha fazla seven arkadaşlar ya da dostlar tanımadım." Briklerin evliliği hızla bir arkadaşlığa ve salt fikrî bir birlikteliğe dönüşmüştü. Böylelikle Lilya, her şeyiyle erkeksi Mayakovski'nin kurlarına tamamıyla açık hale gelmişti. Fakat âşık genç adam kendisini çok sıkıntılı bir durumda hissediyordu: Biliyordu ki Elsa'yı bundan daha fazla yaralayamazdı.

Elsa ziyaretine geldiğinde abartılı ve anlamsız bir sinir içerisindeydi ve "İkinizin de, senin de ablanın da cehennemin dibine kadar yolunuz var!" diyerek onu kovdu. Elsa rolünü biliyordu. Ablasının zaferine rıza göstermek dışında yapacak bir şey kalmamıştı ona. Bundan böyle Mayakovski'nin ona yazacağı mektuplar "Volodya Enişte" diye imzalanacaktı. Elsa hayatı boyunca ona karşı "sınırsız bir dostluk" hissetti. Kendi deyişiyle dağları delecek bir dostluktu bu, fakat rakip kızkardeşler arasında nefret ve sevgi arasında gidip gelen bir duygu filizlenmişti.

Elsa olgunluk sınavını verdikten sonra Moskova Mimarlık Okulu'nda üniversite eğitimine başlamıştı -"artık sadece matematik ve resimle ilgileniyordum"-, ama yine de arkadaşlarını şairlerin dünyasından seçiyordu. 1916 Noel'inde Lilya ve erkeklerini Petrograd'da kalbi sızlayarak ziyaret etti. Şamatacı bir güruh tavana başaşağı asılmış fütürist bir çam ağacının etrafında toplanmıştı. Eğlence tam hızını almışken -hepsinin karnı doymuş, votkanın ateşiyle hararetleri artmıştı ve tam anlamıyla keyifliydiler-, Mayakovski'nin şair arkadaşı Vasiliy Kamenski herkesten önce davranarak

Elsa'ya evlenme teklif etti. Elsa bu öneriyi, sanki ona sunulan hazmi güç bir tatlıymışçasına bir el işaretiyle reddetti - âşık değildi, o kadar. İçten içe korkuyordu evlilikten, bir erkek için güzel bir hediye, zamanını -annesi gibi- piyano çalarak geçirmeye çalışan sadık bir eş olacağı bir evlilikten. Piyano çalmak çok güzeldi ama hiç üretken değildi. En sevdiği yazar olan Çehov'un *Üç Kızkardeş*'te tasvir ettiği gibi bir hayattan, mükemmel özel hocalardan evinde eğitim görmüş, bir erkeğin eline su dökemeyeceği Rus kadınının sıkıntısından ödü kopuyordu: "Birincisi, erkekler askere gidip birtakım salaklara itaat etmek zorundalar. İkincisi, kadınların hayatta işi genel olarak daha kolay; bir kadın aptal olabilir ve hiçbir şeyden haberdar olmak zorunda değildir, bunun bir anlamı yoktur, ama imlâ hataları yapan bir erkeği getir gözlerinin önüne..."

Elsa aşktan yoksun olmaktan adeta umarsız bir hastalıktan çekercesine acı duyuyordu, ama aslında erkeklerin kalpleri kanatlanıp ona doğru uçuyordu. Victor Schklovoski onun için kendini yiyip bitiriyordu ama bu dazlak kafa onun tipi değildi; sonradan bir dilbilimci olacak, okul arkadaşlarından Roman Jakobson ona tapıyordu. "Elsa erkeklerin başını döndürüyor ve daha sonra tam kalplerinin ortasından vuruyordu" dediğinde, bahsettiği kendisiydi. Ama Elsa Jakobson'a, onu gerçekten sevip sevmediğini sorduğunda "hayırdan ziyade evet" cevabını almıştı. Böyle yarım gönüllülüklerin Elsa'nın aşkta düşündüğü koşulsuzlukla hiç ilgisi yoktu. O Mayakovski'yi işte tam bu karmaşıklığı yüzünden seviyordu. O, zorba ve zeki devrim şairine olduğu kadar ince ruhlu romantiğe de hayrandı. Ama ruhunun derinliklerinde hiç de yalnız olmadığını biliyordu - en fazla çektiği kendi ulaşılmazlığı nedeniyle acı çekiyordu.

Ekim Devrimi patlak verdiğinde, Elsa mimarlık diplomasını henüz almıştı. Lilya ve Mayakovski taşraya çekildiler. Elsa bu arada Fransız misyonuyla ilişkiler kurmuştu. Zarif bir subay olan André Triolet de bu çevrenin müdavimiydi. Dünya Savaşı'ndan kaçmak için kapağı buraya atmış asker takımındandı. Elsa'nın gönlünü fethetmek için elinden geleni yaptı, onu gezdirdi ve ona pahalı hediyeler verdi - ve başarılı oldu. Her konuda dikkafalı davranan genç kadının bu kararı şaşırtıcı gelse de, Elsa onun evlenme teklifine evet dedi. Bu hareketin altında serinkanlılıkla hesaplanmış bir hareket mi, yoksa gerçek duygular mı yatıyordu? Dünyada onun dışında herkesin bir yeri vardı. Elsa yirmi iki yaşıyla kendisini kadim zamanlar kadar yaşlı hissediyordu ve acilen geleceğe yönelik bir karar alma ihtiyacı duyuyordu. André Triolet ona Rusların sunamayacağı bir şey sunuyordu: Uzakları. Elsa Sovyetler Birliği'nden kopup gitmek istiyordu, kızkardeşinin çevresinden uzaklaşmak arzusundaydı. Ve yeni evlendiği eşi onu dünyanın tam öbür ucuna, Büyük Okyanus'taki Tahiti Adası'na kadar götürdü. André Triolet tam bir kavalyeydi, dış görünüşüne pek düşkündü ve stil sahibiydi - bunlar Elsa'nın daha on sene beklemek zorunda olduğu adamın resmini önceden çizen dışsal niteliklerdi.

Elsa ve André Triolet 1919'da Paris'te evlendiler ve hemen ardından genç evliler Papeete'ye doğru yola koyulmak üzere gemiye bindiler. Bu Jakobson'un kalbini kırmamıştı. Yazdığı minik bir dörtlük, Elsa'ya ayrılık selamı oldu:

> "Tamamıyla aramızda kalsın: Sana âşığım
> Sana kalbimi bütünüyle hediye etmek isterim.
> Eğer Tahiti'ye gidecek olursan,
> Tasavvur edilemez olacaktır mutsuzluğum."

Adanın başkentinde, sömürge efendilerine özgü bir hayat sürdüler. Gerçi hizmetliler vardı ve sert Rus kışları yoktu

ama yine de cennet Elsa için hızla cehenneme dönüştü. Fransız'ın rafine dış görünüşünün gözlerini kamaştırmasına izin vermiş ve şimdi kendisini tam da olmak istemediği yerde buluvermişti: Söylediğinin ancak yarısını anlayan Tahitili hizmetlilerle boğuştuğu, bir küçük burjuva evliliğinin içinde. Triolet, Elsa'nın sanatsal cevherinden yoksundu, binicilik sporuna ve başlarda duyulan aşk, evlilik fanusundan buharlaşıp uçtuktan sonra, adanın güzel kadınlarına meraklıydı. Elsa zamanını duygulu suluboyalar yaparak ve Fransızca kitaplar okuyarak geçiriyordu - belki ilerideki hayat arkadaşının kitabı da bunların arasındaydı: "Sen 1918'de *Anicet*'yi yazmaya başladığında, ben Moskova'yı henüz terk etmiştim ve yazmayı düşünmüyordum."

Elsa 1921'de, "mısralar yazmayan bir adamla" yapılmış evlilikten aklı başına gelmiş olarak Avrupa'ya döndü. Evde, Mayakovski tam istediği ortamı bulmuştu bu arada, Elsa'ya gözünün toplantılarından başka bir şey görmediğini anlatıyordu.

1922'den 1928'e kadar, Elsa Moskova ve Paris arasında mekik dokudu. "Sahip olduğum tek şey New York, New Orleans, San Fransisco üzerinden Tahiti yolculuğumu yaptığım bir gardırop-bavuldu." Moskova ve Paris arasında Berlin ve Londra'da durak yapıyordu. Babası Yuri Kagan'ın ölümünden sonra, annesi Sovyet Ekonomi Birliği ARKOS'un Londra'daki şubesinde işe girmişti. Elsa onun ardından İngiliz başkentine geldi ve bir süre bir mimarlık bürosunda, mimari çizimler yaparak çalıştı. Fakat düşük ücret ve vasat İngiliz yemekleri bir kenara bırakılsa bile, Londra'da da dostlarının eksikliğini hissediyordu. 1922 Eylülü'nün sonunda arkadaşlarından birçoğunun sürüklendiği Berlin'e geldi. Versailles Anlaşması'yla Batı'dan tecrit edilmiş olan Alman-

ya, kapılarını Doğu'ya açmıştı; diğer taraftan genç Sovyetler Birliği uluslarası düzeyde itibar kazanmaya çalışıyordu. Artık çarın kulları olmamakla birlikte henüz Sovyetler Birliği vatandaşı olarak da kabul edilmemiş olan tabiiyetsiz Ruslara "Nansen pasaportu" denilen belge veriliyordu. Markın devalüasyonuyla rublenin fiyakası artmıştı. Vitrinlerde "Rusça konuşulur" tabelaları asılıydı, son moda tamamıyla Rus esintileri taşıyordu: Tünikler, buffan kollar, kürk kalpaklar. Schöneberg'de "Der blaue Vogel" [Mavi Kuş] isimli kabarede, Café Léon'da ve Prager Diele'de buluşuluyordu. Kurfürstendamm'ı bir uçtan diğer uca dolaşan otobüse artık herkes "Rus salıncağı" diyordu ve Charlottenburg'un halk arasındaki ismi Charlottengrad olmuştu.

Mayakovski de sahneye çıkmıştı artık. Devrimci Sovyetler Birliği'nin bir elçisi gibi el üstünde tutuluyor ve tercümanlığını yapan Lilya'yla beraber arzı endam ediyordu. Lilya'nın Kurfürstenhotel'deki odasına her gün muazzam çiçek buketleri gönderiyordu. Elsa da aynı otelde kalmaya başlamıştı. Mayakovski'ye duyduğu yarım kalmış aşk, onu Lilya'yla her gördüğünde kanayan bir yaraya dönüşmüştü. Dostlar arasındaki ilişki son derecede gergindi: "Mayakovski'ye nadiren rastlıyordum, ama eğer olur da rastlarsam maraza çıkarmaya çalışıyordu." Bu nedenle Elsa onunla yollarının kesişmemesine özen gösteriyordu: "Şehrin aykırı semtlerinden birinde iki odalı bir ev tuttum. Odalardan birinde doldurulmuş bir ördek, etrafı birkaç katlı bir konstrüksiyonla çevrili bir divan ve duvara asılmış bir silah koleksiyonu bulunuyordu. Yatak odasında devasa boyutlarda iki kişilik bir yatak vardı, onun da etrafını aynı şekilde bir konstrüksüyon çevreliyordu." Aykırı semt Kreuzberg, Rus göçmenlerin yollarının kesiştiği merkezî noktalardan uzak kalıyordu: "Yeni evimde yaşamaya alıştırdım kendimi. Benim muhitimde sadece Almanca konuşuluyor.

Buraya ulaşmak için, nereden gelinirse gelinsin, on iki demir köprünün altından geçmek gerekiyor. Bu, insanları "Linden"den geçerken bana uğramaktan alıkoyacak."

Bu dönemde Viktor Schklovski de Berlin'deydi, Elsa'yı genç kadının istediğinden çok daha sık ziyaret ediyordu. Schklovski nefesi kolay kolay kesilmeyecek bir âşıktı ve Elsa'yı, onun bütün reddeden tavrına rağmen o kadar uzun bir süre kelimeler ve hediyelerle işlemeye çalıştı ki sonunda rahatsız edici bir hal aldı. Elsa ona son ve kati kararını şöyle bildirdi: "Bizi yaşam tarzlarımız ayırıyor. Seni sevmiyorum ve hiçbir zaman da sevmeyeceğim." Lilya ve Mayakovski'nin varlıkları, bir erkekle kuracağı sevgi birlikteliğinde aradığının ne olduğunu gözlerinin önüne seriyordu: "Bana öyle görünüyor ki, herhangi bir işi beraberce kotarmanın mümkün olacağı bir erkekle evlenmek iyi olurdu. Anlaşılan bu sıradışı bir şey olmalı." Elsa'ya atfedilen bir takım gönül ilişkileri vardır - Berlin günlerinde Carl Einstein ve Helikon Yayınevi'nin bir çalışanı olan Abraham Wischniak'la. Ama o bunlarla ilgili olarak hiç konuşmamıştır - kısa cinsel birliktelikler hayatını paylaşacak bir erkeğe duyduğu hasreti sadece bir an için dindirebiliyordu. Daha sonra ebedi çift Elsa Triolet ve Louis Aragon efsanesinin saçtığı ışık, Elsa'nın yalnız geçmişinin aşk hayatını gölgede bırakarak gözlerden kaçıracaktı. "1923'te her ikimiz de Berlin'deydik", diye yazmıştı Elsa. "Senin Kurfürstendamm'daki kafelerden birinin döner kapısından, tam ben dışarı çıkarken nasıl içeri gireceğini tahayyül ediyorum. Berlin'de hiç karşılaşmadık."

Elsa'yı aşk ilişkilerinden daha fazla endişelendiren şey, geleceğiydi. Açıkça anlaşılıyordu ki şairlerin arkadaşı mimar olarak çalışmayı artık hiç istemiyordu. Schklovski mesleksiz kadının, -zaman zaman Elsa'ya böyle diyordu- Berlin'de ne kadar sıkıldığını gözlemlemişti. Elsa okuyor

ve yazıyordu, ama bir hedefi ve dişe dokunur bir fikri yoktu. Gündüzleri vaktini çok sayıdaki Rus kafeleri ve kitapçılarında geçiriyor, akşamları ya bacaklarını dans müziğinin emrine sunuyor ya da bir dönem hayranlık duyduğu konstrüktif ressam Ivan Puni'nin atölye partilerinden birine katılıyordu. Schklovzki kur yapma çabalarından vazgeçmişti ama şimdi onu daha da şiddetle kitap yazması gerektiği konusunda sıkıştırıyordu - önüne set çekilmiş âşık, hiç olmazsa böylelikle Elsa'nın velinimeti olmak arzusundaydı. Ama Elsa ne yazacağını bilmiyordu. Rastlantılar iyiniyetli âşığın yardımına koştu. Schklovzki Elsa'ya duyduğu aşka edebi bir anıt ithaf etti: *Hayvanat Bahçesi ya da Aşk Üzerine Olmayan Mektuplar*. Elsa'nın veda şarkısının adı buydu ve bu mektuplardan oluşan-bir romandı. Elsa'nın ona geçmişte yazdığı üç mektubu kitaba koyarken muhakkak ki aklımdan geçen bir şeyler vardı.

Hayvanat Bahçesi basıldı ve bu sıralarda Berlin yakınlarında Bad Saarow'da yaşamakta olan Maxim Gorki, ki Elsa'yla Schklovski onu sık sık ziyaret ediyorlardı, bu aslında yayımlanması düşünülmemiş eseri fevkalade beğendiğini ifade etti. Gorki eserin asıl sahibini yazma konusunda teşvik etti - onun cesaretlendirmesi Elsa için start işareti olmuştu. Artık öncesine oranla çok daha kolay yazabiliyordu. Aragon'un *Libertinage* [Sefahat] isimli kitabını okumuştu: "Sen onu yazdığın sırada ben ürkek bir halde *A Tahiti*'ye başlıyordum." Bu, adadaki hayat üzerine, toplumsal eleştiri içeren bir anlatıydı. Gorki müsveddeye olurunu verdi ve Elsa Rus yayıncılarla ilişkiye geçti.

1925'te *A Tahiti* yayımlandı, 1926'da ilk romanı *Fraisedes-Bois*, 1928'de bir ikincisi *Camouflage* piyasaya çıktı. Bütün kitaplar üç ilâ beş bin arasında değişen yüksek sayılarda, Moskova'daki oturaklı yayınevleri tarafından basılmıştı. Bunlar parti programının gerçekleşmesini amaçlayan

proleterya kültürü akımının aksine, sanatsal şekil ve keyifli zaman geçirme öğelerine daha fazla önem veren yayınevleriydi. Elsa'nın, her kitabının yayımlanması vesilesiyle geri döndüğü Moskova, henüz devrimin kargaşasından kendisini kurtarıp, nekahat devresini geride bırakamamıştı, Elsa'nın da saptadığı gibi "ve henüz başlıyordu pastasını yemeye." Elsa artık bir bavulla yaşamaya alışmıştı. Lubyanski aralığında, Moskova'nın kenar mahallesinin göbeğinde Mayakovski'nin eski odasında başını sokacak bir köşe bulmuştu. "Rahat, sıcak, sadeydi ve sürekli olarak da biraz bakkal gibi kokuyordu." *Camouflage*'ın okuyucu bulamaması, Elsa için ağır bir darbe oldu. Taslak metni beraberce gözden geçirdikleri İsaak Babel onu uyarmıştı: Biçem açısından zayıf tarafları vardı. İçinde olduğu rüyadan hızla uyandırılmasına izin verdi: "Yazmaya son verdim, pek fazla kıymeti de yoktu, çünkü (korkunç bir itiraf!) sadece vakit öldürmek için yazdım, yapacak daha iyi bir şeyim olmadığı için. Artık bunu düşünmeyecektim, bitmişti, son noktayı koymuştum. Böylesi daha iyi olmuştu, çünkü sahip olduğum aracın okuyucularımla konuşmak için işe yaramaz olduğu ortaya çıkmıştı. Bu araç dildi!" Yazar olarak hayatını sürdürme düşüncesi saman alevi gibi sönmüştü. Moskova'da Elsa'ya yer yoktu. Yolunu şaşırmış bir ruh olarak kaldı Moskova'da. "Paris çoktan kanıma işlemişti."

Her ne kadar Schklovski Elsa'ya Moskova'ya gelmesini öğütlediyse de, o 1928'de Paris'te kalmaya karar vermişti. Schklovski'ye göre, sadece zarif bir hanımefendi rolüne soyunabileceği Fransa'yla karşılaştırıldığında çiçeği burnunda bir yazar için Moskova'da yapacak çok daha fazla şey vardı. Oysa Elsa'nın istediği tam da buydu. Sovyetler Birliği'nde gerçi artık havuç vardı, ama ruj nereden bulunacaktı?

Mayakovski'nin Paris ziyaretleri, Elsa için birer küçük dram haline gelmişti. Onun yanında, Istria'da kalıyordu

Mayakovski, bütün zamanlarını birlikte geçiriyorlardı ama sürekli olarak Lilya'dan bahsediliyordu. Mayakovski Elsa'dan onunla beraber *articles de Paris* [Paris malları], parfüm, pralin ve fularlar almasını rica ediyordu - Moskova'daki Lilya için. Elsa'nın şık bir büyük mağazada denediği ayakkabılar ayağına sanki ısmarlama yapılmış gibi oturuyordu - ama onlar yine de Lilya için alınıyorlardı. Elsa bu çarpık üçlü ilişkide külkedisi rolünü oynamaya devam ediyordu.

4 Kasım 1928'de iki adam Coupole'de edebi bir zirve için sözleşmişlerdi. Bunlar Vladimir Mayakovski ile yaratıcı ajitatörle tanışma arzusuyla yanıp tutuşan Louis Aragon'du. "Mayakovski'yle karşılaşmamın Elsa'yla karşılaşmamla hiçbir alakası yoktu. Bir tesadüftü Mayakovski'yle tanışmam, çünkü onun oturduğu bir kafeye girmiştim ve ben bu kafeye aynı şekilde girmeyebilirdim de. Ve bir gece evvel hiç tanımadığım Elsa'yla aynı mekânda buluşmuş olmam da bir tesadüftü." Aragon, Mayakovski'nin bütün bir hayatı birlikte geçireceği kadının dostu olduğunu henüz bilmiyordu.

Sıra Dışı Eşyalar Koleksiyonu

"Şu kısa süre önce basılan *Camouflage* isimli kitap aynı zamanda büyük bir başarısızlığın hikâyesi, intihar için yazılmış bir giriş yazısı değil miydi?" diye soracaktı Aragon daha sonraları ve şöyle bir sonuç çıkaracaktı: "Birbirimize rastlamak için gerekli olgunluğa erişmiştik." Başlarda günlük yaşam, "Yüzyılın Âşıkları"nın hayat hikâyelerinin birbirine karışıp, bir potada eriyeceği uyumdan hayli uzaktı: "Yeni tanıştığımız dönemde çekilmez biriydim", diye itiraf etmişti Aragon yetmiş yaşlarında yaptığı bir söyleşide. "Bana dayanmak için büyük bir sabra ihtiyacı vardı. Her zaman o günlerdeki kadar sabırlı olmayacaktı. Elsa bir dünyayı başka bir dünyaya adım atmak üzere terk eden bir adamla uğraşmak durumundaydı ve her iki dünyanın alışkanlıklarına katlanmak için sabra ihtiyacı vardı. Sürrealist dünyanın şartlarına tahammül edebilmek onun için ne kadar zor idiyse, komünist olduğunu söylemekde o kadar zordu."

Elsa bavullarını bir kere daha topladı, bu defa sadece otel odasını değiştirmek için değil, Aragon'un yanına taşın-

mak için. "İlk kez Rue du Château'ya geldiğinde Aragon ona kapıyı zorlukla açabilmişti; her zamanki yerinde asılı olan ortak anahtar onu tam eline aldığında parmaklarının arasından kayıp düşmüştü. Elsa'nın yerleştiği odanın duvarlarından şu ifade okunuyordu: Âşık kişi, duvarları yazarak doldurur." Sokağın bir şatoyu çağrıştıran isminin eve pek faydası olduğu söylenemezdi. Elsa ve Louis beraberce birinci katta bir odada kalıyorlardı. Elsa dar mekânlara gerçi alışkındı ama Rue du Château'nun, iki kişinin paylaştığı dingin yakınlaşmalar için uygun ortam olmadığını ister istemez kabullenmek zorundaydı. Aragon'un peşinde hep birileri vardı, Breton ya da Thirion gibi. Sevgilisinin maiyeti Elsa'yı rahatsız ediyordu - diğer taraftan Aragon'un arkadaşları, Elsa'yı onların dünyasına sızmış biri olarak görüyorlardı. Rue du Château'daki ev dönemin tarzına uygun bir şekilde döşenmişti ve sıra dışı eşyalardan oluşan sürealist bir koleksiyon görünümündeydi: Bit pazarından toplanmış ıvır zıvır, Afrika maskeleri ve gece karanlığında sökülmüş "Kurutulmuş Sebze - Yeni Geldi" gibi tabelalarla ağzına kadar doluydu. İki kedi dolaşıyordu odalarda. "Duvarları sinema afişleriyle kaplı bir köşeye -insan çekilmiş tabancaların ve vamp kadınların bakışlarının üzerine doğrultulduğunu hissediyordu- küçük ama her daim zengin donanımlı bir bar yerleştirilmişti." Yakınlardaki yük istasyonundan gelen tren gürültülerine alışabilirdi Elsa, ama Sadoul'un kız arkadaşı Cora gece yarısı sarhoş ve aç olarak eve gelip, bağıra çağıra bir tabak makarna isteyerek her seferinde uykusunu bölüyordu. "İnsanlar geliyorlar ve gidiyorlar, kapılar çarpılıyor, her an teyakkuz halindesin, ne cebinde ne de kalbinde sana ait olan bir şeyin var. Bir tür kamuya açık bir geçitte otururken, insanın kendine ait bir şeyi nasıl olabilir ki?" İnsanların bakışlarının, önyargılarının ve ukalâ konuşmalarının iliğini kemiğini kuruttuğunu

hissediyordu. " Ve sen de kendi perişanlığını sokağa taşıyorsun, tıpkı diğer herkesin yaptığı gibi, onlar gibi gururlu, onlar gibi burnu havada, sanki hayatlarının bir amacı, bir anlamı varmış, sanki gerçekten de bir şeyler olacakmış gibi! Hepsi aç kurtlar gibi bir kafenin kapısına dikiyorlar gözlerini, tasviri mümkün olmayan, buz tutmuş hayatlarını bir anda değiştirecek mucizevi, efsunlu bir insanın içeri girişini görmek umuduyla..." Ama içeri giren birisi olduğunda, bu her defasında, sığınacak bir yer arayan entelektüel evsizlerden biri oluyordu.

Rue du Château'da bir parti diğerini kovalıyordu. Sadoul bir yılbaşında "Madame Triolet" onuruna ufak bir parti verildiğini hatırlıyor. "Aragon'la ben Saint-Sulpice Meydanı'ndan aldığımız gümüş kaplı çiçekleri bir tür sunak gibi kürkten yapılmış garip, küçük bir adamın dolap olarak kullanılan göbeğine soktuk. Kara büyü yapmakta kullanılan kutsal eşyanın konduğu bir çeşit dolap olan bu küçük adamı, Raymond Queneau bit pazarından almıştı ve insanların başına şanssızlıklar getireceğini düşünüyorduk." Bir defasında Mayakovski de onlara misafir oldu ve şiirlerini okudu. Erkekler önce barın muhteviyatına daha sonra da birbirlerine saldırıyorlardı - önce sert kelimelerle sonra çıplak yumruklarıyla. Şiirsel deneyimin öncelikleri şiddetle tartışılıyordu: Breton Mayakovki'nin satırlarında hayallerin eksikliğini hissediyordu ve onları yeterince sürrealist bulmuyordu, Mayakovski ise sürrealistlerin eylemleriyle kitlelere ulaşmalarının bir gün gelip de mümkün olacağından şüphe duyuyordu.

Çiftin ortak kullanılan evi terk edip Hotel Istria'nın yanında Rue Campagne-Première'de görkemli bir atölyeye taşınması üç ay bile sürmedi. Evin yuvarlak pencereleri bir geminin lombozlarını andırıyordu, cephesi fayans kaplıydı ve taştan

üç dilber damdan aşağı bakıyordu. Yine tek bir odaları vardı, daha fazlasına güçleri yetmemişti, ama en azından Rue du Château'dakinden daha büyüktü ve camdan eski bir manastır bahçesine bakılıyordu. En büyük lüks, içinde bir lavabonun saklı olduğu dolaptı ve Elsa bir paravanla yemek pişirilen köşeyi odanın kalanından ayırmıştı. Burada ikisi yalnız başlarınaydılar, sürrealist toplantılar yapılmıyordu burada, misafirler teker teker geliyordu ve bunlar Aragon'un bu kadınla beraber yeni bir hayata başlamak yolundaki kararına saygı gösteriyorlardı. Sadoul genç Rus kadınının mutfaktaki becerisinden hayranlıkla bahsediyordu. "Elsa beni sık sık yemeğe davet ederdi. Riga'dan gelmiş, Sovyetler Birliği'nde üretilmiş, yağa yatırılmış bir kutu çiroz açar, devasa ızgara köftelerle şekerli salata ve Rus usulü salatalık turşusu ikram ederdi. Paravanının ardında harika yemekler pişirirdi." Çok az mobilyaları, buna karşın aynı oranda çok kitapları vardı. Önde, raflarda, zenci kültürüne ait eşyalar ve "Marquesas'lardan bir ahşap kayık, Neu-Mecklenburg'dan kollarını bağlamış, çok renkli bir put" saf tutmuştu. Elsa'nın bir fotoğrafına, Marcel Duchamp'ın bir bıyıkla süslediği meşhur *Mona Lisa* eşlik ediyordu. Bir duvarı "büyük bir Tanguy, beyaz ve altın renkli makineleri olan bir Picabia, bisikletçiler ve aslan başlarıyla küçük, minnacık ve karmaşık bir Dali" kaplıyordu. Birçok resim ve eşya o günden bu güne çok kıymet kazandı ama o zamanlar hayatlarını idame ettirmek için gerekli olan aylık yaklaşık bin-bin beş yüz franklık sabit geliri denkleştirmekte çok zorlanıyorlardı.

"Şimdiye kadar soyut bir mevcudiyet sürdürmüş olan Elsa artık gerçek bir sevgiliye, hakiki bir ikametgâha sahipti..." Elsa'nın roman kahramanlarını rahat bırakmayan aşk hasreti kendisinin hissettiği vatan hasretine tekabül ediyordu, ki o da mesleki bağımsızlığına verdiği önemden

daha kuvvetliydi - ve Elsa da dönemindeki kadınların çoğu gibi hareket etti. "Atölyede yaşıyorum. Dayadım döşedim, perdeler diktim, çiviler çaktım, bir sürü şeyi kutulara kaldırdım. Her zaman iki kişiyiz, her zaman. Mutluluk. Paralı ya da parasız, sağlıklı ya da hasta, kesintiye uğramayan mutluluk. Beni seviyor, daha fazla ne isteyebilirim ki? Yabancılar yok, ne erkek ne kadın. Nancy dışında."

Aragon, Elsa'nın hayalini kurduğu gibi bir gelecek için, geçmişi ne yazık ki çok yüklü bir adamdı. Nancy Cunard'la iki sene geçirmişti, ondan önce hiçbir kadınla olmadığı kadar uzun bir süreydi bu. Beraber tercümeler yapmışlar, yabancı ülkelere gitmişlerdi ve ardından her seferinde barıştıkları çılgın kavgalar Elsa'nın Aragon'da hissetmediği -hissedemediği- bir tutkunun göstergesiydi: "Ben duygulara inanmam. 'Bunu' değiştirmek elimden gelmiyor." Nancy'nin Quartier Latin'de "Hours Press" isminde minik bir yayınevi vardı. Aragon başını alıp ondan uzaklaştığında, Elsa, onun tek başına veya başka sürrealistlerle beraber ya bu yayınevinde ya da Nancy'nin Ile Saint-Louis'deki dairesinde olduğundan emin olabilirdi. Elsa bazen Aragon eve dönmeden önce kıskançlığıyla baş başa uykuya dalıyordu. Şu soruyu günlüğüne cesareti kırılmış bir şekilde yöneltmek için her türlü nedeni vardı: "Beni gerçekten seviyorsa bana nasıl bu şekilde acı çektirebilir? Bütün samimiyetimle, ondan Nancy'i daha az görmesini, onunla beraber daha az kalmasını rica ettim. Ondan rica ettiğim tek şey buydu. Artık ondan hiçbir şey rica etmeyeceğim. Sinirimi yatıştırmayı başaramıyorum." Elsa'nın iç sıkıntısı her ne kadar elle tutulur nedenlere dayansa da, biliyordu ki hüzün onu hiçbir zaman tam anlamıyla terk etmeyecekti. "Hâlâ beraberiz. Onun yanındayken, sanki zihnimi okuyabilirmiş gibi, düşünmeye dahi cesaret edemiyorum. Tek kelimeyle, Aragon beni düşünmekten alıkoyuyor. Ve bana

karşı sevgisi nasıl bir yapıda ve ne kadar büyük olursa olsun - bana her zaman az geliyor ve hiçbir zaman uymuyor." Elsa 8 Nisan 1929 tarihinin altına şöyle not almıştı: "Tabii ki her şey çok değişti. Ortak bir hayat sürüyoruz. Istria'dan atölyeye taşınıyoruz - sadece ikimiz. Bu benim hayatımda inanılması güç bir olay. Fakat Tanrı vergisi uyanıklığım, mutsuzluğun işini kolaylaştırıyor. İnancım yok, her şeyden şüphe ediyorum, herkesi ama herkesi itham ediyorum - fakat çekip gitseydim ne olurdu?" Çantalarını toplayıp ilk fırsatta Mayakovski'yle beraber Moskova'ya gitme ihtimalini aklında tartıyordu. "Ama oğlanı kime bırakacağım o zaman ve benim halim ne olacak? Otuz iki yaş vs. Bu imkânsız, çok zor ve kurtuluş yolu değil."

Elsa kaldı. Moskova'yı düşünmüştü. Anayurdu olan şehirde onu bekleyen ne olurdu? Mayakovski ve Lilya artık sevgili değillerdi. Mayakovski'nin aktris Veronika Polonskaya ile tutkulu, tutkulu olduğu kadar da mutsuz ilişkisi, onu kendi ailesi gibi benimsediği ailenin çevresinden uzaklaştırmıştı. Her ne kadar sürekli olarak Lilya'nın tek aşkı olduğuna dair garanti veriyorduysa da, yine de artık sadece Lilya yoktu. Kadın ile erkeğin ruhsal birlikteliği ideali, demek ki gerçekten de sadece aşktaki bir mutluluk anından ibaretti - arzu ortadan kalktığında, aşk acısıyla beraber yeni âşklar sahneye çıkıyordu. Elsa, Lilya ve Ossip'i hüzünlü bir halet-i ruhiye içerisinde bulacak ve kendisini bir kere daha stepne gibi hissedecekti. Paris ve Aragon'dan ayrılmak; resimlerin tekrar duvardan alınması, bir kere daha şehrin sokaklarında aldatıcı ışıkların parıltısının peşinde koşmak, daha başlamadan sonunu tahmin edebildiği ve bir pervane kadar ömrü olan hikâyelere aşktan hayal ettiklerini atfetmek anlamına gelecekti. *Parisli Köylü*'nün yazarında, kafa dengi can dostunu teşhis etmişti. "*Ben* bir başkasıdır", diye yazmıştı Rimbaud. Hayranlık duyduğu kita-

bın yazarı Aragon da artık gitgide daha iyi tanıdığı insandan bir başkasıydı. Ama nasıl Aragon bir zamanlar kendisiyle iddiaya girdiyse, Elsa da kendi kendine ortak bir hayata başlamanın riskini göze almaya karar vermişti. Elsa'nın bu soğukkanlı tavrı, ki genç kadın bu nedenle tekrar tekrar eleştirilmişti, çiftin başlayan aşkının temeli olmuştu. Ve ikisinin birbiri için iyi ve faydalı olduğu kanaati, duyguların yokluğu anlamına gelmiyordu. Elsa, hem de bir kadın olarak, sürrealistin kalbin kararları ile aklın gerekçelerinin birbirini dışlayacağına dair romantik hülyalarına aykırı hareket etmişti.

Rue Fontaine'de ya da merkez üssü olan kafede -ki son zamanlarda bu Breton'un evinden pek uzak olmayan Place de Clinchy'deki Cyrano'ydu- yapılan sürrealist toplantılara katılmak, Aragon'un adeta dinî bir tören havasında sürdüregeldiği günlük alışkanlıklarından biri olmaya devam ediyordu. Aragon yeni kız arkadaşıyla gurur duyuyordu ve onu kendisine eşlik etmesi için sıkıştırıyordu. Elsa bunu genellikle sıkılarak yapıyordu. Bir seferinde Montparnasse'tan Montmartre'a doğru, Paris'in bir ucundan diğerine yola koyuldular. Tipik Breton, diye düşündü Elsa, nerede buluşulacağına tek başına o karar verirdi. Sonunda gitmek istedikleri yere vardıklarında, daha uzaktan atıp tutmaları duyulabiliyordu: "Devrimci olan proleter kültür değil, aklın gazabıdır!" Cyrano'daki masanın etrafında toplananlar her zaman aynı gruptu. Aralarında Breton'un en sadık arkadaşı Benjamin Peret, Paul Éluard ve karısı Gala, Max Ernst (o da kaprisli bir Fransız olan ikinci karısı Marie Berthe'le beraber olurdu) ve ara sıra resim fırçası gibi kesilmiş saçlarıyla ekibin süsü olan Yves Tanguy bulunurdu. O gün Elsa, Aragon'la Desnos'un arasına oturdu. Aralarında birkaçının partiye katılması kısa bir süre önce berbat bir biçimde başarı-

sızlığa uğramış ve şimdi her şey sürrealist mi komünist mi oldukları sorusuna gelmiş dayanmıştı. Bir aperatifin ardından bir diğerini yuvarlarlarken, siyasi çabalar yönünde atılacak adımların ne olduğu tartışılıyordu. Sürrealizmin aslında devrimle ne ilişkisi olduğu sorusu, sonunda cevapsız kaldı. Elsa bu konuyla ilgili bir sürü şey söyleyebilirdi, ama kadınların fikirlerini açıklamaları burada alışılmış bir şey gibi görünmüyordu. Kafasında her zaman tuhaf bir şapka kreasyonu olan Gala, masadaki beylere kara gözlerinden parıltılı bakışlar saçıyordu. O da Elsa gibi Rustu ama bu iki kadın iki ayrı dünyanın insanıydılar. Éluard dostlarıyla beraberken onun yatakta nasıl Tanrı vergisi bir yeteneğe sahip olduğunu anlatıp bununla övündüğünde, Gala buna gerçekten ses çıkarmıyordu. En azından mesafeli davranma isteğini belli etmek için Elsa kapalı yakalı bluzlarla, daha ziyade edepli denilebilecek bir tarzda giyiniyordu ve hayatı boyunca yüzünün yuvarlak çizgilerini iyice vurgulayan, karmaşık bir saç örgüsü veya sıkı bir topuzla saçlarını başının üzerine toplama âdetine sadık kaldı. O erotik bir obje olma isteğinde değildi, aksine ciddiye alınmak istiyordu. Elsa erotik arzularını hiçbir zaman dışarıya aksettirmedi - bu ömrü boyunca uluorta konuşulacak bir konu olmadı onun için. Gala ve Marie-Berthe sessiz sedasız içkilerini yudumluyorlardı ve Thirion'un kızarkadaşı Katya'nın, anlaşılan sevgilisinin pençesini düzenli aralıklarla ve herkesin gözü önünde göğüslerinin üzerine yerleştirmesine gerçekten de bir itirazı yoktu. Thirion Elsa'nın bundan rahatsız olduğunu fark ettti ve "ama bu sürrealist bir âdettir", diye açıkladı Elsa'ya ellerini Katya'nın göğüslerinden çekmeden. "O zaman demek ki ben sürrealizmden hiçbir şey anlamıyorum", diye oturttu cevabı Elsa hiddetle. Elsa Breton'u sevmiyordu, bu çalımcı işgüzar da her zaman onun bakışlarından kaçıyordu. Elsa Breton'un ona güvenmediğini hissedi-

yordu, herhalde o da Elsa'nın özellikle sürrealistlerin entrikalarını ortaya çıkartmakla görevlendirilmiş bir Sovyet ajanı olduğuna inanıyordu. Tabii ki kıskançlığın da payı vardı bu hikâyede. Aragon ve Breton, uzun süre aynı sevgiliyi kardeşçe paylaşmışlardı: Dil. Buna ek olarak Breton ilk karısı Simone'dan henüz ayrılmıştı; Aragon'un yanında bu Rus kadın olmadan ortalıklarda görünmüyor olması, onu pek de keyiflendirmiyordu. Breton bu kadının rakibi olduğunu hissediyordu. Elsa onu gözlemliyordu: Breton bir despottu ve Aragon onun başına kâhya kesilmesine ses çıkarmıyordu. Elsa Aragon'unu şimdiden o kadar tanıyabilmişti: Hayal gücü keçileri kaçırmış bir pusula ibresi gibi her yöne doğru hareket eden hayalperest, elinden tutup onu ve yeteneklerini doğru hedefe yönlendirecek birini arıyordu.

Révolution surréealiste'de [Sürrealist Devrim] şöyle bir soru yöneltildi okurlara: "Nedir aşktan umduğunuz?" Elsa'ya fikri sorulmamıştı. Kendi kendine kati olarak şöyle bir hükme vardı: "Bir defasında sürrealistler aşkla ilgili bir anket düzenlemişti ve kadınların katılımını hiçbir şekilde kabul etmemişlerdi." Bir dahaki sefer Cyrano'da otururlarken, yine kağıt kalem çıkartıldı ortaya. Elsa bunun ne anlama geldiğini biliyordu artık: Afacan çocukların aklına yeni bir şey gelmediğinde bir "güzide ceset" daha uyduruyorlardı, içlerinden biri eliyle kapatarak göstermeden bir kafa resmediyor, kağıdı katlıyor ve yanında oturana veriyordu, o da boynuyla devam etsin diye ve... Böyle şeyleri vaktiyle çocukken Lilya'yla beraber odalarında yapmamış mıydı? Elsa sürrealist oyunlara pek istemeden de olsa katılıyor, henüz oyunbozanlık etmiyordu. Birinin aklına herkesin en mahrem fantezilerini ifşa eden bir obje üretmesi fikri geldi. Gala hemen işe koyuldu ve bir sürü küçük parça, süngerler ve spiral şeklinde telleri bir araya getirdi, fakat Elsa sadece

şöyle bir not almakla yetindi: "Sürrealizm devrinde diğer hepsi gibi 'erotik bir obje' üretmek istiyordum, bu bir akvaryum olacaktı (hiçbir zaman onu alacak kadar param olmamıştı), içinde mavi, ılık hatta neredeyse sıcak su olan..."

Révolution surréaliste'i kızıl dudaklar süslüyordu - Thirion'un kız arkadaşı Suzanne'ın, Gala'nın, Jeanette Tanguy'un, Marie-Berthe ve Elsa'nın dudaklarının suretleriydi bunlar. Bu Elsa'nın sürrealizm konusunda sözüyle çelişen tek davranışı olacaktı. 1928'de veda öpücüklerine dönüşecekti bunlar: Derginin son sayısı yayımlanıyordu. 1929'da daha keskin bir siyasi çizgideki başka bir dergi ondan nöbeti devraldı. Derginin ismi bile sürrealizmin devrime daha güçlü uyumunu gösteriyordu: *Le Surréalizm au service de la Révolution*. [Devrimin hizmetinde sürrealizm] İlk sayının kapağında kızıl dudaklar değil, sürrealistlerin "S.S.C.B'ye yapılacak emperyalist bir saldırı durumunda 3. Enternasyonel'in emri altına girmeyi" taahhüt ettikleri, Moskova'daki edebiyat bürosuna gönderilmiş bir telgraf vardı. Sürrealist manifestonun ikinci kaleme alınışında, Breton sürrealizmin Sovyetler Birliği ile dayanışma içinde olduğunun altını çiziyordu. Fakat yine de Troçki'yle görüş birliğini vurguluyordu -ama o 1927'den beri partiden ihraç edilmiş durumdaydı ve 1929'da sürgüne gönderilmişti. Bu Elsa'nın heyecanlanması için hiçbir şekilde bir neden teşkil etmiyordu. Sürrealistler komünizmi ne şekilde evirip çevirseler de, aslına bakılırsa onlarla dayanışma içerisinde olmak Elsa'nın hiç mi hiç arzuladığı bir şey değildi- tam aksine, onlara muhalefet etmek istiyordu. Gruptaki kadınlar ile erkekler arasındaki savunulması mümkün olmayan hiyerarşi, onu muhakkak ki siyasi safdillik kadar sinirlendiriyordu. "Sürrealist dünyanın kurallarını kabullenmesi ne kadar zorduysa, onun komünist olduğunu söylemek de aynı oranda zordu. Bunun anlamı, partiye üye

değildi", diye yazar Thirion. Elsa ona bir defasında devrimi bizzat yaşadığı için komünist olmasının hiçbir şekilde mümkün olmadığını söylemişti. Schklovski anavatana geri dönmüştü ve kışı geçirebilmek için kitaplarını yakmak zorunda kalmıştı. Lilya kızkardeşine gönderdiği fotoğraflarda artık ince değil sıska görünüyordu. Elsa bütün bunlara rağmen ezilen sınıfların kurtarılmasının gerekliliğine inanıyordu - yazar olarak politikayla ilgilenmek istenildiğinde, partiyle uzlaşma noktaları bulmanın vazgeçilmez olduğunu da biliyordu.

"Otuzlu yıllar yaklaşmaktayken her ikimiz de yazı yazmak için kötü bir dönemi atlatıyorduk. Benim nedenlerim açıkça hayat hikâyemde yatar: Köklerinden koparılmış olmak, bir dilden diğerine geçiş. Fakat sen... Seni hiç yazarken görmüyordum. Hareketsiz ve aynı anda çılgınca hızlı, çok acelesi olup yolunu bulamayan biri gibi. Büyük hazineleri, umutsuz projelerde heba etmekten korktuğun için sakladın." Aragon kısa metinlerin arasında kaybetmişti kendisini. Péret'yle birlikte *Varietés* isimli dergide, "1929" başlığı altında erotik şiirlerden oluşan bir seçkiyi Man Ray'ın şiirlere uyan pornografik fotoğraflarıyla beraber yayımladılar. 1927 ile 1933 arasında, değişik dergiler için birbiri ardına yazılar yazdığından, edebiyat için pek vakti kalmıyordu, fakat bunun onu henüz uygun koşullar bulamadığı yazarlıktan uzaklaştırması işine geliyordu. Elsa'ya olan bağı yine de Aragon'a partinin gözünde ciddiyet kazandırmıştı. Sadık bir çift olarak kamuoyunun gözü önünde olmaları, akılcı öğretileriyle cinsellik ve kontrol edilemeyen duyguları pek kaldıramayan sosyalist sistemin cinsel konulardaki aşırı tutuculuğuna uyuyordu. Uygunsuz geçmişi, eşcinsel eğilimleri ve Drieu la Rochelle'le muhtemelen yaşamış olduğu ilişki, sürrealist sefahati ve müfrit gece hayatı büyük bir lütufkârlıkla görmezliğe gelindi. El-

sa ve Aragon'un diğer sürrealistlerinkinden farklı bir hayat sürdüğü görülüyordu: Sadece kendilerine ait olan kalacak bir yerleri vardı, çapkınlık yapmıyorlardı ve hayatlarında artık hatalara yer yoktu. Bir çift oldukları andan beri Aragon'un tafracılığının da sonu gelmişti. Elsa'yla yaşadıkları masalara meze olacak şeyler değildi.

1930 Şubatı'nda ismini Lautréamont'un şarkılarından alan yeni bar açıldı: Maldoror. Sürrealistler toplu halde bir intikam seferi için ayaklandılar, çünkü barın sahibi çok saygıdeğer buldukları şairin ismini böylesi dünyevi bir amaç için suistimal etmişti. Birkaçı zorla içeri girmeyi becerdiler, içeride akşamı geçirmekte olan nezih grup ellerinde şampanya bardaklarıyla kendisini sokağa attı, masalar ve sandalyeler parçalandı ve şarkının sonunda duyulan, bir kez daha polis sirenlerinin uğultusu oldu. Bütün bu kargaşanın ortasında Elsa Aragon'u elinden tuttuğu gibi dışarıya çıkarmış ve tehlikenin ulaşamayacağı bir mesafeden salondaki meydan savaşının sonunu seyretmişlerdi. Bu Elsa'nın bu tür bir eğlencede Aragon'a eşlik etmeye gerçekten son kez ikna edilişi oldu.

Bu arada Aragon Fransız Komünist Partisi'nin yayın organında yazmaya başlamıştı: "O zamanlar *L'Humanité*'de ayda on dört frank kazanıyordum." Bu bir işçinin aylığına bile denk düşmüyordu. "Yiyecek bir şey bulamadığımız günler oluyordu... O günlerde Elsa her işi kabul ediyordu, önce sekreterlik yaptı, daha sonra çeşitli filmlerde figüran olarak yer aldı, bu rolleri almasına Buñuel önayak olmuştu. Fena değildi kazandığı para, benim kendi işimde kazandığımdan daha iyiydi- ama önceleri vazgeçmek istemediği hizmetçi kadının ücretini ödemeye ancak yetiyordu. Ama sonra o da ev işlerini kendisi yapmayı tercih etti." Bunlar Elsa'nın uzun vadeli olarak meşgul olmayı istediği işler de-

gildi kesinlikle. Ehrenburg dalga geçiyordu: "Sen ve sekreterlik? Sen şefini sana saç tokası alsın diye Galeries Lafayette'e yollarsın! En güzeli de ne biliyor musun, hem de koşa koşa giderdi!"

"Mesleği olmayan kadın", diye adlandırmıştı onu Schklovski. Şehirdeki yürüyüşlerinde Elsa vaktinin çoğunu o yıllarda şehri zaptetmeye başlayan moda evlerinin, lüks hayatın sahne dekorunu oluşturan vitrinlerinin önünde geçiriyordu. Aragon'un geliri ikisini doyurmaya yetmekten uzaktı, nasıl bir çılgınlık edip de pahalı bir elbise alabilirdi? Bunun için kendisini Chanel'in uzun bir gece elbisesini giyerken hayal ediyordu; adaşı Elsa Schiaparelli'nin örgü yeleklerindeki aksesuarları komik buluyordu. Eve dönüşte yolu hep Sentier'ye düşüyordu. Sentier, Paris'in pantolon düğmesinden kürk benzeri malzemeden yapılmış broşlara varıncaya kadar her şeyin toptan satıldığı semtiydi. Elsa birkaç santime elde kalmış seri sonu malzemeyi alıyor ve kendi mücevherini kendisi yapıyordu. Bunlar bulunup buluşturularak bir araya getirilmiş ve gümüşi tellerle birbirine tutturulmuş tuhaf şeylerdi.

Bir seferinde bir galeri ziyaretinde bir tabloya dalıp gitmişken aniden birisi tarafından gözlemleniyor olduğunu hissetti: Bir adam hayranlıkla boynundaki mücevherine bakıyordu; ona ilk anda fark edilir bir aksanla bu sıra dışı parçayı nereden aldığını sordu. Elsa ona "home made" [ev yapımı] diye cevap verdiğinde, şaşkınlığı daha da arttı. Sonra Elsa'ya kartvizitini verdi. Adam Amerikalı'ydı ve *Vogue* ismindeki moda dergisi için çalışıyordu. Elsa'ya bu kolyeleri seri halde üretip satarak peşin paraya çevirmek için onu destekleyeceğini söyledi. Madem ki Elsa sergilenen aksesuarları satın alamıyordu, o halde onları satmaması için bir sebep var mıydı? Sonradan imparatorluklar haline gelecek moda butiklerinin ardında o zamanlarda daha

imparatorluklar yoktu; başı sonu belli, zanaat icra edilen işletmelerdi bunlar. Chanel, Lanvin, Lelong, Molyneux ve Patou sadece markalar değil, elle tutulur insanlardı. Hepsinin mekânı operanın çevresinde, tam da Aragon ve Elsa'nın oturdukları semtteydi. Bu arada Elsa boyalı tüyler, metal halkalar, renkli taşlardan oluşan kayda değer bir koleksiyonun da sahibi olmuştu. Ürettiği bijuteriyi kağıt üzerinde tasarlıyor ve sonrasında fikirlerini uygulamaya geçiriyordu. Sonuç, hayal gücünün şekillendirdiği eşyalar, modaya önem veren hanımefendinin dekoltesini süsleyen gerçek mücevherler oluyordu. Louis ile beraber, ellerinde içinde pelur kağıdına sarılmış mücevherlerin olduğu küçük bir çantayla yola koyuldular. Servis girişlerinde işportacılık yaptılar ve başarı kazandılar: Tam iki sene boyunca Elsa'nın parıltılar saçan ürünleriyle oldukça işlek bir ticareti sürdürdüler.

Elsa sonrasında bu lüks dünyasından bıktı. Hazır bulunduğu provalar sırasında şu tür konuşmalara ve sorulara katlanmak zorunda kalıyordu: Rus muydu acaba? Gerçekten mi? Çok ilginçti bu; anavatanında hâlâ aynı diktatör mü iktidardaydı, şu hani, neydi ismi? Ve zarafet üzerine konuşmaya devam ediliyordu. Elsa profesyonel bir ilgiyle dinliyordu ama yaratıcı hırsının ilgi duyduğu bambaşka bir şeydi: Müşteri ziyaretlerinde ve modacılarla pazarlıkları sırasında topladığı izlenimlerini not alıyordu, daha sonra bunları bir metin halinde toparladı: "Colliers". Metin heyecanlı bir sosyal röportaj gibi okunabiliyordu. Elsa, bu küçük terzihanelerde filizlenmekte olan kapitalizm tohumunu gözler önüne sermişti. Aceleyle işe alınan terzilerin yaptıkları fason işlerin korkunç boyutlarda düşük ücretlendirildiğine dikkatleri çekiyordu. "Colliers"de Elsa Triolet'nin daha sonraları yazacağı romanların içeriği önceden görülüyordu: Romanlarında yaşamanın hafif tarafını ciddi

toplumsal eleştiriye feda ederken, Marksist değişim fikirlerinin doğruluğunu gözler önüne serdiği gerçekçi betimlemeler yapıyordu. Buna rağmen, monden hayata yaptıkları keşif gezilerinin Aragon ve Elsa için ne kadar eğlenceli olduğunu tasavvur etmek pek de zor olmasa gerek. Bu ikili karakter Elsa'nın tipik özelliğiydi. Genellikle kendi halinde, sıradan dış görünüşünün ve öğretici ses tonunun ardında bastırılmış erotizm ve eskilerden aşina olduğu gibi bir bohem hayata duyulan istek saklıydı.

"Colliers"nin bir Sovyet yayınevinde basılmasının hazırlıklarına başlandı, Elsa uygun resimlerin seçimiyle ilgileniyordu. İlk defa olarak gerçekten kendi alanında çalıştığını hissediyordu.

Bir Şairin Kanı

14 NİSAN 1930 günü, sabahın erken saatlerinde, Rue Campagne-Première'deki atölyenin kapısına vuruluyordu. Elsa yataktan kalkıp hızla sabahlığını giydi. Kapıyı açtığında karşısında bir adam vardı, Elsa onunla Rusça konuştu, bir haberci olduğu anlaşılıyordu. Aragon konunun ne olduğunu tam olarak anlayamadı ama Elsa'nın ses tonu hiç de iyi şeyler müjdeler gibi değildi. Kapı sert bir şekilde kapandı, Elsa bembeyaz bir suratla geri geldi: Vladimir Mayakovski ölmüştü. Moskova'da, evinde, bir tabancayla kendini vurarak intihar etmişti.

Mayakovski'nin ölümü, Sovyetler Birliği'nde sanatın özgürlüğünün geçmişte kaldığının nihai işareti oldu. Zaten birkaç seneden beri Mayakovski sanatında engelleniyor; kitaplarının basımı geciktiriliyordu. Stalinist bürokrasi ve iktidar yoğunlaşmasının ifadesiydi bu. 1930, RAPP'ın (Rus Proleter Yazarlar Birliği) hakim konumu ele geçirdiği ve bağımsız sanatçıların gelişimine gitgide daha fazla set çektiği sene oldu. Bu "Beş Yıllık Planın Kahramanları" gibi temaların resmen şart koşulması anlamına geliyordu: Sonuç sosyalist gerçekçilik doktriniydi.

Mayakovski'nin ölümü, avangardın siyasi umutlarının sonunun da habercisi olmuştu. Bu fikirlerin ne kadar romantik olduğunu, Mayakovki'nin şerefine son bir jest olarak *Le Surréalisme au service de la Révolution*'da şiirlerinin yanında Elsa'nın çevirisiyle yayımlanan veda mektubu da ele verir: "Aşkın kayığı varolmanın kayalıklarında parçalanmak zorundaydı." Şu sözlerle imzalamıştı mektubu: "Lilya, sev beni." Veronika Polonskaya ile yaşanmış mutsuz hikâye her ne kadar son darbeyi vurmuş olsa da, Mayakovski'nin gerçek ölüm nedeni insanların ataletinin onda yarattığı acı hayal kırıklığıydı. İktidar hırsı çok kısa bir zaman içinde devrimci dayanışmayı ikinci plana iterek insanların arasında hakimiyeti ele geçirmişti. Fazla uzun sürmedi, Sovyetler Birliği'nde Mayakovski'nin isminden neredeyse bahsedilmez oldu. Sadece propaganda için kullanılabilecek şiirleri yayımlanmaya devam edildi, bürokratlar üzerine yazılmış ima dolu, alaycı dizelerin üzeri çiziliyordu. Mayakovski'nin şiirlerinin Fransa'da tanınıp yayılması, kısa bir süre içersinde Elsa'nın bütün benliğini adadığı amacı olmuştu. Ellili ve altmışlı yıllarda tüm şiirlerini tercüme etti, sergiler düzenledi ve adına avangart dönemin devrimci fikirlerinin unutulmamasını sağladığı ateşli konuşmalar yaptı.

Mayakovski'nin ölümünden iki hafta sonra, Elsa Lilya'ya her gece rüyasında Mayakovski'yi gördüğünü ve uyandığında onun yok olduğunu yazdı. Ama Aragon oradaydı. Şairin ölümünün getirdiği keder çifti ve kardeşleri birbirine daha da yaklaştırdı. Mayakovski'nin mirası Aragon'un yolunu çizdi. Aragon'un bir sürrealisttten sosyalist gerçekçiliğin romancısına dönüşümünün "suçunu" Elsa'ya yüklemeye çalışanlar, Aragon'un henüz Elsa'yla tanışmadan evvel partiye üye olduğunu görmezden gelirler. Ama partiye hiçbir zaman katılmayan Elsa, ideolojiyi hayata geçiriyor-

du: Daha 1929'da, Aragon'u yanında Berlin'e götürmüştü. Lilya ile Ossip oradaydılar ve Elsa kızkardeşiyle eniştesini yeni hayat arkadaşıyla tanıştırmak istemişti. 1930 Kasımı'nın başında Sovyetler Birliği'ne beraberce yaptıkları ilk seyahatlerine çıktılar. Üç gün süren yolculuk sırasında Aragon'un kalbinde Rus ruhunun çanları çalmaya başlamıştı. Ülkenin enginliğine ve Rusça'nın melodisine hayran oldu ve yolculuğun sonunda Brik ailesi ona kucağını açtı. Burada ısrarla özlemini duyduğu bir şeyi bulmuştu: yeni bir aile. İnsanların ülkede nasıl dertlerden musdarip oldukları çiftin gözünden muhakkak ki kaçmamıştı, insanlar Elsa'ya "çözülmemiş çapraz bulmaca" gibi geliyor, Aragon duygularını dizelerle ifade ediyordu:

"Her zaman gözlerimin önünde olacak bin dokuz yüz otuzun Mostorg'u

Büyük, kötü aydınlatılmış bir hal ve satılaçak hiçbir şey ya da neredeyse hiçbir şey yok

Metruk tezgâhlar ve bir köşede üç beş parça mal

Hayal meyal insanların sadece uzaktan, beyaz harfli kırmızı keten pankartların altından baktığı

Geleceğin topraksız köylülerin öcünü bütün bu fakirlikten ve fiyat soran kadınlardan alacağı yerde"

O dönemde Moskova'ya seyahat etmiş birçok yazar gibi Aragon da her şeye rağmen kendini hâlâ entelektüellere özgü bir kültür iyimserliğine kapılmaktan alamamıştı. Gazete bayilerinin önünde kuyruklar yok muydu, ülkenin büyük şehirlerinde kültür merkezleri açılmıyor muydu, halkın eğitiminin üzerinde önemle durulmuyor muydu ve edebiyat kamuoyunun tartışma konularından biri konumuna getirilmemiş miydi? Sovyetler Birliği'nde kadınlar siyasi gösterilere katılıyorlardı, onları kavşaklarda durup kollarını açarak trafiği yönlendirirken görmek mümkündü, onları ev işlerinin boyunduruğundan kurtarmak için herkese açık

aşevleri vardı. Burjuva evliliğinin ortadan kaldırılması ve kadınla erkeğin eşit haklara sahip olması toplumsal tahakkümün altının oyulmasının koşullarıydı. Sürrealistlerin, bu benmerkezcilerin Rue de Grenelle'de sadece tartışmakla yetindikleri şey burada hayata geçirilmişti. Sürrealistler için kadın ve erkek hiçbir şekilde eşit haklara sahip değildi, "daha ziyade eril bakış açısının ölümcül hükümranlığının kadın ve erkeğe ket vurduğunu düşünüyorlardı."

Yazar, bıkkınlık veren "aslında kimin için yazdığı" sorusunu sonunda burada cevaplandırabilmişti: Halk için. Sovyetler Birliği'nde kültür toplumun yenilenmesinde pay sahibiydi. Bunu Batı dünyasının avangardları da, başka araçlarla olsa da, hararetle istemişlerdi. Ama kuruluş aşaması süresince sosyalist gerçekçiliği tek sanat akımı olarak ilân etmek gerekiyorsa, ne yapalım öyle olsundu. Öncü ruhun içlerine işlediği Elsa ve Aragon, bu ülkenin geleceğin nefesini ciğerlerine çektiğine inandılar - kişisel mutluluk, edebi olanaklar ve bütün insanlık için geleceğin nefesini.

Sovyetler Birliği'ne yapılan yolculuğun son derecede resmî bir nedeni vardı: Aragon, Ukrayna'da Harkov'da gerçekleşen Uluslararası Devrimci Yazarlar Kongresi'ne Georges Sadoul'la beraber danışman olarak davet edilmişti. Bu, sürrealistler için hiç tartışma götürmeyecek bir başarıydı. Elsa Fransızlarla Sovyetler'in arasındaki ilişkileri bizzat kendisi yürütmüştü - ve yanında tercüman olarak Elsa'yla, Sürrealistlerin elçisi olarak seyahat etmeye Aragon'dan daha fazla kim yakışabilirdi? Aragon'un çantasında Parisli grubun birkaç talebi vardı; parti her şeyden önce bilinçdışının sürrealist yöntemle araştırılmasını sanat için kullanılabilir ve devrimci yegâne metot olarak kabul etmeliydi!

Harkov'da işlerin gidişatı hakkında telefonla düzenli olarak bilgilendirilen Breton, Aragon'un başarı haberlerine

pek seviniyordu. Ancak onun Paris'e dönüşünden sonra Breton rüyasından soğuk bir duşla uyandı: "Yola çıkmalarından bir ya da iki saat önce önlerine imzalamaları için bir deklarasyon konmuştu. Bu deklarasyon o zamana kadar savunduğumuz bütün mevzilerden vazgeçtiğimiz, inkâr dememek için vazgeçmek diyorum, anlamına geliyordu. 'İkici Manifesto'nun -kelime kelime alıntı yapıyorum- 'diyalektik materyalizme aykırı düştüğü' noktada reddi; Freudçuluk'un 'idealist ideoloji', Troçkistlik'in 'sosyal demokrat ve karşıdevrimci ideoloji' olarak gammazlanması." Aragon ve Sadoul edebi aktivitelerini tamamıyla Fransız Komünist Partisi'nin disiplin ve kontrolünün emrine sunmayı taahhüt etmek durumundaydılar. "Peki daha sonra?" diye sordu Breton şiddetle ve "Sadoul'un sustuğunu görünce devam etti: 'Reddettiğinizi varsayıyorum.' 'Hayır' dedi Sadoul, 'Aragon eğer partinin kültürel organizasyonlarında çalışmak istiyorsak, bundan kaçınmamızın mümkün olmadığı düşüncesindeydi.'" O anda Breton ilk kez gözlerinin önünde nasıl "bir uçurumun açıldığını" gördü. "Bu uçurum aynı andan itibaren, hem de bu hayasızca fikirlerin geçerlilik kazandığı oranda baş döndürücü boyutlara ulaştı: Gerçek faydanın ardında saklı kalmalıydı, ya da ne bilincin ne tek tek şahısların dikkate alınması gerekliydi, ya da amaç araçları haklı kılardı."

Breton bu imzanın ne anlama geldiği konusunda hiç hayale kapılmadı: Bu sürrealizmin iflasının ilanıydı. Freud'un hükümleri açıkça sürrealist estetiğin tabir caiz ise temelini oluşturuyordu, bu hükümler insanların bilincini değiştirmek için sürrealizmin devrimci amilinin ta kendisiydi. Düşünmenin yenilenmesinin yolunu açacak olan "açıl susam açıl" rüyaların yorumlanmasıydı, tıpkı toplumun geleceğinin yolunu komünizmin açacağı gibi. Fakat gerçekte bunlar, kökten farklı iki antropolojik çıkış noktasıydılar. Sürre-

alistler er ya da geç sadece kendilerine ait bir yol çizmek zorundaydılar, çünkü partinin tezleriyle psikanaliz aşikâr bir çelişki içersindeydi. "Bilinmeyen, gerçekliği belirler" diyordu rüya tabircileri. "Gerçeklik, bilinci belirler" diyordu Marksistler. Onların görüşüne göre Freud sosyal çelişkileri kişisel ihtilaflara indirgemişti ve bu geç-burjuva ideolojisi olarak kabul ediliyordu. Psikolojik süreçler Marksistler tarafından biyolojist bir yorumla üst düzey sinir faaliyetleri olarak kabul ediliyordu ve onların aktiviteleri yalnızca maddenin reflekslerinden ibaretti. İnsan çokyönlü bir birey olarak değil, sınıfsal bir varlık olarak görülmeliydi.

Breton şimdi Aragon'da yeniden eski oportünisti teşhis ediyordu. Breton, Aragon'un daha ilk tanıştıkları günlerde kendisini ondan ve Soupault'dan ayıran birkaç düşüncesinden çok kısa bir süre içerisinde kurtulduğunu düşünmüştü. "O her zaman cambazları sevmiştir; esen rüzgârı arkasına almayı kimse onun kadar beceremez; bir tepeye tırmanmayı, onun isteğinin aksine dahi olsa, henüz kararlaştırmışsınızdır ki, bir bakarsınız ki o tepenin üstündedir bile..." André Gide de oynaklığına hayret etmişti Aragon'un. Gerçekten de onun muazzam, neredeyse çocuksu bir kendini ifade ihtiyacı vardı, her zaman kamunun ilgisine ihtiyaç duyuyordu, bunu kazanmak için ödenecek bedel eskiden tutulan mevzilerin terk edilmesi olsa bile. Daha birkaç sene evvel sürrealistken lanetlediği Barbusse veya Gorki gibi yazarları, şimdi sosyalist edebiyatın öncüleri olarak övüyordu. Thirion, Aragon'da "özgüven konusunda onu, bu olağanüstü vakur ve entelektüel insanı kolayca paniğe düşürebilen belirli bir eksiklik ve her defasında, tutumundan veya aklından geçenlerden tam anlamıyla emin olmadığında ondan hiç beklenmeyecek daha güçlü bir otoriteye boyun eğme ihtiyacı olduğunu" tasdikliyordu. Diğer birçokları gibi Thirion da Elsa'yı ondaki bu

değişimden sorumlu tutuyordu: "Elsa onu daha iyi tanıdıkça bir köle haline getirmenin ne kadar mümkün olduğunu daha iyi anlıyordu, çünkü onu sağduyulu davranmaya iten genelde duygulardı. Oluşturdukları çiftin başarısı demek ki Elsa'nın basireti ve sevgilisine zamanla kendi bakış açısını öğretme kararına dayanıyordu." Aragon adeta Elsa'nın elinde yoğrulup şekillenecek bir kil parçası gibiydi. Bu konuda Breton'un düşünceleri de farklı değildi. Dostu Elsa'nın "bulaştırdığı hastalığın" kurbanı olmuştu, ondaki anlayış değişikliğinden hiç şüphe yok ki Rus kadın sorumluydu. Elsa bir kadın olarak kendi inisiyatifiyle harekete geçmişti: Onun kamuoyunun gözünde soğuk ve içten pazarlıklı olarak kabul edilmesine anlaşılan bu bile yeterliydi. Aragon sonraları şu yorumu yapacaktı: "Breton komünizme benden daha yakındı. Komünizm yönünde gelişmemde -genel olarak inanılanın aksine- Breton'a çok şey borçluyum."

Fakat Aragon ve Sadoul'un Harkov'da attıkları imzalar sürrealist bir provokasyon hamlesinden çok daha fazlasıydı. Bu imza grup üyelerinden birçoğunun özledikleri şeyi ifade ediyordu: Kesin bir karar. Aragon için hangi safta yer tutulduğunun belli edilmesi onun gözünde romantik bir çıkmaza doğru ilerleyen sürrealizmden çıkan mantıki bir sonuçtu. O kendisi için bu kararı çoktan almıştı ve hayatını kesin çizgilerle yeniden yapılandırmak istiyordu. Elsa onları birbirine daha da yakınlaştıran bu gelişmeyi sevinçle karşıladı: Aşktaki hislerine her zaman kuşkuyla yaklaşmış olan Elsa biliyordu ki, bir erkekle ilişkisinde ayakta kalmasının en iyi yolu onunla "beraber çalışmayı" mümkün kılacak bir temel oluşturmasından geçiyordu ve her defasında yazma eylemine ölçü olarak alabileceği kesin değerleri olan bir çerçeveyi bulamadığı anda Aragon'un varoluşunun sendelediğini teşhis etmişti. Tabii ki Elsa kendi çıkarları doğrultusunda da

hareket etmişti: Kendi duygularıyla arasına koyduğu mesafe ve tatminkârlıktan uzak, gelip geçici cinsellik karşısında hissettiği güvensizlik onu aşkın başka yollarını aramak zorunda bırakmıştı. İçten pazarlıklı olduğuna dair hakkında yapılan karalamalar hiç de yoktan varolmamışlardı: Elsa Aragon'a, iyi bir çift oluşturabileceği bu güzel adama, bu kabiliyete, bu baştan çıkarılabilecek erkeği sanki biraz aklını takmış gibi bir etki bırakıyordu - buna karşın kalbi her seferinde garip bir şekilde ilgisiz görünüyordu. Ona diğer her şeyden daha açık görünen husus, inançlı komünist Aragon'la Paris'teki bir bağlantının her zaman Moskova'yla da bir bağlantı anlamına geleceğiydi.

Aragon'un yeni radikalizmi Dali'nin *Düşüncemakinesi*'ni sakıncalı buldu, bu makine bir sürü küçük ve sıcak süt dolu maşrapadan oluşan ve bir salıncaklı koltuğa monte edilmesi gereken bir objeydi. "Dali'nin objelerini protesto ediyorum -süt dolu bardaklar sürrealist objeler üretilsin diye değil, işsiz insanların çocukları içindir." Dali bunu ufukta görünen kopmanın açık bir beyanı olarak yorumladı: "Böylelikle, en sonunda utanç verici bir biçimde en yaltakçı konformizmin, Stalinist bürokrasinin bataklığında kaybolmak üzere içine düşeceği entelektüel ve ahlâki alçaklığın diliyle konuşmaya başladı."

İki sene sonra iş gerçekten oraya vardı: "Aragon Hadisesi"nin Breton ve Sürrealizm'le arasındaki bütün köprüler son taşına kadar yıkıldı. Moskova'da yayımlanan Dünya Devrimi Edebiyatı dergisinin son sayısında Aragon'un "Front Rouge" isimli şiiri basıldı. "Sosyal Demokrasi'ye ateş!" diye haykırıyordu şair ve sanki bu yetmezmiş gibi "Léon Blum'a ateş!" diye devam ediyordu. Fransız makamları bu dizelerde, ülkenin iç güvenliğine yönelik açık bir saldırı gördüler: 16 Ocak 1932'de Aragon hakkında askerî

itaatsizliğe çağrı ve anarşist propaganda amaçlı cinayete tahrik suçlamalarıyla derhal dava açıldı.

Breton eski dostu için elini taşın altına koydu - kendi çıkarlarını gözetmeyi unutmaksızın. Sanatsal üslûbun sınırsız hürriyetini savunan konuşmalar yaptı: Aragon'un dizeleri sadece bir kutlama için yazılmış, amatörce dizelerdi, gerçi hararetliydiler ama herhangi bir sonuç doğurmamışlardı. Ama Aragon'u hiddetlendiren asıl bu cümleler oldu: "Söylediklerimin bir kelimesini dahi geri almayacağım!" Ona göre dizeleri son derecede siyasiydi! Tüm kamuoyunun izlediği bu düello Val-de-Grâce komplocularının şahsi hesaplaşmaları haline geldi. Üstüne üstlük *L'Humanité* bir makaleyle Breton'u, koyduğu tavırla yalnızca sürrealizm için reklam yapmak istemekle suçladı. Aragon geri adım atmamıştı, kopma resmen ilan edilmiş oldu. Breton sürrealist düsturunu gitgide daha fazla sertleştirecek ve ödünsüz takip edecekti, Aragon ise bakışlarını yeni bir yön gösterici yıldıza odakladı: Komünist Parti.

1932 Ağustosu'nda Elsa ve Aragon çokuluslu bir yazar ordusuyla, konferanslar verip kolhoz ve fabrikalar ziyaret edecekleri Urallar'a seyahate çıktılar. Çift mükemmel bir ekipti: Elsa buluşmaları organize ediyordu ve Aragon'un bütün Rusça seslendirilmelerinden sorumluydu. Aragon ise Elsa'nın bu aracı rolünü alabilmesini sağlamıştı ve edebiyat için hammadde topluyordu. "Ne kadar uzaklara gidersen o kadar fazla bu ülkenin gerçek bir proleter ülke olduğu izlenimini ediniyorsun", diye yazmıştı Elsa Sadoul'a ve Aragon'un sayfanın sonuna eklediği selâm satırları da coşku doluydu. Bir methiye gibi geliyordu kulağa Magnitogorsk âşıkları için, "devrimin olağanüstü çabasıyla" ateşlenmiş "yeni bir tutkunun romansları" için yazdığı dizeler. Şair, yoldaş Lenin'in koruyuculuğunu üstlendiği bir aşk mutluluğunu ve ideal toplumsal düzeninin, gündelik hayatın te-

sadüflerinin bahşettiği sürrealist *amour fou*'nun [çılgın aşk] bir zamanlar yaptığı gibi duyguları da katmerlendirebildiği bir ülke olarak Sovyetler Birliği'ni anlatıyordu büyük bir hayranlıkla. Aragon için mutluluk planlanabilir hale gelmişti. Ama o gerçeği değil, mutluluğa duyulan hasreti tasvir ediyordu. Bir ütopya tasarlıyordu: İnsanlığın mutluluğunun ve aşkın, nesnel ve hakim olunabilir kurallara bağlanıp tesadüflerin eline bırakılmamasıydı bu ütopya. "Seni bir erkeğe bağlayan aşktan daha fazla bir şey olmalı..." Elsa şimdi uzun zamandır boşu boşuna umutla beklediği teyidi bulmuştu. Çiftin birbirinin içinde eriyip tek vücut haline gelme arzusu, en üst düzeyde tatmin olmuştu.

Hitler 1933'te iktidara geldiğinde, çanların kimin için çaldığını herkes hemen farkı edemedi. Komünist Enternasyonal, olayı kitlelerin bilincini yayılmakta olan faşizm tehlikesine karşı uyandırmaya yarayacak gelip geçici bir vaka olarak kabul etti. 1934 Şubatı'nda yaşananlar gerçekten de, devrimin Fransa'da da patlak vermesinin an meselesi olduğu umudunu vermişti insanlara. Berbat ekonomik durum ve bankaların içinden çıkılamayan karmaşık, müphem işleri halkın hiddetini patlama noktasına getirmişti. 6 Şubat'ta Birinci Dünya Savaşı gazileri ile faşist birlikler, ekonomik durumu ve hükümetteki rüşvetçiliği protesto etmek için şehrin sokaklarında yürüdüler, üç gün sonra 9 Şubat'ta komünistler ve sosyalistler République Meydanı'nda karşıt bir gösterinin çağrısını yaptılar. Aragon, Elsa ve Pozner yoldaşların yürüyüşlerini *L'Humanité* için izlemek üzere yola koyuldular. Gösterinin yapıldığı yere giderken geçmek zorunda kaldıkları, sair zamanlarda insanların arı kovanı gibi bir o yana bir bu yana koşuşturdukları büyük bulvarlar, çok kısa bir süre içerisinde in cin top oynar hale gelmişti. Fırtınadan önceki sessizlikti bu. Yoldan geçenler

bütün bunlara karışmak istemedikleri için koştura koştura metro merdivenlerinden iniyorlardı; dükkânların vitrinlerinin ağır metal kepenkleri gök gürültüsünü andıran seslerle indiriliyordu. Fakat République'e yaklaştıkça sokaklardaki insanların sayısı fazlalaşıyordu, hava kaynama noktasındaydı ve ortalığa yanmış lastik kokusu hakimdi. Otomobiller ve barikatlar ateşe verilmişti. Çok miktarda polis olayların vuku bulduğu yeri geçişe kapatmıştı, üç arkadaş République'e kadar çıkamadılar bile.

Belki de böylesi daha iyi olmuştu: Durum birdenbire kontrolden çıktı. Polisler ellerinde coplarla göstericilerin üzerine yürüdü, kaldırım taşları havada uçuşmaya başladı. Bir anda kendilerini isyan halindeki kalabalıkla atlı polisin arasında, etrafları sarılmış halde buldular, asfalta çarpan nalların metalik gürültüsü tehdit doluydu. Panik başladı, Aragon'la Pozner Elsa'yı koruyacak şekilde aralarına aldılar, dalgalanan kalabalık tarafından, kendilerini bu cadı kazanından kurtaracakları bir aralığa doğru sıkıştırıldılar ve kalabalığı yararak, kapıları hâlâ açık olan az sayıdaki kafenin birine kapağı attılar. Aragon derhal kafenin arka tarafına doğru geçti. Gazeteyi aramak istiyordu. Elsa ve Pozner bir masaya oturmuş Aragon'u bekliyorlardı - tıpkı bir seferinde... Bir anda silah sesleri duyuldu. Ne olup bittiğini doğru dürüst görmeden de neler olduğu açıktı: Polisler hedef gözetmeksizin kitleye ateş ediyorlardı. Elsa'yla Pozner birbirlerine hayretler içerisinde bakakaldılar, her ikisi de o anda ortak vatanları Rusya'daki Kanlı Pazar katliamını düşünmüşlerdi.

Üçlü ancak gecenin geç saatlerinde, sokaklar boşaldıktan sonra uzun Rue Lafayette üzerinden evlerinin yoluna koyuldu. Sokak çatışmaları on iki kişinin hayatına mâl olmuştu. Hükümet istifa etti. Elsa'yla Aragon iyimserliklerini korudular. Yaklaşık iki bin kişi, dayanışma içerisinde tek

vücut halinde "kiralık katil" dedikleri polisin ateşine kafa tutmuştu. Elsa Moskova'da yayımlanan *Tridcat Dnej* isimli dergiye olayları görgü tanığı olarak anlatan bir yazı yazdı. Aragon Breton'a rastladığını ancak sonraları anlatacaktı. Breton gözlerini düşünceli bir halde yerdeki bir kan birikintisine dikmişti. Her ikisi de bu tür politika üzerine fikirlerini dile getirmeyi denediler - ve anladılar ki artık birbirlerine söyleyecekleri hiçbir şey kalmamıştı. Elitist bir tavır takınan Breton'dan farklı olarak çift halkla ilişki kurmak istiyordu - ama yine de mahşerî izdihamın kıyısında gözlemci olarak kalmamışlar mıydı? Sosyalizmin yazarı ayrıcalıklı yeteneğini kitlelerin ders alması için kullanan bir "Ruh Mühendisi"dir. Elsa ve Aragon işte tam bu pozisyona yerleştirmişlerdi kendilerini.

Elsa ve Aragon 1934 Ağustosu'nda, André Malraux ve Jean-Richard Bloch'la beraber Birinci Sovyet Yazarlar Kongresi için Moskova'ya gittiler. Kongre Moskova'da bir halk şenliği gibi tanıtılmıştı ve iki hafta sürmesi planlanmıştı. Hayatını yazarak kazananların oluşturduğu loncanın üyeleri, Avrupa'nın her köşesinden kalkıp Harkov'a geliyorlardı. Bunların arasında Karl Radek, Wieland Herzfelde, Theodor Plivier ve daha çok kısa bir süre önce Naziler'den paçayı kurtarmış olan Willi Bredel gibi Almanlar da vardı. Genç Sovyet edebiyatının babası olduğu herkesçe kabul edilen Gorki'nin evinde, resmî programdan sonra daha uzun süreler oturuluyordu ve yemek sırasında da tartışmalar sürdürülüyordu. Yaşananların baş şahitlerinden Klaus Mann şöyle anlatıyor: "Fransız yazar Aragon anlatılması güç, kayıtsız bir cüretle tehlikeli konuyu, kollektivizm-bireycilik konusunu ortaya attığında, tartışma daha da heyecan verici hale geldi. Aragon Gorki'ye komünizmde kişiliğin açılımının nasıl olacağını sordu. Ustanın düstur haline gelmiş cevabı hazırdı: Ko-

münizm gerçi bireyin karşısındaydı ama bireyselliği garanti eden tek devlet şekliydi. Kongreye katılanlar hâlâ ortalığın günlük güneşlik olduğuna inanıyorlardı ama aslında toplantı Stalin'in kurdurduğu darağaçlarının gölgesinde yapılıyordu. Anna Ahmadova neredeydi, ya Ossip Mandelstam? Bu büyük Rus şairleri, muazzam dizeler yazmış bu insanlar orada değillerdi. Mayakovski'nin saygıyla anılması, daha çok bir dikkati dağıtma manevrasıydı. Lilya göründüğünde bütün katılımcılar şairin dul eşi olarak ona saygılarını sunmak üzere ayağa kalktılar. Ama bu jest "muhakkak ki onun güzellik ve zarafetine de yapılmıştı", diyor eşine refakat ederek Moskova'ya gelmiş olan Clara Malraux.

Temizlik operasyonları 1 Aralık 1934'te Merkez Komitesi üyesi Kirov'un idamıyla başladı. Fakat Almanya'daki endişe uyandıran gelişmeler göz önüne alındığında, Sovyetler Birliği'nde politikanın tuttuğu yönle ilgili gerçeği dile getirmeyi göze almak pek mümkün değildi. Orada olup bitenler ne olursa olsun bu ülke dünyanın geri kalan her yeri için tek umut ışığıydı. Şu an uygulanmakta olanlar geçici bir dönem, zaruri bir fedakârlık olarak kabul edilmek mecburiyetindeydi.

Çiftin açıklamaları hep olumlu yönde oldu: öğrenmeye hevesli gençlik, bu geri kalmış memleketin okuma. yazma öğrenmesi. Daha yoldayken bizzat hissettikleri sosyalist sınıf sistemine dair hiçbir şey söylemediler: Tren vagonlarında üç bölüm vardı. Elsa ve Aragon en fakirlerin sıkışık, kalabalığında değil, son derecede resmî şekilde lüks vagonlarda seyahat etmişlerdi. Şahsen tanıdıkları yazar Victor Serge'in demir parmaklıkların ardında olduğunu öğrenmişlerdi. Komünizmin Sovyetler Birliği'nde endişe verici bir rota tutturduğunu açıkça görebilecek durumdaydılar - ama o Batı'nın çürümüşlüğü ve faşizme karşı tek organize güç ve Sovyetler Birliği'ni eleştirerek etkisiz hale getirilmemesi

gereken bir silahtı. Marksist öğretinin dokunulmazlığı vardı - her şeyin odak noktasında olması gereken insan onuru içinse bunu söylemek her zaman mümkün değildi.

Aragon uzun zamandır bir şey yazmamıştı - o kadar uzun zamandır yazmamıştı ki artık kafasındaki sözcükler dışarı fışkırmak için onu tam manasıyla zorluyorlardı. Yeni ödevi onları içine akıtabileceği koca bir fıçı gibiydi. Otuzlu yılların başlarında yeni bir roman dizisi üzerinde çalışmaya başladı. *Le Monde réel* [*Gerçek Dünya*]. Seri üç geniş kapsamlı romandan oluşur. Birincisi olan *Basel'in Çanları*'nda modern bir kadın kahramanı tasvir eder. Bir erkeğe, onun parasına ve mevkiine bağımlı olmamak için evlilik boyunduruğunu kaldırıp bir kenara atan Catherine Simonidse isimli bir Rus kadındır bu kahraman. Anarşistler ve komünistlerin fikirlerine karşı kaçınılmaz olarak kulakları delik olacaktır. Aragon Elsa vasıtasıyla Alexandra Kollontais'in yeni kadın üzerine yazdıklarıyla tanışmıştır, ki bu yeni kadın Aragon'un son eserinde misafir olarak bir rol bile alacaktır. Roman bir ilahi gibi sona erer: "Burada, dünya yüzünde ilk kez gerçek aşka yer açılıyor. Kadının erkeğe tâbi olmasıyla, jartiyerler ve öpücüklerin kirli hikâyeleriyle, erkeğin parasının kadına ya da kadının parasının erkeğe hükmetmesiyle lekelenmemiş aşka. Yeni devrin kadını doğdu ve ben onun şarkısını söylüyorum."

"Fakat bir zamanlar bir Fransızla evli olup sonra yalnız yaşayan ve insanların kısa bir süre sonra benim gibi hiçbir işe yaramaz biriyle tekrar gördükleri bir kadının hayatı o dönemin Fransa'sında nasıl olabilirdi ki?" diye soruyordu Aragon aynı zamanda. Elsa bu arada Louis-Ferdinand Céline'in *Gecenin Sonuna Yolculuk*'unu Fransızca'dan Rusça'ya tercüme ediyordu - her şeyden evvel bu iddialı avangard metin üzerinde çalışarak yabancı dili anlama yetene-

ğini keskinleştirmekti amacı. Fakat tatsız bir sürpriz bekliyordu onu: "Benim metnim yeniden 'kaleme alınmıştı', yazar ya da çevirmenin fikrini almaksızın sağını solunu budamışlardı. Bu yapılan işi fevkalade çirkin, abuk subuk ve kabul edilemez hale getiriyordu..." *Colliers*'nin Leningrad'daki yayımcısından da benzer bir yazı geldi. Yazıda metnin yayımlanmasının mümkün olmadığı belirtiliyordu. Neredeyse henüz mürekkepleri kurumadan yok edilmişti prova baskılar. Bunun neden yapıldığı Elsa'ya açıklanmadı. "Beni kısıtlama altına aldılar," diyordu Elsa Aragon'a. Metnin ancak bir bölümü 1933'te Sovyet Yazarlar Birliği'nin organı olup henüz koşulsuz boyun eğmenin kabul ettirilemediği *Krasnaja Nov*'da yayımlandı. Elsa birdenbire apaçık bir şekilde anladı ki artık anavatanında kitaplar yayımlamayı düşünmemeliydi bile. Kendisine kulak verecek birilerine ulaşmak için bundan böyle Fransızca yazmak zorunda kalacaktı.

Elsa bir dilden diğerine "taşınmak" üzere kendini hazırlamaya başladı. "Kendimi kelimenin tam anlamıyla dışsal ve içsel imkânsızlıkların tutsağı gibi hissediyordum ve onlara itaat etmeyi beceremiyordum. Yazmak, her şey bana karşıyken bile." Hatta Aragon'un kendisi bile. "Rusça bilmiyordun ve olabilecek en berbat şeyin başına gelmesinden korkuyordun. Benim iddialarıma inanmıyordun ve ben bundan dolayı sana kırgındım." Şimdiye kadar herkes Elsa'yı yazma konusunda cesaretlendirmişti fakat tam da bunu kendisinden en hararetle umduğu insan onu rahatlatacak cümleyi söylememekte ısrar ediyordu. "'Yaz!' diyerek bana yardım edebilirdin. Ama bunu bana söylemeyi hâlâ istemiyordun. Ve tekrar yazmaya başladığımda bu sana karşıydı, öfke ve umutsuzluk doluydu, çünkü sen bana güven duymuyordun. Sen bana 'Yaz!' ya da 'Yazma!' de diye Fransızca yazmaya çalıştım... durumun bilincinde olarak."

Yoksa Aragon'un onu cesaretlendirmekten imtina etmesinin nedeni ondan rakip olarak korkması mıydı? Catherine Simonidse'nin bağımsızlığı muhteşem bir ütopik tasarımdı, ama böyle kendinden emin kadınlar yakından bakıldığında korkutucu görünüyorlardı: Müstakbel yazar Elsa Triolet dik kafalı bir kadındı.

Bunlar olur biterken Aragon *Basel'in Çanları* ile büyük başarılar elde ediyordu. Roman 1934 yılında yeni yayınevi Denoël'den yayımlanmıştı. Kitabı "ben olarak neysem o olmayı borçlu olduğum, içinde bulunduğum sisten kurtulup uğruna yaşamanın ve ölmenin değdiği gerçek dünyaya geçebilmenin yolunu bulabilmiş olmayı borçlu olduğum" kadına ithaf etti. Aragon için dilsel olarak şekillendirebildikleri gerçek olmuştu. Artık tekrar yazabildiği için kendini bulmuş, ayakları suya ermişti. Elsa onun kurtuluşu olmuştu: "Hayatım ancak seninle başlıyor", diye itiraf ediyordu Aragon ilk romanının şiarı olarak. Elsa Fransızca'yla tam bir savaş sürdürmekteyken, Aragon onu kendi dil sanatının ilham perisi ilan etti. Elsa onun eline yeni bir evrene açılan kapının anahtarını teslim etmişti.

Elsa ve Aragon kamuoyunun karşısına artık sürekli bir çift olarak çıkıyorlardı. Elsa'nın ilişkileri, özellikle Ehrenburg ve Gorki'yle tanışıklığı sayesinde, Aragon için Moskova ve Leningrad'daki edebiyat çevrelerinde iyi bir yer edinmek kolay oldu. Buna karşın Fransız vatandaşı Aragon, Elsa'yı kendine seçtiği yeni vatanında himaye ediyordu. Fakat Elsa'nın kendine ait bir hareket alanı yoktu, sevgilisinin gölgesinde kalıyordu. Bu en kısa zamanda değişmeliydi, eğer ideallerine sadık kalmayı, en önemlisi Aragon'la mutlu olmayı istiyorduysa.

Yazı Masalı İki Oda

RUE Campagne-Première'deki atölye, uzun vadeli düşünüldüğünde çok küçüktü. Elsa'yla Aragon taşınmayı planlıyorlardı, her ikisinin de hayatlarında artık geride bıraktıkları bir dönemin izlerini taşıyan Montparnasse'tan başka bir yere. Kirası makul ölçülerde olan bir ev bulmak temelde zaten kolay değildi, ama ev sahipleri Aragon'un *L'Humanité*'de çalıştığını duyduklarında hiç şansları kalmıyordu. İnsanlar, evlerinde komünistlerin yaşamasını istemiyorlardı. Çift uzun aramalardan sonra, Rue de la Sourdière 18 numarada, o bölgede sıkça görülen krallık döneminden kalma binalardan birinde, iki odalı bir ev buldu. Sokak Opera, Palais Royal, Place de la Concorde ve Tuileries arasındaki kare alanın içinde yer alıyordu. Ocak 1935'te taşındılar. Tutkulu kitap koleksiyoncusu Aragon, rafların hızla dolmasını sağladı. Kitapları koruyabilmek için tıka basa dolu rafların önüne, sokakta bulduğu ve eski bir evin hurdaya çıkarılmış pencere kanatlarını monte etti. Evdeki diğer mobilyalar da bu cam kapaklı dolaplar gibi çiftin doğaçlama yeteneğinin ürünüydüler. "Duvarlar çoğunluğu

güzel ciltli kitaplarla kaplıydı, öyle ki çalışma odasında, Louis-Philippe stili bir yazı masasına ve Aragon'un büyükbabası veya büyük amcasının vaktiyle Çin'den getirdiği bakır ve çiçeklerle süslü kırmızı renkte üç bavula ancak yer kalmıştı." Elsa Moskova'dan bir sürü hatıra eşyası getirmişti, ikonalar, Matruşka bebekleri, porselen, mutfakta vızıldayan bir semaver. Yeni evde çeşitli dönemlere ait Fransız üslûplarıyla Rus folkloruna ait değerli ve kitsch parçalar bir araya gelerek, kendine has rahat bir ortam oluşturuyorlardı. Rue de la Sourdière'e gelenler, Elsa'nın misafirperverliğine hayran kalıyorlardı. Elsa'nın borşç çorbasının kokusu, Ehrenburg'u vatan hasretinin kucağına atıyordu.

"Orada, 1960'a kadar, tam yirmi beş sene yaşadık. Yirmi beş sene kafamıza düşen kitaplarla dolu iki odada yaşadık. Birinin bir misafiri olduğunda diğerinin çalışması imkânsızdı." İki odanın arasındaki kanatlı kapı nedeniyle ikisi de diğerinin her an ne yaptığını biliyordu. Aragon yanına kağıt ve dolmakalem alarak evi terk ettiğinde, sadece eskiden, piyasaya çıktığı günlerde olduğu gibi sokağın ilhamını aramıyordu, aynı zamanda evde pek bulunmayan mesafeyi de arıyordu. Bu zamanlarda sakince yazabilmek için Tuileries'de bir banka oturuyordu.

1935 yılının ilk yarısında Aragon'un başını kaşımaya vakti yoktu: Bir kongrenin hazırlanmasıyla görevlendirilmişti. Senenin en fazla ses getirecek hadisesi olacağı düşünülen bu kongre, Birinci Paris Kültürünün Savunulması Amaçlı Uluslarası Yazarlar Kongresi'ydi. Rue de la Sourdière'de hazırlık konuşmaları için buluşuluyordu. Artık eve Ilya Ehrenburg girip çıkıyordu, Gide ve Malraux da sık sık onlara katılıyordu. Aragon, Breton'un vaktiyle Rue Fontaine'de yaptığı gibi oturumlara başkanlık ediyordu; Elsa çay servisi yapıyordu. Berjerde oturup konuşmaları dinliyordu. Hadi-

senin merkezinde yer almak hoşuna gidiyordu, ama şöminenin üzerindeki aynaya baktığında, bir kadınla bir grubun resmini görüyordu, ki bu da ona sürrealistlerin toplantılarını hatırlatıyor ve keyfini kaçırıyordu.

Dünyanın bütün ülkelerinden sanatçılar ve entelektüeller, faşizm tehlikesinin nasıl önlenebileceğini, yazarın okurlarına aydınlatıcı bir şekilde hitap etmek için ne gibi olanakları olduğunu tartışmak üzere çağrılmışlardı. Haziran ayı içinde üç gün boyunca, çeşitli milletlere mensup ve farklı dünya görüşlerine sahip yüze yakın yazar -Henri Barbusse, Aldoux Huxley, Robert Musil, Anna Seghers, Bertolt Brecht de aralarındaydı- Palais de la Mutualité'nin bir toplantı salonunda buluştular; hepsinin hemfikir oldukları nokta, hümanizm adına faşizme karşı çıkmanın gerekliliğiydi. Sadece çok az yazar, bu tarz organizasyonların heyecan ve coşkusuna katılmıyordu. Sovyet hükümetinin Paris'e gitmesini istediği Boris Pasternak gelmeyeceğini bildirmişti. Ehrenburg onun adına şiirlerinden birini okudu. Pasternak uzaklardan uyarıyordu: "Teşkilatlanma, sanatın ölümü demektir. Salt kişisel bağımsızlıktır bir anlam taşıyan." Ehrenburg Rus heyetinin resmî temsilcisiydi. Kısa süre önce, bir makalesinde Breton ve hareketine yüklenmiş ve bütün sürrealistleri karılarının çeyizleri sayesinde sanatsal şakalarını yapabilen işe yaramaz haylazlar olarak nitelemişti. Breton'un susarak bunu kabul etmesi mümkün değildi. Çok geçmedi, beyefendilerin yolu her şeyin odağındaki Montparnasse'ta kesişti. Ehrenburg'u tanıdığında, Breton öfkeden delirdi. Ehrenburg'un üzerine atladı, kollarını vurmak üzere açtı ve elleriyle ancak suratını korumaya çalışan Rus'u tokatlamaya başladı. Hadise birtakım sonuçlar doğurdu tabii ki. Sovyet heyeti, eğer Breton'un ismi konuşmacılar listesinden çıkarılmazsa, bir an bile durmaksızın geriye döneceğini açıkladı. Ültimatom işe yaradı: Böy-

lesine önemli bir toplantıda, Troçki'nin tezlerini benimsemiş ayrılıkçı Breton'dan vazgeçmek mümkündü; ama Sovyetler Birliği'nin, bütün umutların bağlandığı komünizmin devletin asli ideolojisi olduğu ülkenin resmî temsilcilerinden vazgeçmek sözkonusu olamazdı. René Crevel kongre komitesi ve sürrealistler arasında arabuluculuk yapmaya çalıştı, ama çabası boşunaydı. Breton söz hakkını, Ehrenburg'un kısaca faşist yöntem olarak adlandırdığı yumruklaşmayla nihai olarak kaybetmişti. Ancak Breton'un öfkesinin ardında bir takım nedenler yatıyordu: Bir ay önce başbakan Laval, Stalin'le bir dayanışma anlaşması imzalamış ve Avrupa'da barışın bu şekilde korunabileceğini açıklamıştı. Fakat nasıl olurdu da Fransa ölüm kararlarının daha şimdiden infaz edildiği, sanatçıların demir parmaklıkların arkasına atıldığı bir ülkeyle ortaklaşa hareket edebilirdi? Breton sürrealist grubun lideri olarak iktidarın jestlerine karşı ne kadar zayıf olursa olsun, bu hususta taviz vermez tavrından ödün vermedi.

Kongre açıldığında, Crevel yaşama veda etmişti bile. Açılıştan bir gece önce intihar etmişti. Son ana kadar sanat ile siyaseti birleştirmek için çaba göstermişti. Elsa ve Aragon Mayakovski'yi düşündüler - bir kere daha hassas bir sanatçı ruhu siyasetin öğüten çarklarına kapılıp yok olmuştu. Crevel'in ölümü, herkesin gözlerinin önüne şunu açık seçik olarak sermişti: Bu kongrenin ortak paydası faşizme karşı mücadele olsa da, tek tek hepsi için esas olan mesele siyasi süreç içerisinde sanatsal bağımsızlığın devamını sağlamaktı. Aragon'un açış konuşması, sanatçının başına buyrukluğu -aynı zamanda da sosyalist gerçekçilik ve ajitatör, "şef-hoparlör" Mayakovski- için ateşli bir savunma söylevine dönüştü. Dile hakimiyetinin bütün olanaklarını kullanarak, sürrealizme bir nefeste romantik karamsarlık diyerek kara çaldı. Breton'la kardeş kavgası devam ettirilmişti.

Saatler gece yarısını uzun zaman önce geride bırakmıştı, dinleyici sıraları bayağı tenhalaşmıştı, gazeteciler çoktan gitmişler ve toplantı salonuyla ilgilenen hizmetliler ışıkları kapatmaya başlamışlardı bile. Kürsüde Paul Éluard vardı ve yüksek sesle Breton'un konuşmasını okuyordu. Crevel'in intiharından sonra Rusların verdiği bir tavizdi bu. Sürrealist yazarın dilin devrimci gücüne ilişkin sözleri -Breton'a göre dil tek başına toplumu değiştirebilirdi- neredeyse hiç kimse tarafından duyulmaksızın salonda yankılanıyordu. Ehrenburg'a, herkesin gözleri önünde attığı tokat nedeniyle affedilmemişti.

Bir müddet sonra basında Crevel'in ölümüyle ilgili yorumlar görülmeye başlandı. *L'Humanité,* Crevel'in trajik kararını sadece sağlık durumuna bağlıyordu. *NRF* bütün kabahati komünizme yüklüyor ve böylece hem Breton'u hem de Aragon'u öfkelendiriyordu.

1936 senesi, tarih kitaplarında yüzyılın önemli ve geleceği belirleyen olaylarının adeta billurlaştığı bir sene olarak görünür. Fransızlar açısından komünist ve sosyalistlerden oluşan Halk Cephesi'nin Léon Blum önderliğinde elde ettiği zafer, büyük bir başarıdır. Ücretli izin, haftada kırk saat çalışma ve sendikalaşma hakkı hayata geçirilir, hükümet faşist birliklere karşı radikal önlemler alır. Fakat Fransa'da başka alanlarda da toplumsal ilerleme için umutlar yeşerirken, İspanya'da iç savaş başlar. Sovyetler Birliği'nde Lenin'in yoldaşları Zinovyev ve Kamenev hakkında dava açılır.

"Bir çılgın gibi yaşıyor, mücadele ediyor, yazıyordun... Ben oradaydım, seni takip ediyordum. Mitingler, grevler, kazalar... 1936 Savaşı sırasında İspanya'ya yapılan bir seyahat..." diye yazıyordu Elsa Triolet bu dönem için. İspanya'ya giderek Cumhuriyetçilerle dayanışma içine girmek entelektüeller arasında neredeyse bir adabımuaşeret kuralı

gibi olmuştu. Elsa ve Aragon Ernest Hemingway gibi silaha sarılmadılar ama muhtelif bağış kampanyaları düzenlediler. Bir yardım balosunda, dönemin en meşhur yıldızları Josephine Baker ile Mistinguett şarkı söyleyeceklerdi. Elsa bu gece için terzisinden bir balo elbisesi ile içinde kendisini Marlene Dietrich gibi hissettiği, tüylerden yapılmış bir etol ödünç aldı. Paris'teki işleri nedeniyle, İspanya'da savaşın sürdüğü bölgelere sadece kısa bir süre için gidebildiler. Elsa, izlenimlerini aktardığı bir makalede savaş alanından kaçan insanlar arasındaki küçük bir kızdan özellikle bahsetmişti. Onu yanına alıp götürmeyi her şeyden fazla istemişti. "Bunu yapmama izin vermiyorlardı. Güya kanunlar vardı, otoriteler ve şu ya da bu işle ilgili resmî daireler..." Elsa zaman zaman bir çocuk sahibi olmayı ne kadar çok istediğini düşünüyordu. Aragon daha sonraları ortak mutlulukları için çocuklara gerek olmadığını söyleyecekti - fakat olup bittilerle karşı karşıya bırakılmak ve kendine ait kararları artık kendi başına verememek Elsa'ya acı veriyordu. Sürdürdükleri faal hayatın içinde böyle düşüncelere yer yoktu. Fakat bütün bu faaliyetlerin ortasında Elsa kendini yalnız hissediyordu: "Diğer nedenlerin yanı sıra insanlar bana hayatı zorlaştırdıkları için. Sadece diğer nedenlerin yanı sıra." O can sıkıntısını kağıda dökerken, Aragon bir sonraki toplantı için bir kere daha yola koyulmuş oluyordu bile ya da yeni bir kitap fikri onu alıp götürmüş oluyordu. "Eğer uzun zaman bir erkeğin hayalini kurduysanız, ete kemiğe bürünüp önünüze geldiğinde, onunla ne yapacağınızı bilemiyorsunuz galiba."

1936 yılında çift, ölümcül bir hastalığa yakalanan Gorki'nin davetini kabul ederek Moskova'ya gitti. Önce Lilya'yı görmek için Leningrad'a gittiler. Birbirlerine anlatacakları çok şey vardı ve orada planladıklarından daha uzun kaldılar. Sonunda Moskova'ya vardıklarında, Gor-

ki'nin çok kısa bir süre önce öldüğünü öğrendiler. Ölüm döşeği yerine tabutunun yanındaydılar şimdi. Aragon'a kalan üç gün sonra büyük bir topluluk karşısında onunla ilgili bir konuşma yapma şerefiydi. Gorki'nin ölüm sebebiyle ilgili daha ayrıntılı gerçekler, bugüne kadar karanlıkta kaldı. Gerçekten hastalığına mı yenik düşmüştü, yoksa ölümüne Stalin'in adamları mı sebep olmuştu? Toplu tutuklamalar, idamlar, sürgünler ve çalışma kampları, artık Sovyet siyasetinin alışılmış pratikleri haline gelmişti - sansürlenmiş prova baskıların idam hükümleri haline gelmesi bir an meselesiydi artık. Lilya, yaptırımları bizzat hissetmeye başlamıştı.

Hâlâ geçerli olan şuydu: Amaçlar araçları meşru kılar. Ama bu ahlaksal olarak daha ne kadar savunulabilirdi? Marksist öğreti için yeterli olan kutsallığın aynısı Stalin'in politikaları için de geçerli miydi? Aragon rezaletlerle ilgili olarak susmakla kalmadı, daha ileri giderek Stalin'i destekledi de, diktatör için bir övgü söylevi yazdı ve aldığı önlemlerin haklılığını savundu.

Bununla beraber 1936'daki seyahat, uzun bir zaman için Sovyetler Birliği'ne yaptıkları son seyahat olarak kaldı. On sene boyunca bir daha Sovyetler Birliği'ne gitmediler - gitgide büyüyen teröre gözlerini kapalı tutmak gün geçtikçe zorlaşıyordu. Aragon'un arkadaşı ve biyografisinin yazarı Pierre Daix için onun özellikle Sovyetler Birliği'ne yaptığı seyahatler sırasında her zamankinden daha gayretli ve üretken bir şekilde romanlarını yazmaya devam etmiş olması bir fenomendir. Moskova'dayken, geleceğe yönelik bir Fransız senaryosundan hayranlıkla bahsediyordu - dönüp Paris'e geldiğinde, komünist Sovyetler Birliği yine ufuktaki Kutsal Topraklar gibi görünüyordu gözüne. Dilin görevi, yazarın kendisini katı gerçeklerden koruyabileceği, etrafını saran elyaf bir koza işlevi görmekti. Fakat sosya-

lizm için edebiyat yapan bir yazar, ilk sırada siyaseti değil, yazma eyleminin kendisini sever. Eğer epik yeteneklerini gösterebileceği bir olanak varsa, ahlâki kaygılar Aragon için kolaylıkla ikinci planda kalabilirdi - onu daha sonraları da sıkıntılı durumlara sokacak psikolojik bir eğilimdi bu. Komünizm -Sovyetler Birliği'ndeki gerçekler bir kenara bırakıldığında- hayallerden oluşmuş bir yapıydı (tıpkı kendi hayat hikâyesi gibi) ve yazar bu yapıya eserleriyle somut bir hayat kazandırabilirdi. Hayatı çocukluk günlerinden beri gerçeküstü bir mizansen olarak algıladığı ve imgelenmeleri ruhunun en derin katmanlarından -Breton gibi- bir sihirle önce ortaya çıkartmak zorunda olmadığı için, Aragon belki de sürrealist olmak için yaratılmamıştı. Kelimelerin içinden kaynayarak taşması için hipnoza ihtiyacı yoktu; bir cümle kağıda döküldükten sonra diğerleri sanki kendiliğinden geliyordu ve olay, örgüsünü örmeye kendi başına devam ediyordu.

1937 yılında bir dizi Sovyet generali ölüme mahkûm edildi. Rejim karşıtı oldukları iddia edilen birtakım kişileri bertaraf etmek için suçlamalar icat ediliyordu. Bunların arasında Primakov diye bir general de vardı. İç savaşta çarpışmıştı ve Lilya'nın yeni hayat arkadaşıydı. Bu yıllar için Aragon sonraları şöyle diyecekti: "Gerçekler insanın burnunun ucundadır ve onları makul sebeplerle reddeder. Sonuçta çocuk oyuncağıdır bu. Buna rağmen yalnızca bağlantı tekrar kurulmalı, ayrıntı sonsuz gerçeklikle göreli olarak düşünülmelidir."

Fransız komünistlerinin genel sekreteri olan Maurice Thorez, Aragon'u yeni kurulan *Ce soir* gazetesinin yönetimine getirmişti. Bu görev Elsa'nın da düzenli bir gazetecilik faaliyetinde bulunmasını sağlamıştı. Gazetenin kadın okuyucularına "Prune", yani "erik" takma adıyla "Giyecek hiçbir şeyim yok" isimli köşede pratik moda önerileri geti-

riyor ve konusu çoğunlukla gönül meseleleri olan okuyucu mektuplarını cevaplıyordu. Kendi hesabına en çok bir kürk mantoya sarılmaktan hoşlanan Elsa, kızkardeşine yazdığı bir mektupta kendi kendisine şöyle soruyordu: "Ne kadar yalnız olmalı bu insanlar, öylece, hiç tanımadan yabancı birine yazdıklarına göre." Yalnız Elsa bu arada bambaşka bir şey yazıyordu: Bir roman. Bu durumu o zamanlar arkadaş oldukları Clara Malraux'ya açmıştı. Aragon evden çıkıp gittiğinde, ki bu sık sık oluyordu, onun daktilosunun başına oturuyordu. Anadilinde yazıyor, sonra yazdıklarını cümle cümle Fransızca'ya çeviriyordu. Artık neredeyse on senedir Fransa'da yaşıyordu, bir Fransız'la beraberdi, gerçekliği Rusça değil Fransızca'ydı ve sadece bu dilde hayatı paylaştığı insanların dilinde yazmak istiyordu. Gerçi Fransızca çocukluk günlerinden beri kulağına aşinaydı, dadısından öğrenmişti, fakat yine de anadili gibi ruhunun derinliklerinden gelmiyordu. Fransızca kelimeler ona nesneler ve düşünceler üzerine yanlış yapıştırılmış etiketler gibi geliyordu. Bir dilden diğerine geçiş, Elsa'ya çok şeye mâl oldu: "Sanki alçıdan bir korseye tıkılmış gibi fiziksel bir acı çekiyordum. Her yerde sınırlarla karşılaşıyordum, her açıdan kesiliyordu yolum, kelimelerin eksikliğini hissediyordum, elimin altında olanlarsa kaskatıydılar ve iç içe geçip karışmış dikenli tel kadar kullanılamaz haldeydiler." Aragon dergilere makaleler yazması için Elsa'yı durmaksızın destekliyordu. Yani onun için Elsa'yı bir kağıt sayfasına eğilmiş çalışırken bulmak sıra dışı bir şey değildi. Ama makaleler kaleme almakla roman yazmak ayrı şeylerdi. Elsa'nın Aragon'a, bütün edebi türler arasında suda yüzen bir balık gibi dolaşabilen bu doğal yeteneğe karşı korkunç bir tutukluğu vardı. Yazar olarak ilk sahneye çıkışı gerçi Moskova'da olmuştu ama bu ona sanki ahir zamanlarda kalmış gibi geliyordu. Sovyetler Birliği'ne giden yol

iki kere kesilmişti ve cesareti de iki kere kırılmıştı.

Elsa'nın yazdığı roman, sürrealistlere cevap veriyordu. Bunlar edebi imkânlarla toplumsal hataları protesto etmişlerdi. Otuzlu yıllarda genç bir kadının, Violette Nozière'in davası (cinsel tacizde bulunduğu için babasını öldürmüştü), insanların hissiyatlarını harekete geçirmişti. Genç kadın uzun süreli bir hapis cezasına çarptırıldı. Sürrealistler için Violette suçlu değildi, aksine çürümüş toplumun bir kurbanıydı. Bu nedenle davanın kurbanına saygılarını dile getirdikleri bir şiir kitabı yayımladılar. Fakat, diyordu Elsa Triolet kendi kendine, bunun demir parmaklıkların gerisindeki kadına ne faydası vardı?. Violette Nozière renkli basının baş sayfalarında görünüyordu, ama davasıyla ilgili gürültü patırtı sonuçsuz kalmaya devam ediyordu. "Tuhaf bir kenar dilberi şu Violette Nozière. O zamandan beri romanlar, şiirler, şansonlar hep aynı hikâyeyi anlatıyorlar... Son derecede genç olmak, uzun ve tatlı günleri bir terzihanede geçirmek, lakayt geçen akşamlar, ilkbahar ve şansonların eşliğinde bir üniversite öğrencisiyle gençliği ve sefaleti paylaşmak... Ve sonunda 'Adieu, Lulu...' Eski alışkanlıklar ile gerçeklik arasındaki bu orantısızlık, yaşlı kadınları tabii ki gülünç duruma düşürüyor..."

Sürrealistler sefil bir dünyayı gözler önüne sermişlerdi, Elsa Triolet okurlarının bilincini değiştirmek istiyordu. O 1934'teki gösteri sırasında polisin vahşetini tasvir ediyordu, Paris'te yıkık dökük, perişan evler betimliyordu, özel hayatlar ve tarihî bağlantıları bir araya getirmeyi deniyordu. Paris'teki ilk yıllarından kalma eski günlüklerini gözden geçirirken, zihninde değişik otel odalarındaki yalnız sabah saatlerinin hatıraları canlanıyordu. Sisli bir sabah, sık sık olduğu gibi kalkmaya karar veremezken, aniden çok yakınlarda bir yerden bir melodi duymuştu. "Bir gözümü açma riskine girerek havanın aydınlandığını görüyo-

rum. Hatta güneş bile parlıyor, ama şarkı sona ermiyor." Bu bir rüya değildi. "Bir erkek sesi. Tek tek kelimeleri duyabiliyorum. 'Enternasyonal' söyleniyor Fransızca. Hiç hareket etmeden gözlerimi kocaman kocaman açıyorum: Pencerenin önünde (üçüncü kattayım), boşlukta asılı bir kalasın üzerinde, bir boyacı avazı çıktığı kadar bağırarak şarkısını söylerken dengesini bulmaya çalışıyor."

Kitabın başka bir bölümünde, genç bir kadın sevgilisi tarafından aldatılır. Çift beraber yaşar, genç kadın bir gün tesadüfen sevgilisinin silah ticaretine karıştığını öğrenir. Jean, Anne'ın bilgisi dışında ikinci bir hayat sürdürmektedir. Anne'dan saklanan sır, onun güveninin kötüye kullanılmasıdır. Anne'ın aşkı bıçakla kesilmiş gibi sona erer. Elsa'nın düşündüğü aşk böyledir: Mutlak olmak zorundadır. Elsa'nın mutlaklık beklentisi, aynı zamanda kadının hak ve sorumlulukları için de bir savunmadır: " Kadınlar salt alışkanlıklar nedeniyle gazeteleri neyin meşgul ettiğine hiç kafa yormazlar; kocalarının fikirlerine katılırlar. Ve çift gümüş çay kaşığı konusunda ahlâki bir ahenk içerisinde olduğu müddetçe, dünya az çok sağlam bir dengededir, fakat bu denge bozulmayagörsün, bütün potansiyel ideoloji sarsılır..." Siyaset sadece erkeklere mahsus olmamalıydı. Elsa'nın istediği, kadın ve erkeğin dünya görüşlerinin mutlak bir şekilde örtüşmesiydi.

"O gün, Elsa'nın *Bonjour Thérèse*'i bitirip Aragon'a göstermeye cesaret ettiği gün geldi. Ve o anda gerçekleşti mucize. Aragon kitabı sevmişti ve bunu yüksek sesle söylemeye cesaret etmişti", diye anlatıyor Clara Malraux. Aragon hasretle beklenen sözü nihayet söylüyordu: Yaz! Aragon'un yayıncısı Denoël lafı fazla uzatmadan kitabı yayımlamak istediğini bildirdiğinde, Elsa kulaklarına inanamamıştı. 1938 yılında *Bonsoir, Thérèse* piyasaya çıktı. Şimdi Elsa'nın yıldızının parladığı anlar gelmişti: Rue de la Sour-

dière'de şampanyalar patlıyordu. O zamanlar kendisi de yükselme gayretinde bir yazar ve filozof olan Jean-Paul Sartre, düşündüklerini *Europe*'da övgü dolu sözlerle ortaya koyuyordu, ama daha az kelimeydi istediği: "Bir ifadenin isabetli olması için her zaman yazarın söylemek istediğinin aşağısında kalması gerekmez mi?" Ama Elsa'nın açıklığının bir yöntemi vardı. Yazarı, Sovyetler Birliği'nde o dönemde onurlandırıldığı gibi bir "Ruh Mühendisi" olarak düşünüyordu. Mümkün olduğunca fazla okura ulaşmak amacıyla tasvirlerini basmakalıp beylik sözler ve deyimlerle süslüyordu. "Okumanın gelişmesini sağlamak hepimizin ortak dileğidir. Okur kitap için vazgeçilmezdir. Okuyucusu olmayan kitap bir cesettir."

Elsa ve Aragon medeni hallerini evliye çevirmeyi gülünç bulsalar da, gümbürdeyerek gelen savaş tehlikesi herkesin ağzındaydı ve böylece 28 Şubat 1939'da Paris'te Hôtel de Ville'de birlikteliklerini mantıki nedenlerle resmiyete döktüler. Elsa sadece resmî nikahlı eşi olarak kocasını cephede ziyaret edebilir, onun savaşta ölümü durumunda, mirası için hak sahibi olabilirdi - aslına bakılırsa bu peşin paradan çok yazılı kağıt anlamına geliyordu. Ama yine de değeri vardı. Balayına gitmek yerine, çift League of American Writers'ın davetini kabul etti ve 24 Mayıs 1939'da iki ay kalmayı düşündükleri Amerika'ya gitmek üzere gemiye bindiler. Atlantik'i geçmenin faturasını ödeyebilmek için Aragon *Basel'in Çanları*'nın el yazmalarını satmıştı.

Haziran başlarında New York'taki Carnegie Hall'da bir kongre daha toplandı. Bu kongrede Sovyetler Birliği'yle, barışın en sağlam kalesiyle işbirliği çağrısı yapıldı. Bildiriyi imzalayanlar ve konuşmacılar -aralarında bugün en meşhur olanlar Dashiell Hammett, Lillian Hellman, Dorothy Parker ve Upton Sinclair'dir- ellili yıllarda neredeyse istis-

nasız olarak McCarthy tarafından baskıya maruz kalacaklardı. Fakat Elsa Triolet mutluydu: İlk Fransızca romanı basılmış ve oldukça olumlu eleştiriler almıştı; şimdi kendisini bir kültür elçisi seviyesine yükselmiş hissediyordu. Hammett'e romanlarını yutarcasına okuduğunu söyleyebiliyor, Lillian Hellman'ın Broadway başarısı "Little Foxes"ı seyredebiliyordu. Little Foxes her ikisi de yazar olan bir çiftin hikâyesiydi ve Elsa'yla Aragon oyunda kendilerini görür gibi olmuşlardı. Connecticut'ta, Dada günlerinden bir dostları olan Matthew Josephson'un evinde kalıyorlardı. Josephson misafirlerinin verandada oturup sessizliğin keyfini çıkarttıklarını hatırlıyor. "Savaş çanları çalmaya başladı", demişti Aragon ılık yaz akşamlarının birinde. "Sanırım bunlar son mutlu günler..."

23 Ağustos 1939'da Hitler ile Stalin arasında saldırmazlık paktı imzalandı. Bu hıyanetin ortaya çıkmasından hemen sonra, Paul Nizan vakit kaybetmeden Komünist Parti'den ayrıldı. Ehrenburg birdenbire derin bir depresyona girdi, gözle görülür derecede kilo kaybetti, sanki dilini yutmuş gibiydi. Malraux, ki parti üyesi değildi, gözlerden ırak kalmaya çalışıyordu. Artık *Ce Soir*'ın yayıncısı olarak düzenli aralıklarla siyasi olaylar üzerine yorumlar kaleme alan Aragon, konuya ilişkin tavrını açıklayan bir yazı yazmaktan kaçınamadı. "Yaşasın barış!" başlığı altında, ittifakı siyasi gerilimin azalması adına haklı gösteren bir yazı yazdı ve böylece bu paktın savaş karşıtı bir ittifak olarak yorumlanmasını isteyen FKP'nin emirlerine uymuş oldu. 24 Ağustos 1939'da şöyle yazıyordu: "Üçlü İttifak (sadece basit bir saldırmazlık paktı değil, barış cephesinin temelini oluşturan bir ittifak) Alman-Sovyet saldırmazlık anlaşmasını en mükemmel şekilde tamamlayacaktır." O günlerde Fransız komünistleri tavırlarını ortaya koymak zorundaydılar: Eğer

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne sadakatlerini ifade ederlerse, ittifaka da rıza gösterdiklerini açıklamış oluyorlardı; fakat diğer taraftan bu, komünizmin antifaşist bir ideoloji olarak konumunu kuşkulu bir hale getiriyordu. Parti üyelerinin önemli bir kısmı bu kararla mutabık olmadıklarını açıkladılar. Yetmiş komünist milletvekilinden on ikisi istifa etti. Şüpheciler haklı çıkacaktı: Saldırmazlık paktının imzalanmasıyla Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırması arasında iki sene bile geçmedi. İttifak politikası Hitler'i zayıflatmak yerine onu daha da güçlendirmişti; Almanlar 1 Eylül 1939'da Polonya'ya girdiler. Bundan iki gün sonra, Fransa ve İngiltere Almanya'ya savaş ilan ettiler. Partiye sadık kalanlar açısından, Hitler hâlâ ciddiye alınması gereken bir müttefikti, hatta şimdi Fransa ile Almanya saldırgan konumuna düşmüşlerdi. Hükümet, Komünist Parti ve bütün organlarını feshetti, *L'Humanité* de yasaklandı.

Yani Elsa ve Aragon için ortak hayatlarının tam düzene girdiği bir anda (Elsa yazar olarak çıkışını yaşıyordu, Aragon ise gazeteci ve yazar olarak iki kanalda kariyerini geliştiriyordu), İkinci Dünya Savaşı patlak vermişti. Aragon 2 Eylül 1939'da askere çağrıldı, bu hayatında ikinci kez askere çağrılışıydı. Elsa bir anda kendini Paris'te tekrar yapayalnız buluvermişti.

Direnişte Aşk

ARAGON önce bir işçi tugayına gönderildi - onun da söylediği gibi, tam bir meşguliyet terapisiydi bu. Hâlâ askerlerin savunma hattında futbol oynayarak zaman öldürdükleri *drôle de guerre*, "tuhaf savaş" safhası hüküm sürüyordu. Bundan önce de olduğu gibi bir askerî birlikte yardımcı doktor oldu. Ancak 1940 Şubatı'nın sonunda silah altına alındı ve ülkenin kuzeyinde Condé-sur-l'Escaut'ya gönderildi. Fransa kafasını kuma gömen bir devekuşu gibi Majino hattının arkasına saklanmıştı. 10 Mayıs'ta Almanlar zaptedilemez bir kale olarak kabul edilen hattın etrafını kestirmeden dolaşmışlardı bile. Şimdi savaşın ciddi yüzü kendini gösteriyordu: Aragon Dunkerque'e yollandı; 1 Haziran'da da Fransız ve İngiliz askerlerini İngiltere'ye götürmek üzere Plymouth yönüne hareket eden "Operation Dynamo" isminde küçük bir savaş gemisindeydi. Fransız muhafızların çoğu esir alınmıştı ama Aragon aralarında değildi. Seferden geri dönerken, Aragon'un tümeni Almanların eline düşmekten kurtulmuş ve ateşkes sürerken sınır hattını geçmişti. 22 Haziran'da ülke ortasından, Loire'ın

güneyinden ikiye bölünmüştü. Kuzey, Alman işgali altındaydı; Güneyi ise işbirlikçi Vichy hükümeti ihtiyar Mareşal Pétain'in komutasında yönetiyordu.

Altı ay sonra Elsa ve Aragon, Dordogne'da bir köy olan Javerlhac'ta birbirlerini tekrar kucaklayabildiler. Elsa sadece şansını denemek amacıyla Aragon'un cephedeki adresine bir telgraf yollamıştı. "Bağlı olduğun alayla ilgili elimdeki tek ipucu Austerlitz'in güneşiydi. Bu güneş beni sana getirdi, tıpkı yıldızın üç kralı İsa'ya götürdüğü gibi." Çift tekrar birleşmişti, fakat Paris'teki evlerinde kalmış olan eşyalarının kaderi belirsizdi. Rue de la Sourdière'deki ev; Aragon'un gitmesinin hemen ardından 6 Ekim'de aranmış ve evdeki bütün evraklara el konmuştu. Elsa'ya kocasının akıbeti ile ilgili sorular da sormuşlardı, fakat o Aragon'un hayatta olup olmadığını dahi bilmiyordu. 31 Temmuz'da Aragon terhis edildi. Rue de la Sourdière'deki eve ancak kurtuluştan sonra, Eylül 1944'te dönebileceklerdi.

Paris bu arada 14 Haziran 1940'ta Alman birlikleri tarafından savaşmaksızm işgal edilmiş ve teslim olmuştu. Bundan önce Paris'e birkaç hava saldırısında bulunulmuştu ama bunlar her şeyden evvel gözdağı verme amacıyla düzenlenmiş saldırılardı, hiçbir şey olmamıştı. İnsanların pek azı, sığınaklara dönüştürülmüş metro istasyonlarına gidilmesi için yapılan çağrıları ciddiye alıyordu. Nadiren de olsa böyle bir hava alarmı olduğunda, trafik kesiliyordu ama yollarda hareket halinde olan insanların sayısı, sıkı bir sağanaktakinden daha fazla oluyordu. Parisliler yaşama alışkanlıklarını pek değiştirmiyorlardı; karartılmış camlar ve Paris'in çıkış şoselerindeki rutin kontroller gibi savaş nedeniyle getirilen belirli bazı kısıtlamalar, kısa bir zaman sonra günlük hayatın bir parçası haline geldi. Hâlâ en can sıkıcı nokta, hava alarmları sırasında havagazının kesilmesi ve bu ne-

denle sıcak yemek hazırlanmasının mümkün olmamasıydı. Gerçi artık garsonların sütlü kahve yerine servis ettikleri sakarinli arpa kahvesinin tadı ziyadesiyle berbattı ama yiyecek maddelerinin vesikaya bağlanmasına dört başı mamur bir karaborsanın derhal organize edilmesiyle çare bulunmuştu. Jardin de Luxembourg'a dikilmiş tek bir uçaksavar topu sanki bir filmin orada bırakılmış dekorundan bir parça gibi görünüyordu ve bu defa bütün haşmetiyle kapıya dayanan ilkbahar Parislilere ilk çiçekleri ve ılık havasıyla varolmayan kusursuz bir armoniyi sahneliyordu. O ana dek hâlâ Birinci Dünya Savaşı'nın zafer sarhoşluğunda yan gelip yatan Fransızlar, ancak Alman ordusu Paris'e girdiğinde savaşın gerçek boyutlarının farkına vardılar. Ancak düşman kapıya dayandığında, başkentte hummalı bir gayretkeşlik başlamıştı. Sivil halk, radyo ve hoparlörler aracılığıyla şehri yirmi dört saat içerisinde terk etmeye çağrılıyordu ve kısa bir süre sonra Paris'ten muhaceret Eski Ahit'teki boyutlara ulaşmıştı. Güneşli bir mayıs günü insan kervanları şehirden güneye doğru harekete geçtiler; bisikletlerin arkalıklarında, el arabalarında, kamyonetlerin veya otomobillerin tavanlarında kaçakların pılı pırtısı kuleler oluşturmuştu. Birçok sanatçı atölyelerini geride bıraktı ve en güzel eserlerini bir daha göremedi. 1938'deki Münih Anlaşması'ndan beri tehlike kapı önündeydi, ama ateşle oynamak gerçekleri unutturmuştu. Man Ray politikacıların kararlarından çok partiler ve sergilerle ilgilendiğini itiraf etmişti. Sanatçıları arasındaki ilerigörüşlüler ise belki de lüzumundan fazla, teyakkuz halindeki aklın gücüne inanıyorlardı. Elsa Europe'un Mayakovski'yle ilgili hatırlarının yayımlandığı ağustos sayısını teslim alabilmişti. Bu hatıraları kağıda dökmek geçmişe bir yolculuk olmuştu onun için.

Naziler'in sansürü hiç vakit kaybetmeden kesin ve sert tedbirlerle işe el koymuştu. Propaganda şubesi yayımlanan

ve sahnelenen her şeyi kontrol eden bir kurmay heyeti oluşturmuştu. Vakit kaybedilmeksizin, Otto Listesi denilen ve bundan böyle eserlerinin yayımlanmasına yasak getirilen bütün yazarların listesi açıklandı. Aragon bu listesi yer alıyordu, ama Elsa Triolet'nin ismi yoktu. Aragon solcu bir muharrir olarak aranıyordu, fakat Elsa henüz yazar olarak yeterince tanınmamıştı. Ancak çok daha sonraları, 1944'te "Yahudi Meselesi Komiserliği" onun izini bulup (dosyalarda yarım kan Yahudi olarak kayıtlıydı) Rus şair Maikovicz'in -hiç şüphe yok ki kastedilen Mayakovski'ydi- eski sevgilisi ve komünist yazar Louis Aragon'un halihazırdaki karısı sıfatıyla aramaya başladı.

Yayıncılar -ellerinden geldiği kadarıyla- yeni stratejiler düşünmek durumundaydılar şimdi: Calman-Lévy, kurucusu Yahudi olan bir yayıneviydi, derhal müsadere edildi. Gaston Gallimard işlerini başkentten uzağa, Normandiya'ya taşımak için önüne çıkan ilk fırsatı ganimet bildi. Grasset işgalcilere yanaştı. Aragon'un yayıncısı Denoël ise tartışmalı bir politika izledi. İşgal sırasında Denoël bünyesi altında işbirlikçilerin eserleri yayımlandığı gibi Eugène Dabit'nin popüler romanı *Hotel du Nord,* Aragon'un *Kibar Semtler* ve Elsa Triolet'in hikâyelerden oluşan *Mille Regrets* isimli eserleri de basıldı. Denoël aynı zamanda işbirlikçilerin gazetesi *La Gerbe*'in okurlarını şöyle aydınlatıyordu: "*Mille Regrets*'nin yazarı meşhur olma yolunda." O sıralarda Elsa Triolet ve Aragon çoktan kayıplara karışmışlardı.

Elsa 10 Haziran 1940'ta Paris'i Bordeaux yönünde terk etmişti. Tam zamanında yola çıkmış, böylece kitlesel göç dalgasına kapılmaktan son anda kurtulmuştu; çantasında Aragon'un ona cepheden yolladığı bir mektup vardı. "İhtiyacım olan her şeye sahibim, senin dışında. Saç filesinin altında topladığın saçlarını düşünüyorum, şimdi bana bütün

mavi lambaların hatırlattığı gözlerini, bütün o uysallığını düşünüyorum, dudaklarımı üzerinde senin rujun olan mendilime bastırıyorum. Aşkım, aşkım..."

Paris'e geri dönmeleri imkânsızdı, zira oraya döner dönmez tutuklanacakları muhakkaktı. Sürgüne giden yol, birçok yahudi ve komüniste en güvenli kurtuluş olarak görünüyordu. Güneyin liman şehirlerine her gün, gemiyle başka bir ülkeye geçmeyi bekleyecek yeni kaçaklar geliyordu. Atlantik'i geçen gemiler her daim doluydu ve bir kamara boşalacak olsa bile vizenin süresi bu arada bir kere daha bitmiş olabiliyordu. Breton Marsilya'ya gelmişti bile ve orada eski bir villada başka sürrealistlerle birlikte Amerika vizesini bekliyordu. Korku dolu bekleme süresini sürrealist oyunlar oynayarak ve az bulunur kelebekler avlayarak geçiriyorlardı.

Fakat sözüm ona hür Güney Bölgesi hiç de hür değildi. Vichy hükümeti Paris'teki Almanlarla işbirliği yapıyordu ve kısa bir süre sonra burada da Yahudileri baskı altına almaya başladılar. Şimdiye kadar Fransa'da sığınma imkânı bulmuş Alman kaçaklar, ki Walter Benjamin ve Franz Hessel gibi yazarlar ve eski dost Max Ernst de bunlara dahildi, şimdi bir anda kapana kısılmışlardı. Acilen yabancılarla "istenmeyen şahıslar"ın tıkıldığı gözaltı kampları kuruldu. Elsa ve Aragon ne yapılması gerektiğini uzun uzadıya düşünmediler. Son yıllarda yapılan bir sürü toplantının ve bitmek bilmeyen tartışmaların nihayetinde ne faydası olmuştu? Hiç sağa sola sapmadan dümdüz uçuruma doğru yürünmüştü. Bu konuşmalar ve bilimsel incelemeler politikasına sürgünden devam mı edilmeliydi? Özellikle Elsa göçebe hayatından bıktığını hissediyordu. Yeniden bavullarını toplamak zorunda olsa da, bir kez daha tanımadığı alışkanlıkların hüküm sürdüğü ve yabancı bir dilin konuşulduğu yeni bir ülkeye yerleşme fikri hoşuna

gitmiyordu. Almanlar Paris'e girince Amerika'ya geçmiş olan vatandaşı Vladimir Nabokov gibi üç dille de aynı anda bir cambaz gibi oynaması mümkün değildi. İrlandalı yazar Samuel Beckett gibi yabancı dille deneyler yapmıyordu. Bir yazar olarak Fransızca'yı daha yeni ele geçirmişti. Elsa *Bonsoir, Thérèse*'i kaleme aldığından beri haksızlıklara yazarak karşı çıkmak istediğini biliyordu. Aragon da "Arma virumque cano"da şöyle anlatıyordu: "Şarkı söylüyorum çünkü fırtına şarkımın sesini bastıracak kadar kuvvetli değil, ve yarın ne yapmak isterlerse istesinler, benim hayatımı alabilirler ama şarkımı değil." BBC, Londra'dan De Gaulle'ün mesajını yayımlıyordu: "Her ne olursa olsun Fransız direnişinin alevi sönmemelidir ve sönmeyecektir." "Résistance" [direniş] kelimesi doğmuştu. Çift harekete katılmaya hazırdı.

"Sevgili arkadaşlarım, hayattayız ve sağlığımız iyi. Kocam Dunkerque dahil olmak üzere Flandern'de ve Fransa'da birer sefere katılmış olmasına rağmen bir çizik bile almadan geri döndü. Eve dönmemiz henüz mümkün değil", diye yazıyordu Elsa 2 Ekim 1940'ta kızkardeşine, "bu nedenle şurada burada biraz iş bulmaya çalışıyoruz ve sabit bir adresimiz yok." Organizasyonla 1940 Haziranı'nda ilişkiye geçtiler. Paris parti bürosunun temsilcisi olarak gönderilmiş Georges Dudach'la beraber geçici sınır çizgisini geçmek üzere tehlikeli bir sefere çıktılar. Georges Dudach gizli yolları biliyordu. Loire'ı geride bırakmışlar ve meşhur yazarın oğluna atfen La Haye-Descartes diye anılan küçük bir kasabaya gelmişlerdi. Kendilerini tam emniyette hissediyorlardı ki sınırın ardında bekleyen Alman askerlerinden oluşan ufak bir birlik tarafından ele geçirildiler. Tours'a götürülüp sorguya çekildiler, başlarına bundan daha kötü bir şey gelmedi. Sanki mucizeydi ama haklarında onları suçlayacak hiçbir şey bulunamamıştı. On gün

sonra tekrar serbest bırakıldılar. Dudach ve tutuklanan diğer komünistler kısa süre sonra kurşuna dizileceklerdi.

Elsa ve Aragon Nice'e taşınarak, kalburüstü bir semt olan Cours Saleya yakınlarında bir yere yerleştiler. "Deniz ve çiçeklerin arasında yaşıyorduk. 'Toprağın üzerinde bir deniz' ile çiçek pazarının arasında kubbeli iki hücrede oturuyorduk, beyazdılar ve yumurta kabuklarını andırıyorlardı, tek fark kabukların kale duvarı kadar kalın olmasıydı. Belki de bu küçük, tek katlı evleri bilirsiniz. Denize doğru yönelmiş birbiriyle alakası olmayan toprak tabyalar gibi görünürler, arkalarında da Cité du Parc isminde bir sokak vardır." Yemek odasında kitaplık olarak kullandıkları, ağır, süslü püslü, meşe bir büfe vardı. Duvarlarda eski, maviye çalan fotoğraflar asılıydı. 1870 savaşından önceki döneme ait Paris manzaralarıydı bunlar. Bu süre boyunca *Üst Sınıfın Yolcuları*'nın tercümesinden gelen yüzdelerle geçindiler. Aragon'un *Gerçek Dünya* adlı roman dizisinin bu en yeni kitabı, bu arada Amerika'da yayımlanmıştı. "Odadan dışarı baktığımda, otursam da yatsam da sadece denizi görüyordum", diye yazıyordu Elsa. "Sadece denizi duyabiliyordum, bunu hâlâ duyuyorum, dünyanın gürültüsünü ve sessizliğini içinde taşıyan dalgaların kırılma sesini." Fakat denizin ve göğün mavisi hiçbir zaman o günlerdeki kadar yanıltıcı olmamıştı, kendi kendilerine hayatın onlar için nasıl devam edeceğini soran bir takım insanlar için sihirli bir sahne dekoruydu bu. "Bizim gibi birçok göçebeyle karşılaşıyordu insan. Nice'te her yer, oteller, sokaklar, kafeler, sinemalar ve dükkânlar bunlarla doluydu. Bir de şu garip insanlar vardı, yerliler, başka bir yerden sürülmüş olmaksızın bu sahilde oturanlar, sabit adresleri orada olanlar." Başkentten tanıdık simaları tekrar gördüler. Gide, Picasso, André, Roger Martin du Gard ve Matisse Côte d'Azur'de çadırlarını kurmuşlardı. Aragon ve Elsa çok geçmeden yet-

miş yaşındaki Matisse'i sık sık ziyaret etmeye başladılar; Matisse şehirden çok yukarılarda, Cimiez'deki Belle-Époque döneminden kalma, şatafatlı Hôtel Régina'da yerleşmişti. Otelden dışarıya yönelen bakışlar serbestçe denizin ve dağların üstünde salınabiliyordu. Otelin terası ya da Matisse'in üst üste tablolarıyla dolu odasında otururlarken, ressam adeta iki kelam arasında misafirinin portrelerini yapıyordu. Resim yaparken Elsa ve Aragon'un gitgide birbirlerine benzediklerinin farkına vardı Matisse: Elsa, "elle" gibi geliyordu kulağa, ve Louis de "lui" gibi.* Elsa ve Louis, bir kadın ile bir erkek - tınılardaki tesadüfi ahenk, isimlerini insan soyunun temel kavramları haline getirmişti.

Elsa ve Aragon'un yaşadıkları bölgeyi içine alan Güney Fransa, tarihî açıdan zengin bir toprak parçasıydı. Carcassone, Poitiers, Avignon ve Arles'daki Ortaçağ katedrallerinin şaşaalı kapıları, medeniyetin zirveye ulaştığı bir zaman diliminin, 1200'lü yılların elçileri gibiydiler. Trubadurlar ülkeyi bir baştan bir başa geziyorlar, çiftlikler ve malikânelerde mola veriyorlar ve şarkılarıyla seçtikleri soylu hanımefendiye methiye düzüyorlardı. Fakat heyhat, hanımefendi evli, dolayısıyla ulaşılmazdı; bu da mısraların güzelliğini daha da perçinliyordu. Aşklarına kavuşma umudu olmayan trubadurların şarkılarında anlatılan özlemdi; bu şarkılar, aşkın katıksız şiirsel anlatımı ve güzelliğe sunulan saygıydı. Aragon eski hazineleri tekrar gün ışığına çıkarıyordu, "en derin nefret duygularının hakim olduğu bir zamanda, parçalanmış ülkeme bir an için aşkın parıldıyan simasını" gösteriyordu. 1941 yılında *Le Crève-coeur*, [Yürek Yarası] isimli şiir derlemesi basıldı. Bu kitapla Aragon bir trubadur gibi, kendi hanımefendisi için, Elsa için yazdığı şiirlerin açılışını yapıyordu. "Sen benim kabul ettiğim tek

(*) "Elle" ve "lui", Fransızca'da 3. tekil şahıs zamirinin dişil ve eril formlarıdır - ç.n.

ailesin, senin gözlerinle görüyorum dünyayı." *Les Yeux d'Elsa* [Elsa'nın Gözleri] 1942'de basıldı:

> "Gözlerin o kadar derin ki, içmek için eğildiğimde üzerine
> Bütün güneşlerin yansıdığını görüyorum içinde ve
> Ölmek için kendilerini onun içine atan bütün umutsuzları
> Gözlerin o kadar derin ki içinde kaybediyorum hafızamı"

François la Colère, yani Hiddetli Fransuva -Aragon şimdi kendisine böyle diyordu- Aslan Yürekli Rişar ve Chrétien de Troyes'la* aynı soydan gelen bir yiğitti; hem hüzün hem öfkeyle söylüyordu Elsa'nın gözlerinin şarkısını, yürek yarasının, birbirinden kopartılmış âşıkların ve "çağdaş dehşet" mani olmasa, beraber geçirecekleri zamanların şarkısını. Elsa Aragon için, taptığı Laura bir zamanlar Petrarca için veya Beatrice Dante için ne idiyse o olmuştu. Elsa aşkın, özgürlüğün ve anavatan Fransa'nın ismi, *la patrie* haline gelmişti. "La Leçon de Ribérac" adlı şiirinin üzerine yazılmış bir metinde şöyle açıklıyor: "Bu haklı ve gerçek misyonu, burada insanın misyonuyla bağlantılı olan kadın kültü aydınlatıyor." Sevenlerin şarkıları bütün muhalefete rağmen dönemin beğenisini yakalamıştı. Metinler 1942'ye kadar Gallimard tarafından yayımlanabildi. Sansür kurulları hiçbir şekilde şüphelenmemişlerdi, çünkü Aragon'un dizelerinde anlatılan aşktı - ilk bakışta. İsteyen, bu aşk şiirlerini şifrelenmiş mesajlar olarak da okuyabilirdi elbette ve bu şiirler kısa bir süre sonra direnişin parolaları olarak kabul edildiler. Charles de Gaulle bile Cezayir radyosunda okumuştu bu şiirleri.

Elsa'nın kendisi riskli nakliye işleri yapıyordu, tıklım tıklım dolu trenlerle seyahat ediyordu; aranma korkusu sürekli olarak kendisine eşlik ediyordu. Gizli işlerde kulla-

---

(*) 12. yüzyıl Fransız şairi -çn.

nılan evlere ulaşmak sinirlerini perişan ediyordu. Hücrelerin birçoğu tren istasyonlarına uzun denilebilecek yürüş mesafesindeydi ve Elsa her zaman peşine takılan birinin olup olmadığına dikkat etmek zorundaydı. Kısa zaman içerisinde karaborsada neyin nasıl bulunacağını iyice öğrenmişti. *Lettres Françaises* ve Bibliothèque Française'in direniş kitapçıkları için gereken pek değerli kağıdı oradan temin ediyor ve basılanları da sonra kendi eliyle dağıtıyordu. Fakat aynı zamanda, günlük hayatı da olabildiğince konforlu hale getirmek için elinden geleni yapıyordu. Yiyecek maddeleri karneye bağlanmıştı: Marmelat yerine, her yerde preslenmiş üzümlerden üretilen, kahverengi, jöleleşmiş acımtrak bir madde satılıyordu. Yavaş yavaş konyak ya da şaraba ulaşmak da zorlaşmıştı. Yiyecek maddeleri satılan bir dükkânın önünde sıra beklerken, Sovyetler Birliği'ndeki iç savaş sırasında yaşanan ve vaktiyle kaçtığı yokluğun onu tekrar yakaladığını düşünmüştü. Kendi ismi sihirli bir kelime gibi herkesin ağzındayken, bütün bu organizasyon uğraşına rağmen, Elsa'nın kendisine tekrar tekrar şu soruyu sormaya vakti oluyordu: Neden hayatı her seferinde tam tünelin ucunda ışık gördüğünde tekrar karanlıklara gömülüyordu? "Yazı yazma işi olmasaydı belki de kendimi öldürürdüm, bu kadar zor ve korkunçtu hayat zaman zaman. Yazmayı çok sevmiştim, arkadaşlarımın, gençliğimin ve hayatta eksikliği hissedilen birçok şeyin yerini dolduruyordu."

Aragon Elsa'yı, sayfaları yorulmaksızın, o muntazam, güzel el yazısıyla bir bir doldururken görüyordu, hatta bazen yatakta yatarken bile. Aragon bir vazifeden her geri dönüşünde, müsvedde sayfalarca ilerlemiş oluyordu ve Elsa ona yazdıklarını okuyordu. Yine bir romandı bu. Kitapta Elsa Aragon'un, "yaşadığı çağda kaybolan güzel delikanlının..." peşinden gidiyordu. Elinde yazı kalemi, kendisine bir kah-

raman yaratmıştı: Michel Vigaud "Don Juan olmadan kadınları seven" bir adamdı, bir Ortaçağ şövalyesi, bir şehri ve bir güzeli canavardan kurtarma düşüyle dopdoluydu, aşka susamış olsa da, iyilik adına her şeyden feragat ederek kendisini feda etmeye hazırdı. "O'nun dokunulmazlığı vardı, onu yaralamak imkânsızdı. Kalbini çalan hanımefendiyle karşılaşıncaya kadar bilincini kaybetmiş gibi yaşamıştı." Çok açıktı: Elsa, Michel Vigaud'yla kendisine şövalyevari bir Aragon yaratmıştı. Elsa ilk defa olarak çifte ikinci, edebi bir varoluş imkânı sağlayan yaratıcı oyuna katılıyordu. Bu varoluşta aşkları trubadurların şiirlerindeki gibi manevi bir ideal konumuna yüceltiliyordu. Bu arada bu aşk şiirleri erotik olmanın çok uzağındaydı, bunlar kadın olmayı öven şarkılardı. O dönemde sevgililer arasında gerçekten neler olup bittiği sorusu, insanın aklına takılıyor. Sadece edebi bir itiraftan, arzunun çiftin hayatından nasıl gizlice sıvışıp kaybolduğu anlaşılıyor. "La Vie privée" isimli hikâyesinde, Elsa baş oyucusuna şöyle sufle eder: "Kardeş gibi yaşadığımızı sana söylemiştim. Eğer bizim gibi bir çiftsen, bütün bir hayat vardır önünde." Öyle görüyordu ki Elsa cinselliği hayatından atmıştı ve Aragon şiirlerinde yüceltiyordu. Büyük ihtimalle her şey bundan ibaret değildi- belki de şimdiki gibi sık sık yalnız başına yoldayken, eski alışkanlıklarına uyup genelevlere gidiyor ve Madonna'sıyla hiçbir alakası olmayan fahişelerle düşüp kalkıyordu.

1943 Mayısı'nda Elsa'nın *Beyaz At* isimli kitabı Paris'te Denoël'de yayımlanabildi. Paris'in kitapçılarında Elsa Triolet isminde neredeyse kimsenin tanımadığı bir yazarın kitapları satın alınabilirken, Midi'de iki yazar uygun takma adlar ve elverişli sığınaklar bulabilme düşüncesi içindeydiler. Hôtel Régina'mn terasında Matisse'le yaşanan huzurlu saatler, kısa zaman içerisinde geçmişin bir parçası haline gel-

di. 2 Kasım 1942'de İtalyanlar Nice'i işgal etti ve çift hiç vakit kaybetmeden yeraltına çekildi. Bu kararın ne anlama geldiğini biliyorlardı: Sürekli bir saklambaç oyunu, aceleyle toplanmış bavulların karmaşası. Sonraki yıllarda tanınmalarını engellemek için kaldıkları yeri o kadar sık değiştirdiler, ki bazen hangi anahtarın hangi kapıyı açtığını kendileri de bilemiyorlardı. Önce Avignon'da bir otel odasında yaşadılar. Oda o kadar küçüktü ki ancak yatağa oturulabiliyordu. "Ve umutsuzluk, kimseyle paylaşılamayan/ Odalar odaları takip ediyordu ve geceler geceleri / Sanki azrailin kolu bize doğru uzanıyordu."

Sonra tekrar yola koyuldular ve romantik Provence cennetinin yerini Provence Alpleri'nde, Dieulefit'in üst tarafındaki dağlarda sevimsiz bir kasaba aldı. Isıtılmayan trenlerle ancak ağır yol alınabiliyordu ve saklanacakları yere varabilmek için yolun en berbat kısmını yürüyerek kat etmek zorundaydılar. "Buraya *'Cennet'* kod adını vermiştik: Üç köyün tam ortasında kalan bir ev harabesiydi, öyle ki kimse hangi köye ait olduğunu bilmiyordu. Sanki böyle bir yer hiç yoktu. Dünyayla ilişkisi kesikti, 1942 kışının karına gömülmüştü, bulunması imkânsızdı, her türlü bağlantı pratik olarak olanaksız hale gelmişti..." Burada emniyetteydiler fakat dağ başındaki bu kuş yuvasından yapabilecekleri hiçbir şey de yoktu. Olabildiğince çabuk, bu garip ve boş cennetten inmeli ve tekrar işgal altındaki bölgeye geçmeliydiler. Fakat orada bu kimlikleriyle hayatta kalmaları mümkün değildi. Elsa inisiyatifi eline aldı: "Sahte vesikalar temin etmek için Lyon'a gittim." Lyon'da René Tavernier'nin evinde -kendisi *Confluences* isimli derginin yayımcısıydı- Madame Castex isminde bir kadın oturuyordu ve sabırsızlıkla bir iki gün sonra gelmesi gereken Monsieur Castex'i bekliyordu. Aralarında Albert Camus'nün de bulunduğu ve irtibatı sağlayan bir iki aracının yardımıyla,

kimlikleri aldılar. "1943 yılbaşında Lyon'daydık ve sahip olduğumuz her şeyi 'Cennet'te bırakmıştık. Lyon'un banliyölerinden Monchat'da bir apartımanın en üst katından tanıdım şehri. Tozlu bir avukat yazıhanesi kadar cansıkıcıydı ve sanki bir kabristandaki mezar bölmelerini andıran eski aile arşivleriyle kaplıydı." Lyon işgal altındaki Paris'ten "Direnişin Başşehri"ne gelmiş insanlarla tıka basa doluydu, "yoğun ve tehlikeli hayat her noktasına nüfuz etmişti, kitlesel tutuklamalar ortalığı kırıp geçiriyordu, karaborsada zengin olunuyor, hapishanelerde acı çekiliyordu..." Fransa'da insan avı gitgide acımasızlaşıyordu: Güney Bölgesi'ndeki Yahudilerin de doğudaki toplama kamplarına gönderilmesine çoktan başlanmıştı. Pétain'in Nice veya Lyon'a yapacağı bir ziyaret öncesinde merhametsiz baskınlar yapılıyor, bütün şüpheli şahıslar günlerce veya haftalarca hapishanelerde tutuluyor veya bilinmeyen bir yerlere götürülüyordu.

Alman sansürünün kontrolünden ve her türlü tavizden kaçınmak için dergiler kurulmuştu: *L'Étoile* [Yıldız] -bu isim yer altı hücrelerinin beşer kişiden oluşmasından doğmuştu- ve savaştan sonra Fransız solcularının belirleyici kültür organı olan *Lettres Françaises*. Her okurdan kendi sayısını beş nüsha olarak daktiloyla kopyalayıp elden ele dağıtması talep ediliyordu. Bir yamaçtan yuvarlanan kar topunun büyümesine benzer bir şekilde genişleyen sistem işe yaradı. 1942'de bir de yayınevi kuruldu: Jean Paulhan'ın yönetiminde Éditions de Minuit. Yayımlanan ilk kitap Vercors'un *Denizin Suskunluğu* kitabı oldu. Kitap direniş romanlarının prototipiydi. Küçük, kullanışlı bir formatta basılan kitapların her birinin başına aynı şiar konuluyordu: "Fransa'da hâlâ emir almayı reddeden yazarlar var." Yazarlar kitaplarını takma adlarla yayımlıyorlardı. Aragon kendisine Françoise la Colère, Elsa ise Laurent Da-

niel ismini uygun görmüştü. Yayınevinin danışmanlığına getirilen Éluard, hayati tehlike içinde olmasına rağmen Paris'teki evinden çalışmalara katılıyordu. Aragon ve Éluard, sürrealist grubun farklı rotalar tutturmuş bu iki beyni, şimdi tekrar bir araya gelmişti; on seneyi aşkın bir zamandır birbirlerini görmemişlerdi. Éluard karısı Nusch ile birlikte Aragon ve Elsa'yı Paris'te garda beklemişti. Bu defa içinde bulundukları şartlar altında ne yapılması gerektiği konusunda hemfikirdiler: Soupault Kuzey Afrika'da gazeteci olarak çalışır ve Breton New York'ta sürrealist sergiler düzenlerken, ülkede kalmak ve direniş için yazmak.

Aragon'a Güney Bölgesi'ndeki direniş grubunun yönetimi verildi. Paulhan ülkenin kuzeyiyle ilgilenirken, Elsa ve Aragon yazarları ülkenin güneyinde bir araya getirdi. Golistler, pasifistler ve komünistler Comité National des Écrivains'i oluşturdular. Sartre sonraları çok konuşulup hiçbir sonuca varılmayan cansıkıcı toplantılardan söz eder. Böylelikle muhakkak ki kendi tavrını da haklı göstermektedir: 1943 yılında *Sinekler* ismindeki tiyatro eserinin ilk sahnelenişi, işgal altındaki Paris'te gerçekleşir. Sartre kışkırtıcı mesajının anlaşıldığına inanıyordu ama yeraltındakiler başka türlü düşünmekteydiler. Onlar Sartre'ın metropolde kültür hayatının işlediği görüntüsünü ayakta tuttuğuna inanıyorlardı. Brecht'in Herr Keuner'inin fikrine katılıyorlardı, çünkü onlar "yok edilecek omurga" sahibi olmamak ve şiddetten daha uzun süre hayatta kalmak istiyorlardı.

Metinler dönemlerinin insanları gibi davranırlar: Romanlar ancak zaman ve huzurla yazılır ve okunurlar; şiirler ve kısa hikâyeler daha hızlı yaşanan zamanlara aittir. Aragon'un dizeleri clandestinité'nin [gizlilik] tehlikeli topraklarında yeşeriyordu. Clandestinité, direniş için gizlenerek yazma eylemine verilen isimdi. O yıllarda sayılamayacak kadar çok şiir

ve makale çeşitli yayınevleri ve dergilerde basılıyordu. Bunların yayımlanma maceralarını takip etmek çifti saklandıkları değişen sığınaklarda takip etmek kadar zordu. Aragon ne zaman hücreler arasında elebaşı olarak tehlikeli bir vazifeyle yolda olsa, Elsa endişeleriyle tek başına mücadele etmek zorunda kalıyordu. Nice'de oturdukları müddetçe Paris'ten sık sık ziyarete gelenler oluyordu, fakat şimdi diğer direnişçilerle her buluşma büyük risk taşıyordu. Yalnızlığında, yazmak genellikle tek dostuydu ve kağıtta yarattığı figürlerle sürdürdüğü konuşmalar, kendi iç konuşmalarının bir devamıydı. "Yazıyordum ve bekliyordum. İki yolculuk arasında. Yazmak benim hürriyetimdi, benim meydan okumamdı, benim lüksümdü. Bir gerçeklik yaratmamı kimse engelleyemezdi." Takma bir adla, pantolon cebine sığacak broşürler ve kopyalar olarak elden ele dolaştırılan bir dizi anlatı yayımlandı. Éditions de Minuit'de Aragon'un *Le Musée Grevin*, [*Mumyalar Müzesi*] ve Elsa Triolet'nin *Avignon Âşıkları* kitapları yayımlandı. Direniş savaşçısı Juliette Noël'in kaderi gerçek hayattan alınmıştı. Bu karakter Elsa'mn edebi dublörüydü ve onun cesur maceraları Elsa'nın yeraltındaki gerçek mücadelelerinin bir belgesiydi. Fakat bu kısa roman fikir ayrılıklarına sebep oldu: Paulhan metni reddetti. Ona göre kitap küçük dizi için fazla kapsamlıydı. Elsa kağıt stokunun kısıtlı olduğunu bilmiyor muydu? Ama Elsa onun söylediklerine inanmadı; Paulhan'ı esas itibarıyle kendisinin bir yazar olarak yeteneklerinden şüphe ediyor olmakla suçladı. Aragon ortalığı yatıştırmaya ve aralarını bulmaya çalışıyordu: "Elsa kendisini yazarak meşgul etmek zorunda olan bir insandır, anladınız mı ne demek istediğimi? Çünkü bu şartlar altında devam ettirilir ve derinleşirilir. Karımın yazdıklarından söz ederken gülünç hale düşmekten korkmuyorum. Bize kapalı kalan ifade yolları bulduğunu düşünüyorum. En azından benim için en katı biçimde yasaklanmış yollar."

Elsa'nın duyduğu güvensizlik sebepsiz değildi. Aragon'un Paulhan'a yazdığı mektupların satır aralarında, dil ustasının Elsa'nın anlatım tarzına ilişkin eleştirileri de saklıydı. Aragon romanla ilgili güzel şeyler filan söylemiyordu, karısının durumu için anlayış rica ediyordu: "Elsa'nın yalnızlığını tasavvur edemezsiniz. Bu hayat işareti bir an için açılan bir penceredir, beni iyi anlayın."

Bütün bunlara rağmen kitap sonunda iki bölüm halinde yayımlanabildi, ama Elsa'nın keyfi kaçmıştı. Aragon'un gerçek anlamda arkasında olmadığını, onu yazarken gördüğünde kaşlarının çatıldığını hissediyordu. Aragon'un artık tek dayanağı olmadığını fark ediyordu Elsa. Kendisi de dildeki, şimdi artık ona da ait olan ve onunla kendi dünyasını yarattığı bu sevgilideki keyfin tadına varmıştı. Şartlar ne kadar kötüleşirse Elsa o kadar iyi yazıyordu. Edebiyatın görevi, şimdi tekrar Mayakovski'yi tanıdığı zamanlarda olduğu gibi açıkça gözlerinin önündeydi: "Bu devrimdi. Dizelerle yapılmıştı bu devrim..." Elsa dil açısından, yayımlanmasına izin verilen fakat yine de içinde düzene karşı kışkırtıcı mesajlar algılanabilen metinlerin bıçak sırtı genişliğindeki marjlarında hareket edebilmeye muktedirdi. Bağımsızlıktan söz edilemeyecek bir ortamda yazarak özgürleşmişti; kendisini artık yabancı bir dilin tutsağı olarak hissetmiyordu. Hatta durum, arkadaşları ve meslektaşları Claude Roy'a şöyle görünüyordu: "Aragon ve Elsa hiçbir zaman o yokluklar ve engellerle dolu yıllarda olduğu kadar mutlu ve hür olmamışlardı. Aragon'un dili öyle bir güç ve ustalıkla yükseliyordu ki Fransa'nın bir ucundan diğerine yankı yapıyordu." Sartre da kendisini hiçbir zaman Alman işgali sırasında olduğundan daha hür hissetmediğini itiraf etmişti. Nihayet kendisine ihtiyaç duyulduğunda yazar meşruiyet kazanmıştı.

Bir süre sonra, Almanların direnişçilerin saklandıkları birçok yeri baskınlarla ortaya çıkartmasının ardından, direniş hareketinin liderlerinden maquisard'ların* güvenlik nedeniyle değişik mekânlarda tek tek saklanmalarını öngören bir direktif tebliğ edildi. Böylece Almanlar en azından iki kişiden birini ele geçirebilecekti. Aragon bir an için bile ayrılmayı düşünmedi; Elsa tabii ki faaliyetlerini kısıtlardı. Böylelikle ister istemez bir drama da davetiye çıkartıyordu, çünkü Elsa hiçbir şekilde yazmayı bir kenara bırakmayı düşünmüyordu: "Bana harbin sonunda 'Ya siz ne yaptınız?' diye soracaklarını ve benim de 'Hiçbir şey!' diye cevap vermek zorunda kalacağımı düşünmekten kendimi alıkoyamıyorum." Aragon karısına sadece onu korumayı, "bu çalışmalarını pahalıya ödemek zorunda kalmamasını, işgal kuvvetlerinin ve polisin direniş hareketine karşı savaşınının kurbanı olmasını engellemeyi" istediğini anlattı. Bu takdir edilecek bir davranıştı, ama Elsa'nın içinde yaşanan değişimlerin bir kez daha farkına varamamıştı yorulmak bilmez Aragon. Her ikisi de geri adım atmak istemediğinden direnişin yazılı olmayan kanunlarına karşı çıktılar, çünkü bir arada kalmaya devam ettiler ve Elsa faaliyetleriyle ilgili olarak bildiğinden hiç şaşmadı.

Elsa bu sıralarda Aragon'u erişilmesi imkânsız bir labirent gibi algılıyordu. Aragon bir yerden bir yere koşturup duruyor, değişik dergiler için makaleler kaleme alıyordu, fakat bu tür bir yazma uğraşı onun için "oyalanma ve avuntu"dan daha fazla bir şey ifade etmiyordu. Şaire yaşadığını kanıtlayan tek şey yaratma arzusuydu: "Hayat duraganlaşmıyor yazdığım zaman, bir şiir, gündelik hayatın hikâyesi." Böylece yeni bir roman fikrinin derinliklerine dalıp gitti - ve bu muhakkak ki Elsa'yla sohbetlerinden de bir

(*) Fransız direnişilerine verilen adlardan biri -ç.n.

şeyler alıp götürdü. Metin, Aragon'un ellerinde gitgide çift olmanın imkânsızlığı üzerine bir beyanname halini alıyordu. Aragon yirmili yılların Paris'ine dalıyor ve Aurélien isimli bir züppeye edebi bir hayat bahşediyordu. Aurélien, Bérénice isimli bir kadına umarsızca âşık olur. Kadını gösterişsiz, hatta neredeyse kılıksız bulmaktadır Aurélien, ama kadın onun gönlünü ve düşüncelerini ağır ağır yayılan bir zehir gibi etkiler. Aurélien'e Racine'in bir dizesini hatırlatır ve Bérénice'in yüzü tıpkı güzellik üzerine bu dize gibi yavaş yavaş dimağına dağlanır. Erişilmez Denise Lévy, romanın kadın kahramanın adı altında tekrar Aragon'a yanaşıyordu: İçini kemiren, kurtuluşu olmayan bu aşka, ancak ona mütemadiyen yalvarıp yakarmaya son vererek bir nokta koyabilirdi. Aurélien-Aragon şöyle yazıyordu: "Evet, bir aşka nasıl başlanıldıysa öyle son verilir: Çünkü böyle karar verilmiştir; ve bunu anlaması Aurélien için derin bir düş kırıklığı olmuştu." Aragon bu satırlarla Elsa'yla ilişkisinde aklının başına geldiğini de söylemiyor muydu? Muhakkak ki birbirlerine aittiler, ama tutku geçen yıllarla sessizce sıvışıp gitmişti. Eğer sevgilerinin sürrealist *amour fou*'ya oranla daha gerçekçi olması gerekiyorsa, Aragon "sevmenin yeni bir yolunu" öğrenmek zorundaydı; eğer Elsa'ya aşkını "boş ellerle" geride bırakmak istemiyorsa, onun uzun zamandır düstur kabul ettiği bir gerçekliği kabul etmek zorundaydı: "Seni bir erkeğe bağlayan, aşktan daha fazla bir şey olmalı." Aragon hâlâ sürrealist-romantik aşk hülyalarının peşinde koşarken, Elsa ilerici Marksist anlayışla düşünüyordu - mesleki yönelimle ilgili sorunlarının, kendilerine toplumda saygı duyulan bir konum yaratmak isteyen kadınların oluşturduğu kuşağın da sorunları olduğunu biliyordu.

Çift, ilk dönemlerde yaşadığı ve yaraları iyileşmiş problemlerden beri ilk kez ciddi bir kriz yaşıyordu, fakat Ara-

gon daha sonra şöyle itiraf edecekti: "Elsa benim olaylara bir erkek gibi bakmama yol açan at gözlüklerimi ve çiftle ilgili bütün sorumluluğu üzerine alma bahanesiyle, kadının sadece kendinin bir yansıması olmasına izin veren erkeğin önyargılarını söküp attı." Elsa ve Aragon arasındaki bu dramın bir yankısı da, en meşhur direniş şiirlerinden biri olan ve o zamanlardan beri Georges Brassens ve Barbara gibi şöhretli şanson şarkıcalarınca söylenen "Il n'y a pas d'amour heureux", Mutlu aşk yoktur, oldu:

İnsan her şeyi elinde tutamaz hiçbir zaman
Ne gücünü ne güçsüzlüğünü ne de yüreğini
Ve açtım derken kollarını bir haç olur gölgesi
Ve sarıldım derken mutluluğuna parçalar o şeyi
Hayatı garip ve acı dolu bir ayrılıktır her an
Mutlu aşk yoktur*

"Bizim yerimize karar verilmişti, Lyon işimiz açısından lüzumsuz bir tehlike oluşturuyordu. Gerekli şeyleri tedarik ettiğimiz sakin bir kasabada sakladılar bizi." 1944 Temmuzu'nun başında, Lucien Louis Andrieux ve Elisabeth Marie Andrieux (kızlık soyadı Le Brasidech) isimlerine hazırlanmış sahte evrakla Drôme eyaletindeki Saint-Donat'ya doğru yola çıktılar. Bu kaderin ironik bir oyunuydu: Asıl soyadı tam da kanuna aykırı yaşadığı dönemde takma ad olarak Aragon'un işine yarıyordu ve hayatta hiç olmazsa bir kez Aragon-Triolet çifti aynı soyisimle sahneye çıkıyordu. "Tabii ki orada kuzeydeki bölgeden gelen diğer birçok göçmen gibi yaşamak zorundaydık, işsiz ve savunmasızdık. Şartlar insanı iyi organize edilmiş, kanunsuz işler yapmaya mecbur bırakıyordu. Kendimi zorlukla Lyon'un hüznünden kopardım ve Drôme eyaletine yolcu-

(*) Çev: Gertrude Durusoy, Ahmet Necdet.

luğumuzda, Saint-Dodat'ya yaklaştığımızda manzara tüylerimi diken diken etti. Ne kadar süreceği belli olmayan bu özgür günlerde, sık sık Valence, Lyon ve Paris'e yolculuklar yaptık. Lyon'da aylık kira karşılığı bir oda tuttuk. Köydeki insanlar gelip gidişimizi görüyorlar ve sırrımıza ortak oluyorlardı. Oldukça kısa bir süre içinde sessiz suç ortakları bulmuştuk aralarında: Bundan bize hiç bahsetmeseler de, bu bölgeye kaçmış Parislilerden haberleri vardı, kim olduğumuzu biliyorlardı, başkaları bilmezden geliyorlardı, daha başkaları ise bir şeyler hissediyorlardı. Saint-Donat'da kalmaya karar verdik, nihayetinde her şey şans ve tesadüf meselesiydi: Bizim için emniyette olabileceğimiz bir yer yoktu."

Kulübe dağların ortasında bir başınaydı, etrafı çepeçevre ormandı. Gece bastırıp göz gözü görmez bir karanlık ortalığı kapladığında, Elsa korkularına teslim olmamak için bütün cesaretini toplamak zorundaydı. Çalılıklardan gelen her ses korkuyla yerinden sıçramasına neden oluyordu. Büyük ihtimalle bir hayvan ya da kuru bir yapraktı - yoksa orada biri mi vardı, izlerini bulmuşlar mıydı? Bu kesin olarak sonları demekti. Bir kez daha korkularına karşı yazıyordu; yazdığı zaman kendisini daha az yalnız hissediyordu, yazmak onu Aragon'a bağlayan ortak vazifeydi ve yazarak kendisini o orada olmasa da ona yakın hissedebiliyordu.

Müttefiklerin 6 Haziran 1944'te Normandiya'ya çıktıkları haberi, onlara Saint-Donat'da ulaştı. Paris yolunda kutlamalar yapan kitlelerle karşılaştılar. Fransız bayrakları sallıyorlardı, fakat kurtuluşun sarhoşluğunda soğukkanlılığı korumak çok önemliydi. Alman birlikleri intikam saldırıları düzenliyorlardı ve birkaç köyde katliamlara girişmişlerdi. Saint-Donat'ya saldırdıklarında Elsa'yla Aragon son anda bir samanlığa saklanabilmişlerdi. Diğer taraftan Ame-

rikah askerler Almanların peşindeydi. Kısa bir süre sonra da Fransızlar kendi vatandaşlarıyla hesaplaşmaya başladılar, işgal kuvvetlerinin askerleriyle ilişkiye girmiş Fransız kadınları Ortaçağ'daki cadılar gibi zincire vuruldular. Elsa ve Aragon bu kadar fazla nefretin ortaya çıkmasına yol açan bir barışa güvenmiyorlardı.

27 Eylül'de kurtarılmış Paris'e vardılar. Aragon'un *Aurélien* isimli romanının Gallimard'da yayımlanması uzun sürmedi. Kitabın son bölümünde Aurélien ile Bérénice tekrar karşılaşıyorlardı ve birbirlerinin hayaliyle geçirdikleri onca yıldan sonra, aralarında derin bir uçurumun açıldığını fark ediyorlardı. Aurélien, Bénérice'in bir zamanlar sevdiği "ve tarihin, aşkına yabancı olan bu adamı yarattığı" insandı. Aragon Bénérice'i son sayfalarda ölüme yollar. Bu gerçek dünyaya, Elsa'yla ilişkisine dair bir itiraftır.

Bir Günlük Kahramanlar

RUE de la Sourdière'in altı üstüne gelmişti. Gestapo yokluklarında birkaç kez daha evi aramıştı, fakat evdeki eşyanın büyük kısmı bu aramaları hasarsız atlatmıştı. Elsa derin bir nefes aldı: "Tekrar evde olmak tuhaf ve güzel bir duygu; dört sene boyunca yabancı insanlarla olmak, artık dayanılmaz bir hal almıştı!"

Ev tekrar taşınabilecekleri kadar düzenlenip toparlandığında, eski ve yeni yuvaları gözlerine bir saray gibi lüks göründü; gerçekten de, yuvaya dönenler taç giymemiş bir kraliyet ailesi gibi karşılanmıştı Paris'te. Yeraltı hareketini başlatanlardan hayatta kalabilmiş az sayıdaki insanın arasındaydı çift; hür ve tavizsiz bir Fransa'nın teminatıydılar. Kamuya açık toplantılarda faaliyetlerini çoşkuyla anlatıyorlardı. Elsa mutluydu: Nasıl vaktiyle Aragon'un Sovyetler Birliği'nde bir isim haline gelmesini sağladıysa, şimdi de kendisinin bir Fransız yazarı olarak kabul görmesi sugötürmez bir gerçekti. İki dünya birbirine karışıp birbirinin içinde çözülmüştü. Gazeteciler neredeyse her gün kapının önüne doluşuyorlar ve söyleşi yapmak istiyorlardı;

telefon aralıksız çalıyordu. Her çeşit siyasi görüşten gazeteler yeraltı döneminin hiciv yazılarıyla makalelerinin yayın haklarını alabilmek için yırtınıyorlardı. 1945 yılında daha önce hiç olmadığı kadar çok dergi yayımlanıyordu. Basına sansür kaldırıldığından beri gazete satıcılarının önünde kuyruklar oluşuyordu, böyle bir şeyi çift son olarak yeni kurulmuş Sovyetler Birliği'nde görmüştü, her köşede bir şeyler okuyan insan kümeleri vardı.

Çiftin resimleri bütün Paris'in görebileceği şekilde dergilerin kapak sayfalarını süslüyordu. Seneler elbette hiç iz bırakmadan geçip gitmemişti yanlarından. Her ikisi de ellisine yaklaşıyordu, gözle görülür şekilde incelmişlerdi, Aragon'un saçları bembeyazdı. Eski dostu Sadoul bunun ona "Diderot'nun ve on sekizinci yüzyılın parıltısını" kattığını düşünüyordu. Elsa'nın kızıla çalan sarı saçlarının arasında kırlaşmış bölümler belirmişti, fakat yine de onları her zaman olduğu gibi beceriyle örüp başının üzerinde topluyordu. Melankolik yüz ifadesi zaman zaman sert hatlara bürünebiliyordu. "Artık genç olmadığımı çoktandır kabullendim", diye yazıyordu Elsa kardeşine. Direniş yıllarında hayatta beraberce kalabilmişlerdi ve önemli olan da buydu. Şimdi ise herkesin tanıdığı yazar bir çifttiler.

Bu arada diğerleri ne olmuşlardı? Éluard bir kez daha yalnız başınaydı. Sürrealist dönemde birçok kolaj ve fotoğrafa modellik yapmış olan, onunla beraber Paris'te direniş hareketinin birçok tehlikesini üstlenmiş ikinci karısı Nusch, mahrumiyetlere katlanamamıştı. 1946 yılında beyin kanaması sonucunda öldü. Ocak 1945'te Lilya'nın çoktandır hasretle beklenen bir mektubu, uzun, dolambaçlı ve zor yolları geride bırakarak Paris'e ulaştı. Elsa annesinin üç sene önce ölmüş olduğunu öğrendi. Ossip, Lilya ve yeni kocası Vassiliy Katanyan savaş sırasında Uralar'a kaçmışlardı. Ossip şimdi Sovyet haber ajansı TASS

için çalışıyordu. Kızkardeşler ve iki erkek neredeyse on sene sonra tekrar görüşecekleri anı dört gözle bekliyorlardı. Fakat Elsa ve Aragon gerekli vizelerle ilgilenirken Ossip'in ölüm haberi geldi: Şubat 1945'te Mayakovski biyografisiyle ilgili çalışmaların tam ortasında, kalp yetmezliğinden ölmüştü. Eylül ayında, en nihayetinde Moskova seyahatine çıkıp Lilya'yı kucaklayabildiklerinde, geçirdikleri sarsıntılar, bütün bu ölümler ve aralarında yatan bütün hayal kırıklıkları tekrar görüşmelerinin yarattığı sevince ciddi biçimde gem vurdu. Schklovski'nin bir şeyler yayımlamasına senelerdir izin verilmiyordu, Isaak Babel 1941'de teröre kurban olmuştu. Lilya son derece ihtiyarlamıştı ve öylesine zayıflamıştı ki gözleri donuk ve bir hayalete aitmişçesine büyük görünüyordu.

Hep birlikte, Mayakovski'nin anısına Gendrikov Sokağı'nda bir zamanlar oturduğu evde savaştan kısa bir süre önce kurulmuş olan müzeyi görmek için yola koyuldular. Küçük mekâna girdiklerinde gördükleri her şeyi hatırladılar: Dolapta Mayakovski'nin elbiseleri asılıydı, masanın üzerinde çiçeklerle süslü çaydanlık duruyordu, duvarda ise şairin konuşurken bir aşağı bir yukarı yürüme alışkanlığı nedeniyle aldığı uzun kordonlu telefon asılıydı. Duvarlarda resimler vardı, Elsa çoğunu tanıyordu resimlerin. Bir fotoğrafın önünde durdu. Fotoğrafta şair ve kızkardeşi kayıtsız bir tavırla bir ağaca yaslanmışlardı. Ama Lilya nerelerdeydi? Elsa ancak dikkatle baktığında bir kadın çizmesinin gölgesini fark edebildi. Lilya bir leke gibi rötuşlanarak yok edilmiş, Stalin tarafından sessiz kalmaya mahkûm edilmişti. Örnek Sovyet şairinin yanında Yahudi bir kadın olmamalıydı. Çerçeveler ve vitrinlerde resmî bir Mayakovski sunuluyordu ve bu Mayakovski'nin kızkardeşlerin hâlâ sevdiği çelişkili ruhla hiçbir alakası yoktu. Lilya'nm varlığı bütünüyle örtbas edilmişti ve Mayakovski'ye de, bü-

tün avangardlar gibi, müze için bir teşhir objesi olarak çeki düzen verilmişti. Buradaki her şey Elsa'ya bir zamanlar tanıdığı evi hatırlatıyordu, "ama bir cesedin, bir zamanlar olduğu canlı varlığı hatırlattığı gibi". Gitmek için acele ettiler, çünkü sözcükler ve gözyaşları boğazlarına takılıyordu.

"Siz Moskova'dayken", diye yazmıştı Lilya daha sonra Paris'e, "birbirimizle doğru dürüst konuşamadık. Ossip'in ölümünden beri her şey bana zor geliyor." Elsa dönüşünden sonra Paris'teki Théatre de l'Athenée'de Mayakovski üzerine bir konferans verdi. Sonraki yıllarını, Mayakovski'nin devrimci mirasının, bu mirasın ödünsüz komünizme olan kefaletinin hafızalardan silinmemesi vazifesine vakfetti. Mayakovski'ye ilişkin hatırladıklarını eksiksiz hale getirdi, o ve zamanı üzerine bir sergi düzenledi. Bu sırada yeni açan bir tomurcuk gibi gelişiyordu - gençliği, vatanı ve dili şairle beraber bir kez daha ona dönüyordu... Anton Çehov üzerine bir biyografi yazdı, ardından bir Rus şiir antolojisi yayımladı. Bu antolojinin önsözünü uzun zamandır Prag okulunun meşhur bir dilbilimcisi olan Jakobson yazmıştı. Sadece Mayakovski'nin manzumelerini değil, Anna Ahmatova ve Marine Zvetayeva'nın şiirlerini de büyük bir ustalıkla Fransızca'ya çevirdi; Elsa Triolet ikinci vatanında çağdaş Rus şiirinin yolunu açan insan olarak kabul edilmelidir. O dönem Fransa'da Mayakovski'yle ilgili bir şeyler öğrenmek veya ondan bir şeyler okumak isteyen bir kimse, Elsa Triolet'yi göz ardı edemezdi. Sevgisi müteveffaya tamamıyla sahip çıkmıştı. Elsa bütünüyle kendisine ait bir Mayakovski yaratmıştı.

Elsa Lilya'ya kamuoyunun Aragon'u "vaktiyle Volodya'yı" yaptığı gibi baş tacı ettiğini yazıyordu. Kızkardeşlerin rolleri tersine dönmüştü: Şimdi Elsa dilin hükümdarı bir şairle beraber kamuoyunun dikkatinin odaklandığı noktadaydı ve bir yazar olarak saygı duyulup ciddiye alın-

dığını hissediyordu. "İnsanlar kitaplarımı sevmeye başlamışlardı, evet, kitaplarımın peşinde koşuyorlardı. Tiyatro, sinema, gazeteler, dergiler bana sonuna kadar kapılarını açmışlardı." Başarıyla kanatlanmış bir halde göz açıp kapayıncaya kadar iki ciltlik bir roman yazdı: *Anne Marie*. Komünist olduğundan değil, şartlar bunu gerektirdiği için direniş savaşçısı olan bir kadının hikâyesiydi bu. Elsa Triolet kitaplarında insanları komünizme götürenin parti kimliği değil, ruhun derinliklerinden gelen inanmışlık olduğunu inatla savunur. Gerçi bu Sovyetler Birliği'ndeki kişilerin kültleştirilmesine karşı bir eleştiriydi ama Elsa'nın FKP üyesi olmaması daha sonraları alışılmadık ölçüde katı yargılamalara bir kılıf gibi de nitelendirilebiliyordu. Yazarak bir kez daha geçmiş günlere geri dönebiliyordu Elsa. Hikâyeyi 1939'da başlatmıştı. Tehlikeli, dehşet dolu yıllardı bunlar - fakat yine de Elsa kendisi için en uygun ortamda olduğunu kabullenmek zorundaydı. Direnişçilerin birbirlerine bağlılığında sadece insani bir ülkü görmüyordu - o düzenli aralıklarla kapıldığı kendine özgü terk edilmişlik duygusundan da biraz kurtulmuştu. "Oh, direnişin kahramanlık yıllarının kardeşliği! Gerçekten vardı bu kardeşlik ve her zamankinden daha kuvvetliydi." Savaş sonrası yıllarda dayanışma zayıfladıkça Elsa yeraltındaki çalışmalarını hatırlıyordu. Bu dönem şimdi ona sanat ve siyaset arasında yaşanmış bir balayı gibi görünüyordu.

1945 yılında Elsa'yla Aragon bir Almanya seyahati yaptılar. Kasım ayında Nürnberg'de savaş suçluları mahkemesi yapılıyordu ve Elsa, *Lettres Françaises*'in temsilcisi olarak mahkeme salonunda bulunacaktı. Sorgulamalar sürdükçe duyduğu dehşetin boyutları da büyüyordu. Nazilerin işlediği bu muazzam ve tarihî suç gözler önündeyken, hakimler hâlâ kurbanların sayısı gibi detayları nasıl sorabiliyordu? Elsa

çok radikal bir hüküm verdi: Her türlü faşizm kalıntısının kökünü kurutmak için Almanya'ya bir atom bombası atmak en iyisi olmaz mıydı? Şunu da belirtmek gerekir ki Elsa esaslı bir tasfiye yaparak bembeyaz bir sayfa açılmasını isteyen tek kişi değildi. Marguerite Duras'nın kocası Dionys Mascolo'nun *L'Espèce humaine*'de yazdığı gibi, barbarlığın kökenlerinin bütün insan soyunda yattığı sonucuna gerçekten az sayıda insan varabilmişti. Hatıralarını süsleyen yerler yerine moloz yığınlarından oluşmuş koca bir dağla karşı karşıyaydı iki seyyah. Berlin: Ihlamurlar çiçek açmıyorlardı artık - savaşın devam ettiği kışlarda üşüyen insanlar onları yakmak için kesmişlerdi. Hagelberg Sokağı'ndaki ev, Rus kafeleri, der Blaue Vogel isimli kabare, hepsi yerle bir olmuştu. "Eylül'de Charlottenburg, teraslarda uzun akşamlar/Uzun uzun sohbet etmiştik Kant Sokağı'ndaki ağaçların altında." Artık bu da geçmişte kalmıştı. Çift şaşkınlık içindeydi: İnsanlar ortaya çıkarılan dehşetengiz gerçeklerden dolayı sarsılmış gibi görünmüyorlardı. Tahrip edilmiş sokaklardaki yıkıntıların kaldırılması sırasında çalışan kadınlar Elsa'nın zihninde normal şartlara dönüşün imgesi olarak yer etti: "Tanrım, nasıl toparlıyorlar ortalığı!" Eğitimli bir burjuvanın, kültürün terbiye edici etkisine olan sarsılmaz inancıyla, kendi kendisine bir Hölderlin'in, bir E.T.A. Hoffmann'ın, bir Goethe'nin ülkesinde böyle bir faciânın nasıl yaşanabildiğini soruyordu.

İki sene sonra, yeni kurulmuş Yugoslavya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya Halk Cumhuriyetleri'ne yaptıkları seyahatten Almanya'dakinden çok daha farklı izlenimlerle döndüler. Her yerde olağanüstü bir saygıyla karşılanmışlardı: "Bir kral ve kraliçeden daha fazla iltifat gördük, ama şurada burada ilginç olaylar da olmadı değil... Yıldızlar gibi seyahat ediyorduk, ama bundan ne şaşkınlık ne de gurur duyabiliyorduk, çünkü etrafımızdaki her şey tarafından tutsak

alınmıştık..." Gözleri tekrar açılmış kültür evleri ve onlara sunulan kalkınmadan başka bir şey görmüyordu. Aragon'un dizelerinde şiirsel bir dublörü olan gerçek Elsa'nın edebiyatla hayat arasındaki farkı anlaması gerekmez miydi?

Fakat 1945, yani kurtuluştan sonraki ilk sene, Rusya'da 1917/1918 yılları veya Fransa'da halk cephesi hükümetinin seçimleri kazandığı 1934 gibi yeni bir başlangıç vaadediyordu. Direniş hareketini çarkları işleyen bir organizasyon haline getiren gerçekten de komünistlerdi. Gerçi savaş direniş hareketi nedeniyle kısalmamıştı ama direniş hareketine katılan insanlar kitlenin tavrından farklı bir tavır alınabileceğini göstermişlerdi. Cesaretleri özgürlük ve inancını savunma yürekliliğinin nişanesi olmuştu. Hissedilen çoşku muazzamdı: Elsa 1944'te uzun hikâyelerinden oluşan *Le Premier Accroc du coûte deux cents francs* [*İlk Teşebbüsün Fiyatı İki Yüz Frank*] ile itibarlı bir ödül olan Goncourt Ödülü'nü kazandı. Eser ismini, 6 Haziran 1944'te Müttefiklerin Normandiya'ya çıkışını bildiren şifreli paroladan almıştı. Kıymetli Vercors'un Académie Française'e seçileceği kehaneti dolaşıyordu ağızdan ağıza. Hatta Académie'nin tümüyle dağıtılıp yerlerine son dönemde ulusa büyük hizmetleri dokunmuş entelektüellerin seçilmesi dahi düşünülüp tartışılıyordu. Eylül 1944'te ilk kez bağımsızlık ortamında çıkartılan *Lettres Françaises*'de tümüyle farklı dünya görüşlerine sahip Fransız yazarların imzaladığı bir manifesto yayımlandı. Manifesto şu ant ile bitiriliyordu: "Zafer ve hürriyette de tek vücut olarak kalalım, kara günlerde ve ezilirken olduğumuz gibi. Tek vücut olarak kalalım, Fransa'nın yeniden doğuşu, hilekârlar ve hainlerin hakkaniyetle cezalandırılmaları için." Tabii ki adı geçen gruba dahil olanlardan birkaçı ellerine bulaşmış pisliği temizlemek için, her türlü tereddütün üzerinde bir yeri olan

Lettres Françaises'de yazılar yayımlıyorlardı. 27 Kasım 1944'te De Gaulles'ün teşvikiyle Comédie-Française'de direnişin şairleri anısına bir gece tertiplendi. Gecenin baş aktörleri Aragon ve Éluard'dı. Éditions de Minuit yeraltında yayımlanmış kitapları bir kere daha, şık tıpkıbasımlarıyla yayımladı, çünkü Paris'te insanlar direniş yazarlarının repertuvarlarını merak ediyorlardı. Ulusal Yazarlar Komitesi toplantılarını artık gizli saklı yerlerde değil Elize Sarayı'nın karşısındaki Maison de la Pensée'de yapıyordu. *Lettres Françaises* komite üyelerinin listesini yayımladığında Elsa sert bir şekilde itiraz etmişti. İsmi listede yoktu - o sadece seçkin kocasının takıtısı olarak kabul ediliyordu. Angajman eksikliği, bu aşikâr gözardı edişin nedeni olamazdı, çünkü Elsa en başından beri organizasyon işleri için kolları sıvamıştı. Savaşın bitmesinin hemen ardından CNE için mekânlar bulup bunları kullanıma açmış ve döşenmesiyle ilgilenmişti; sanatçılar yararına galalar düzenleyerek insanları bu galalara davet etmiş ve etkileyici satış şenliklerinin organizasyonuna ön ayak olmuştu. Bu satış şenlikleri "Bataille du livre" [Kitap Savaşları] adı altında altmışlı yıllara varıncaya dek düzenlenmeye devam edildi. Bu kitap fuarları, kültürün savunulması için otuzlu yıllarda verilen savaşımın oldukça başarılı bir devamıydı.

Elsa tam bir ay boyunca Kasım 1952'de sahnelenen bu "dehşetengiz gösteri"nin programının hazırlanması için yırtındı. Rue de la Sourdière'e taslaklar geliyordu, Elsa onları tashih ediyor ve aralarında seçim yapıyordu; telefonun çalmasıyla yaptığı işi sık sık yarıda kesmek zorunda kalıyordu, Elsa'ydı aranan Aragon değil. Bu defa telefondaki pandomim ustası Marcel Marceau'ydu ve geleceğini haber veriyordu. Elsa memnun gözlerle baktı programa: Yüzün üzerinde yazar ve oyuncu bu kitap fuarının Sovyet kültür evleri örneğinden yola çıkan temel ilkesini onayla-

dıklarını bildirmişlerdi. Hepsi açılışa birbiri ardına ve tam saatinde geldi: Sadece direniş döneminden kalan eski müttefikler değil, her renkten yol arkadaşları ve sanatçılar da. Joseph Kessel'le Simone Signoret kitaplarını imzalıyorlar ve insanlar bu kitapları onların ellerinden kapıyorlardı. Arletty ve Gérard Philipe, şanson sanatçıları Léo Ferré ve Gilbert Bécaud reklam etkisi son derece yüksek misafir yıldızlardı. Elsa'nın çabaları başarıyla taçlanmıştı: Velodromda otuz binden fazla ziyaretçi vardı ve kamuoyunun sevgisini kazanmış yazarlar standlarında o kadar çok kitap satıyorlardı ki, kamyonlar dolusu kitap daha getirtilmek zorunda kalınmıştı. "Buna (kitap fuarına) nasıl cesaret edebildiğimi ve böylesine bir başarının nasıl gerçekleşebildiğini hâlâ bilmiyorum. O riski düşündüğümde bugün hâlâ dizlerim titriyor", diye yazmıştı Elsa Lilya'ya. Mayakovski'nin şiirlerinden oluşan ve kendisinin tercüme ettiği bir antolojinin adeta kapışılırcasına satılması onu çok mutlu etmişti. Ellili yıllarda CNE'nin başkan yardımcısı olma şerefine layık görüldü - o dönem böylesi takdimlerin spotları tarafından aydınlatılmıyorsa, bu, bizzat kendisinin istihzalı sözleriyle "bir hayranlık halesiyle çevrili Aragon"un gölgesinde kalmasındandı. Elsa'nın CNE'nin ruhu olduğu, ancak onun ölümüyle CNE'nin faaliyetleri de sona erince ortaya çıktı.

Başlangıçta duyulan büyük heyecan hızla hararetini kaybetti: Yayıncı Pierre Seghers direniş yazarlarının etrafında kopartılan gürültüye baştan beri kuşkuyla yaklaşmıştı. Comédie-Française'deki galayı bir şeyleri gözlerden saklama amacıyla düzenlenmiş bir organizasyon olarak görüyordu: "Bu toplantıyla perde kapandı. Çiçekler yok, defne yapraklarından taçlar yok, teşekkürler." Şüpheci haklı çıktı: Académie'ye yeni üyelerin gelmesini amaçlayan iddialı proje kara-

ya oturdu. Goncourt ödülü sahibi Elsa Triolet şu saptamayı yapmak zorunda kalmıştı: "Yarattığım eserler ve ben kendim kurtuluşun güzel renklerinin solduğu ölçüde vasıflarımızı kaybediyorduk." Sağ kanattan polemikler başlamıştı bile: Goncourt Ödülü'nün Rus komünisti ve yahudi bir kadına verilmesi sadece bir "kızıl komplo" olabilirdi. Ortak düşmanla karşı karşıyayken önemsiz kalan ideolojik karşıtlıklar tekrar ortaya çıkmıştı. Buna CNE tarafından yayımlanan, düşmanla işbirliği yapmış bütün yazarların mahkûm edildiği kara liste vesile olmuştu. Aragon, en ciddi işbirlikçilerden olan eski dostu Drieu'yü korumak amacıyla, listeyi tutarlı bir şekilde gözden geçirmemiş olmakla suçlandı.

Direniş romanlarının kitap dostları için özel bir özenle hazırlanmış baskıları, kitaplıkları süslemesi için alınan koleksiyoncu parçalarını fazlasıyla andırıyordu. 1948 yılında Éditions de Minuit, yayın programıyla piyasanın rekabet koşullarına uyamadığı için satıldı ve partiyle bağı olmayan yazarlara kapılarını açtı. Beckett, Duras ve yeni romanın önde gelen temsilcisi Robbe-Grillet gibi yazarlarla savaş sonrası dönemin avangart yayınevi konumuna geldi. Fakat yine de direnişin ruhu daha fazla ayakta kalamayacaktı. Neler olup bitmişti geçen zaman içerisinde?

Komünistler iki kampa bölünmüşlerdi. İşgal sırasında Paris'te kalmış olanlarla yeraltında yaşamış olanlar arasında anlaşmazlıklar vardı: Her iki grup da kendilerinin en büyük kahramanlar olduğunu düşünüyordu. 1947'de komünistler, Fransız siyasetinin çizdiği rotaya öfkelenmiş olarak hükümetten ayrıldılar. Son derecede büyük bir borç yükünün altındaki devlet Amerikan yeniden yapılanma programına bağımlıydı, her yerde maaşlar azaltılıyordu; ve Avrupa henüz sakinleşmişti ki savaşa denizaşırı ülkelerde devam edildi: 1946'da Çinhindi'ndeki savaş başladı, onun bitiminin ar-

dından sekiz sene sonra ise Cezayir'deki. Aslında ülkede acilen ihtiyaç duyulan paralar savaş alanlarına gidiyordu.

Pétain ve Laval ortalıktan kaybolmuşlardı, ölüme mahkûm edilmişlerdi. Ama öyle görünüyordu ki şimdi kimse bu tür sert hareketlere pek hevesli değildi. Sert uygulamalardan herkes yeterince çekmişti. Felaket günleriyle ilgili anlatılanları dinlemeyi gerçekte kimse istemiyordu, direnişin pırıltısı büyük bir hızla azalmaktaydı. Böylece birçok işbirlikçi paçayı ucuz kurtardı; hissedilen duygu merhamet değildi, bıkkınlıktı. Yazar Robert Brasillach Şubat 1945'te idam edildi, Drieu la Rochelle, ki o da aynı şekilde ölüme mahkûm edilmişti, Mart 1945'te intihar etti. Céline kaçmayı başarabilmişti ve daha sonra affedildi. Rive Gauche'ta hayat tekrar eski hızını yakalamıştı. Şimdi Saint-Germain'in taçsız prensi Boris Vian'dı. İnsan *jazz* barlarda, çılgın yirmili yıllarla o günün arasında, tangonun yerini *jazzın*, kolalı yakalarla kravatların yerini dikyaka kazakların almış olması dışında, değişen hiçbir şey olmadığı hissine kapılabilirdi. 1953'te Vichy hükümetinin bürokratları dahi affedildi. Elsa ve Aragon böylesi gelişmeleri kaygıyla izliyorlardı. Uğruna mücadele verdikleri her türlü siyasi bilincin kaybedilmesinden korkuyorlardı. Önlemler alındı: Zamanında *Lettres Françaises*'in kurulmasında pay sahibi olmuş François Mauriac, Fransa'nın işgal altındaki kısmında eserleri yayımlanmış yazarlarla beraber çalıştığı için CNE'den çıkartıldı. İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu yıkım göz önüne alındığında, gerçek boyutları henüz hiçbir şekilde bilinmeyen Stalin dönemi Sovyetler Birliği'nin suçları fevkalade önemsiz görünüyorlar, sosyalizme ulaşacak yolda gözardı edilebilecek badireler olarak kabul ediliyorlardı. Hiroşima ve Nagazaki'de olanlardan haberi olmuştu insanların, ama Sovyetler Birliği'nin de çoktan beridir kendi hidrojen bombasını geliştirmekte olduğunu bilmek istemiyorlardı. Deva-

sa insanlık projesinin itibarını sarsacak herhangi bir şeye geçit yoktu. Sovyetler Birliği'nde sanatçılar için bir şiar olarak açıklanmış ihtilafsızlık teorisine harfiyen uyuyorlardı: Sovyetler Birliği sadece parlak renklerle betimlenebilirdi.

Aragon artık şiddetle savunduğu Sovyet kültür komiseri Şdanov'un Fransız modeli olarak kabul ediliyordu ve adı geçen şahıs 1949'da öldüğünde, onu dokunaklı sözlerle anacaktı. Gerçek kanın aktığı cepheler uzaktaydı gerçi ama, ideologlar amansız söz savaşlarını sürdürüyorlardı. Komünizm güvenilir tek dayanak noktası olduğu müddetçe çok sayıda komünist veya sempatizan varolmuştu. Fakat zaman içerisinde partinin çizgisiyle aralarına mesafe koyan birçok grup ortaya çıktı. Marguerite Duras gururla partiden ayrılışını bildirdiği ateşli bir mektup yazdı. Komünizme, kendi beyanına göre, her zaman sadık kalacaktı, ama komünizmin meşru temsilcisi olduğunu haksız olarak iddia eden partiye değil. Jean Kanapa *Poésie 47*'de Sartre'ı kendi sosyalizmini Sovyetler Birliği olmaksızın düşünmekle suçladı. Arthur Koestler'in *Gün Ortasında Karanlık* adlı kitabının faşistleri desteklediği iddia edildi, çünkü Koestler kitapta Stalinist yöntemleri itham ediyordu. Camus Marksizm'in sadece bir eleştiri aracı olarak işe yarar olduğunu iddia ediyordu; devlet şekli olarak başarısız olmuştu. Çekoslovakya'yı tümüyle Moskova'nın kontrolüne sokan 1948 Şubatı'ndaki komünist darbe Batı'yı alarma geçirdi. Eski yoldaşların durumları da tehlikedeydi artık, birçoğu komünistlerle ilişkilerini kesti. Partinin çizgisini takip etmeyenler tavizsiz bir şekilde aforoz ediliyorlardı. Duras partiden ayrılışının yarattığı sonuçları anlatıyor: "Hepsi sıcacık bir ortamdaydılar toplantılarında. Dünyanın her yerinde işçiler yürürken ben bir hortlak kadar yalnızdım... Cemaatin bir parçası olma şansımı, kardeşliği sonsuza dek kaybetmiştim. Herkesten, her şeyden, hayattan, içtenlik-

ten, partiden soyutlanmıştım. Hıçkırarak ağlamaya başladım." Aile, partiydi. Onu kaybetmek istemeyen, ağlamak yerine bu ailede alman önlemlere gözlerini kapamalıydı.

1948 yılında "Kravçenko Olayı" önlerindeki on yıl için Elsa ve Aragon'un tutacakları yolun rotasını belirledi. Kravçenko "Hürriyeti Seçtim" ismiyle bir kitap yayımlamış, eser kısa süre içinde çoksatanlar arasına girmişti. Kitapta Sovyetler Birliği'ndeki çalışma kamplarını anlatıyordu. Derhal *Lettres Françaises*'de yalancılıkla suçalandı. İş, Kravçenko'nun kazandığı bir davaya kadar vardı. Derginin sorumlusu Claude Morgan mahkeme masraflarını üstlenmek zorunda kaldı. Aragon bir konuşmasında, bu davanın Fransız hükümetinin Amerikalıları koşulsuz desteklediği bir savaş ilanı planında, kamuoyunun düşüncelerine uyduğunu açıkladı. Amerika buna uygun tepkiyi gösterdi: Stalinist Éluard'a 1949'da vize vermeyi reddetti. Dada döneminin üç 'mousquetaires'i [silahşörleri], 'Moscoutaires'e [Moskova silahşörleri] dönüşüvermişti- kısa bir süre sonra Elsa ve Aragon'a bir kelime oyunuyla yakıştırılan ünvan buydu. Marksist fikirleri savunmak için dahi olsa, Sovyetler Birliği'nde her şeyin yolunda olduğunu iddia eden kimse gözlerini sıkıca yummak zorundaydı. Elsa ve Aragon radikalleşiyorlardı.

İşin ilginç yanı, "Seçkin siyasi çift" olarak bulundukları konum derhal dolduruldu: Jean Paul-Sartre ile Simone de Beauvoir tekrar canlanan Paris'in kendisini özdeşleştirebileceği figürler olma yolunda Aragon ile Triolet'den daha fazla şansa sahiptiler. Sartre'ın felsefi varoluşçuluğu, günün havasına sosyalist gerçekçinin militanlığından daha uygundu; Beauvoir'ın kadınlarla ilgili tasavvuru, Triolet'nin, kaynağını komünizmden alan ve kadının her türlü baskıdan kurtulmasını da öngören bütün insanların eşit olduğu inancından daha ilerici görünüyordu. Sartre ile Beauvoir'ın

sürdürdükleri serbest ilişkinin şarkısı, kulaklara tekeşli çiftin seslendirdiği sadakat amentüsünden daha modern geliyordu. 1945'te *Temps Modernes*'in ilk sayısı çıktı. Dergi birçok entellektüelin gözünde henüz tekrar yayımlanmaya başlamamış olan ve işbirlikçi şefi Drieu la Rochelle yönetiminde itibarından çok kaybetmiş olan *Nouvelle Revue Française*'in halefi olmayı hak ediyordu. FKP cazibeli Sartre'ı Marksıst bir tavır sahibi olmamak ve böylelikle partiye zarar vermekle suçladı: *Lettres Françaises*'de Sartre yalancı peygamber olarak damgalandı ve varoluşçuluk gerici bir felsefe olarak küme düşürüldü. İdeolojik mücadele Aragon ve Breton arasındaki horoz dövüşleri döneminde olduğu gibi, bu defa da iki bayraktarın, Aragon ile Sartre arasında bir kan davasına dönüştü. Bu arada Breton sürgünden dönüşünün hemen akabinde, bir alay havariyle beraber Place Pigalle'deki bir kafede otağını kurmuştu. Tekrar Rue Fontaine'deki evine taşındı ve geçen yıllarla sürrealizmin, şakaklarına kır düşen, saygıdeğer yaşlı ustası oldu.

Direniş yıllarında komünistler ideolojik şüphelerin üstünde bir dokunulmazlığa sahiptiler, şairin daha yüksek bir konumu vardı. Fakat kurtuluş sevinci çılgınlığının sona ermesinden sonra, Sovyet siyasetiyle değil Amerikan siyasetiyle bütünleşmeye çalışan bir Fransa'da, kısa bir süre sonra Elsa ve Aragon komünist kimlikleriyle ülkenin beyaz önlüğünde koca bir leke olarak görünmeye başladılar. Bir zamanlar direniş hareketinin sembol figürleriyken, şimdi devlet düşmanı olarak ilan edilmişlerdi. Bir anda bir gazete Aragon'un *Crève-coeur*'ünün 1940'ta hâlâ Gallimard'dan yayımlanmış olduğuna dikkatleri çekti. Gazeteci Georg Politzer daha 1941'de, kanunlara uygun olarak yayımlanan edebiyatın esas itibariyle ihanet anlamına geldiğine hükmetmişti. "Değişmekte olan bakış açılarının ideal biçimde yansıtılabileceği figürlerdik. Bize

kişisel olarak zarar vermek ve muhtemelen yapabileceğimiz etkiyi ortadan kaldırılmak istiyorlardı. Gerek siyasi, gerekse diğer konularda iftira o dönemde akıllara durgunluk veren korkunç boyutlara ulaştı; her ikimize karşı da tahrik sürüyordu, amaç bizim sevilmeyen, cüzzamlı kişiler haline gelmemizdi. O dönem Paris'in en fazla övülen cüzzamlılarıydık." Politika radikalleştikçe, Elsa ve Aragon da partiye sadık çizgilerini sertleştiriyorlardı. Soğuk savaş çoktan başlamıştı.

Mücadele Yine de Şimdi ve Burada

ELSA ve Aragon bütün insanlığın mutluluğunu önemsiyorlardı -ama işi başından aşkın çiftin kendi hayatındaki mutluluk anlarını bulabilmek için dürbünle aramak gerekiyordu. 1951 yılında Paris'in çevresine yaptıkları bir gezide, Rambouillet Kraliyet Ormanı'na yakın bir yerde, tuhaf ve aynı zamanda oldukça harap bir ev keşfettiler: Bu, geniş bataklık arazisi, yaşam alanları ve ahırlarıyla, bakımsız kalmış eski bir su değirmeniydi. Arazinin tam ortasından, suyu bir bentte toplanarak değirmenin dolabını harekete geçiren küçük bir çay şırıldıyarak akıyordu: Remarde. İnsanı ferahlatan bir yerdi burası - Elsa ve Aragon binanın duvarlarını hayalleriyle doldurmaya başlamışlardı bile. Rue de la Sourdière'deki telefon neredeyse hiç ara vermeksizin çalardı, her ikisi de aranan kişilerdi. Yazmak için sosyal yükümlülüklerden geriye pek zaman kalmıyordu. Her zaman en dar mekânlarda yaşamışlardı, neden biraz daha geniş bir mekânda yaşama hayallerini gerçeğe dönüştürmesinlerdi? Romanları iyi satıyor, Goncourt yarışmasında kazandıkları para armağanı hâlâ bankada yatıyordu. Konuyla

ilgili bilgi topladılar; evet, değirmen satılıktı ve fiyat olarak hiç de servet filan istenmiyordu. Bina 18. yüzyıldan kalmaydı, *Ortaçağ'dan kalma temeller* üzerine oturtulmuştu, yüz sene öncesine kadar Fransız asillerinden Rohan'lara aitti, fakat daha sonrasında sıkça el değiştirmişti. Kısa bir süre sonra çift, Paris'in güneybatısındaki Saint-Arnoult-en-Yvelines köyünün hemen yanı başındaki değirmeni ikinci ev olarak satın aldı.

Eski ev bir sürü iş çıkardı. Taşınabilmeleri için önce odaların iyice bir elden geçmesi gerekti. Bahçıvan makaslarını kuşanarak bakımsız kalmış, otlar bürümüş bahçeyi yarıp geçtiler, geçit vermeyen ağaç ve çalıları budadılar ve çayırın bataklığını kuruttular. Elsa tekrar açılmış yollara ve küçük koruluklara isimler verdi, Aragon gece gezintilerinin hayalini kuruyordu, bu nedenle bütün yol kenarlarına lambalar taktı. Değirmenin önünde oldukça paslanmış ferforjeden kol yaslama yerleri kıvrılmış kuğu boynu şeklinde birkaç bank vardı. Bu bankları restore ettirdiler. Değirmenin koridor boyunca uzanan odalarında, kitaplar ve uzun bir hayat boyunca toplanmış ve bütün gidişlere, şehir değiştirmelere rağmen kaybolmamış her şey için nihayet yeterince yer vardı. Sanki kitaplık olmazsa yaşamazlarmış gibi, safahtan düşük fiyata bir manastır kütüphanesinin demirbaş mallarını satın alıp camlı kitap dolaplarını doldurmuşlardı. Salondaki bir pencereden değirmen çarkı görülebiliyordu. Aragon misafirlere özel bir gösteri sunmak isterse dışarıya çıkıyor, bentteki suyu açıyor ve kuvvetle fışkıran su büyük bir gürültüyle çarkı harekete geçirdiğinde hepsi korkuyla havaya sıçrıyorlardı.

Elsa o dönemde kendisini birbirinin tam zıddı iki açıdan takdim ediyordu, monden *grande dame* ve halktan bir kadın olarak. Şehre indiklerinde grantuvalet ortaya çıkıyordu; Paris'teki son modaya göre giyiniyordu, eldivenle-

riyle küçük şemsiyesi eksik olmuyor, ayaklarında zarif iskarpinler, omuzlarında ise mevsimine göre kürk ya da pelerin oluyordu. Fakat en sevdiği aksesuar minik bir şapkaydı, yirmili yıllarda moda olan ve bir tül vual ile yüzün yarısını örten bir şapkacık. Saint Arnoult'da giyilen kıyafetler çok daha rahattı. Aragon orada kravatını dahi çıkartıyordu. Diğer Elsa, kolhozda çalışan bir köylü kadını andırıyordu. Saçlarını ensesinde bağladığı bir başörtüsünün altında topluyor ve Louis gibi kaba örgü hırkalar, pantolon ve sağlam ayakkabılar giyiyordu. Şehir dışına, kırlara çıkanlar kalem erbaplarını kendi topraklarında çalışırken izleyebiliyordu: daktilonun başında değil, aksine yüksek kayın ağaçları ve dallanıp budaklanmış salkım söğütlerin ortasında ellerinde küreklerle.

Elsa ve Aragon'un isimleri Paris'te çoktandır salon komünistlerine çıkmıştı, karşıtları gitgide çoğalıyordu. Paris'in dışına, kırlara çekilmekle çift keskin saldırıların ateş hattından da çıkmış oldu. Fakat birçok komünist için Aragon hâlâ sözüne, güvenilir bir şahsiyetti. Direniş döneminden yol arkadaşı Roy niçin böyle olduğunu şöyle açıklıyor: "Aragon'un direniş hareketi içerisinde gelişmiş ulusal gururu, onu Moskova'ya kayıtsız şartsız boyun eğmekten alıkoyuyordu, kibarlığı proleterliğe kaymasına izin vermiyordu." Roy bir zamanların sürrealistinin doktriner bağnazlığa kapılmak için fazla uyanık ve eğitimli bir beyin olduğuna inanıyordu. Elsa vatanını ve orada yaşayan insanların mantalitesini tanıyordu; kişisel tecrübeleri onu totalitarizmin tehlikelerine karşı uyarmıştı.

İkisi de, adeta nazlanırcasına, Marksizm'den hiç anlamadıklarını iddia ediyorlardı - bunu sölerken de Marx'ın kendisinden alıntı yapıyorlardı. Kitaplıklarında şöyle bir göz gezdirmek bile klasikleri hatmettiklerini anlamaya yetiyordu. "Ama belki de komünizm sadece bir doktrin değil, ay-

nı zamanda ruhun da bir vasfıdır? Belki de her öyle olmak isteyen komünist değildir?" diye yazmıştı Elsa birkaç sene evvel Paulhan'a. Soğuk savaş döneminde tavır alan herkes ellerini kirletme tehlikesi ile karşı karşıyaydı, öte yandan tarafsız kalanlarsa sorumluluktan kaçmakla suçlanarak itibarlarını kaybediyordu. "Aragon kararını hükmetmekten yana vermişti." Gitgide daha otoriter bir tavır takınıyordu. Vaktiyle Breton'un sürrealizmini rahatsız edici öğelerden arındırmak isterken sergilediği keskinliğin tıpkısıyla, sosyalist gerçekçiliği en alçak sesle eleştirenleri bile mahkûm ediyordu. Rimbaud, Claudel, Matisse ve Picasso'nun ateşli hayranının, kendisinin desteklediği parti sanatçıları André Stil veya Fougeron'un beyaz kağıda ve perdeye aktardıkları bütün o kitsch ve riyakâr yanılsamalara aynı şekilde tevecc üh göstermesi insanlara pek inanılır gelmiyordu. Öncelik siyasi zihniyetteydi: "Eğer Aragon'un himaye ettiği André Stil gibi parti çizgisine sadık kalınırsa, tek bir romanla Lenin Ödülü alınabiliyor ve dünyanın yabancı dillere en çok çevrilmiş Fransız yazarı olunabiliyordu."

Kişiye mahsus alanlarda da keyfilik hüküm sürüyordu. Söylentilere göre Aragon Elsa'nın yeteneği hakkında eleştirel ifadeler kullanan yazarların gönderdikleri makale ve yazıları reddediyordu. Fakat ideolojik olarak tavizsiz bir biçimde resmî Sovyet genetikçisi Lyssenko'nun biyolojik tezlerini ve hatta Sovyetler Birliği'ndeki idamları savunuyordu. Yugoslavya'da çifte layık bir karşılama hazırlanmadığından, Tito bir anda hain damgasını yedi. Çift, Koestler entelektüellerin hiçbir partiye üye olmamasını savunduğu için, barışa çağrı niteliğinde hazırlanmış bir beyannameye katılmadı. Elsa ve Aragon, Stalinist olmuşlar ve *Lettres Françaises* partiye bağımlı bir organ haline gelmişti. Birçok komünist yazar veya sempatizanın hâlâ onun arkasında yer almasının nedeni, karizmatik kişiliği ve parlak konuş-

ma yeteneğiyle onları ikna edebilmesiydi: "Kendi kendimize Aragon'un partinin akşam gazetesi ve haftalık edebiyat dergisini kontrol etmesi, Ulusal Yazarlar Komitesi'nde ipleri elinde tutması, komünist yayınevlerini yönetmesi ve birbiri ardına bütün yönetici pozisyonlarının ona verilmesi, vasat bir takım insanların ve fanatiklerin bu işlevlere sahip çıkmasından daha iyidir diyorduk." Roy şöyle yazıyor: "Gerçi bir entelektüel olarak artık beni etkisi altına alamıyordu ama edebiyatı hâlâ efsunluyordu."

Herkesin hissettikleri aynı değildi: Aragon televizyonda kurtardığı hayatlardan bahsettiğinde, Marguerite Duras utanç içerisinde gözlerini yere indirmiş ve "bir yandan da kahraman olan bu alçak herifi" yazar olarak daha fazla ciddiye almamaya karar vermişti. "O artık kimseyi yazmaya tahrik etmiyor." Aragon'un bu sıralarda kendisini bütünüyle vakfettiği tarihî roman, onun kendisi için seçiği kızaktı Duras'ya göre. Gerçekten de sürrealist döneminin küstah ve taze dilini yavaş yavaş kaybediyordu Aragon. Yazar Elsa Triolet ise gitgide komünizmin vakanüvisi haline geliyordu.

1952'de Sovyetler Birliği'nde Yahudilere uygulanan baskı doruğa ulaştı. Yahudi doktorlar, Şdanov'un ve başka bir takım generallerin ölümünden sorumlu tutuldular. Elsa ve Aragon mayın döşenmiş bir tarlada hareket ediyorlardı. Viyana'daki Uluslarası Barış Kongresi'nden Moskova'ya henüz gelmişlerdi ve her zamanki gibi Lux ya da Rossija'da, Parti'ye ait büyük otellerin birinde kalıyorlardı. Kamuoyuna açık başka bir toplantı için yola çıkmak üzere hazırlık halindeydiler. Belki de bu defa programlarını yaparken ölçüyü kaçırmışlardı. Elsa seyahatten bitap bir halde geri dönmüştü, Aragon bir an için gevşeyebilmek amacıyla küveti doldurup içine girdi. Elsa tam bavuldan elbiseleri çıkarıyordu

ki yan taraf ona bir anda şüphe uyandıracak kadar sessiz geldi. Banyoya göz attığında bakışları uyur gibi görünen Aragon'la karşılaştı. Elsa hızla ona doğru atıldı ve onunla konuşmaya başladı. Aragon kendine geldi. Küvetin sıcak suyunda bir süre için bilincini kaybetmişti. "Neredeyim?" diye sordu. "Moskova'da. Viyana'daydık ve Paris'ten geldik." Yavaş yavaş nerede olduklarını kavradı. Stalin, Lyssenko, Şdanov, pogromlar - sözcülüğünü üstlendiği kişilerin cani olabileceğini düşündüğünde soğuk terler içinde kaldı. Bu, çiftin yıllardan beri Sovyetler Birliği'ni algıladıkları parçalanmış bilincin en tensel ifadesiydi.

Elsa ve Aragon Paris'e döndüklerinde tekrar hadiselerin göbeğine daldılar. "Benim sevgili Lil'ciğim", diye yazıyordu Elsa kardeşine "tekrar tehlikede olduğun aklıma geliyor ve kalbim sanki derin bir uçurumun kenarında yürüyormuşçasına duracak gibi oluyor." Aragon ise uzun zamandır üzerinde çalıştığı bir roman taslağını seneler boyunca ele almamak üzere bir kenara bıraktı. Romanın ismi "Komünistler"di.

5 Mart 1953'te Stalin'in öldüğü açıklandı. Derhal hummalı bir faaliyet başladı *Lettres Françaises*'in yazı işlerinde. Gelecek sayının kapağında liderin bir resmi olmalıydı. Aragon Picasso'dan bir resim rica etme fikri nedeniyle herkes tarafından tebrik edildi. Côte d'Azur'ü aradı, ressam derhal razı olup kalem kağıda sarıldı, istenen resim tam vaktinde Paris'e ulaşabildi. Aragon'un resme bakacak pek vakti yoktu ve resmi baskıya verdi. Daha o yazı işlerinden ayrılıp Rue de la Sourdière'e varmadan, bir ulak evin kapısını çaldı ve baskıdan yeni çıkmış gazeteyi getirdi. Gazeteyi açtığında önüne serilen manzara Elsa'yı bir felaket haberi gibi sarstı: "Picasso'nun kocaman Stalin portresi birinci sayfanın ortasında dikkatleri hemen üzerine çekiyordu. Bir dram yaşanacağı daha o anda apaçıktı."

Önce kendi dört duvarları arasında bir tiyatro yaşandı. Hiçbir şeyden habersiz eve gelmişti Aragon. Elsa ceset görmüş gibi bir suratla ona *Lettres Françaises*'i uzattı ve Aragon Picasso'yla beraber ne yaptıklarının farkında olup olmadığı sorusuyla karşı karşıya kaldı. Picasso tabii ki, buna hiç tereddüt yoktu, bir sanat eseri yaratmıştı, fakat insanlar şekilcilikle damgalayacaklardı bu sanat eserini. Buradaki Stalin tatlı bir amcaydı, bilge ve saygı uyandıran bir hükümdar değil. Picasso'nun karakaleminde görülen Stalin, başka biriyle karıştırılmasına imkân olmasa da, büyük, yuvarlak gözlerinde hayırhah bakışlar olan ay yüzlü, pos bıyıklı bir Stalin'di. Elsa Aragon'u payladı, nihayetinde bu portrenin Stalin'in kişiliğinde oluşturulan külte aykırı bir hareket olduğunu bilmeliydi. Aragon Sovyetler Birliği'nde değil de Fransa'da oldukları için mutlu olmalıydı ve Elsa ona Mayakovski'nin sonunu hatırlattı. Elsa boş hayallere kapılmıyordu.

Haklı olduğu ortaya çıktı: Daha o gün ortalık birbirine girdi. Politbüro Aragon ve Picasso'yu, Stalin'in portresinin onurunu lekelemekle suçladı. Müteveffanın tasviri siyasi bir hakaretti ve sosyalist gerçekçiliğin esaslarına hiçbir şekilde uymuyordu. Elsa öfkeden kendini kaybetti. Böylesi yanlış bir adımı tam da sosyalist gerçekçiliğin Fransız havarisi Aragon atmıştı? *Humanité*'nin yeni sayısında derhal Aragon'un şikâyeti yayımlandı. Man Ray'in "Fransız Komünist Partisi'nin şapkasındaki tüy" diye tanımladığı Picasso'nun sosyalist gerçekçilik doktrininin ne kadar hoşgörülü uygulandığının az çok örneklenebildiği bir figür olarak işlevi vardı, fakat bu defa fazla ileri gidilmişti. Kübist budala! Parti, Picasso'nun sanatasal özgürlüğünü Stalin'in kutsallığının kasten tahrif edilmesi şeklinde yorumluyor ve bu nedenle onu aforoz etmekle tehdit ediyordu. Aragon partinin şimşeklerini üzerine çekmişti - ve lanet

rüzgârı hiçbir zaman ikisinden birini silkelemekle yetinmiyordu, aksine her zaman her ikisi birden düşüyorlardı rüzgârın pençesine. "Beraber yaşadığımız onca kötü gün içinde şu yaşadıklarımız büyük olasılıkla -şimdiye kadar- en berbat olanlardı", diye düşünüyordu Elsa. *Lettres Françaises* doğru zihniyeti belgeleyen okuyucuların gönderdiği mektupları yayımlamak gibi tatsız bir göreve mahkûm edilmişti. Nisan başında FKP'nin genel sekreteri Maurice Thorez Moskova'dan döndü ve her türlü dalkavukluğa hazır Aragon tarafından bir methiye şiiri olan "Il revient" [O geri dönüyor] ile karşılandı. Şiir *L'Humanité*'de basıldı ve böylelikle olay Aragon için hallolmuş oldu.

Elsa Triolet için aynı şeyi söylemek mümkün değildi. Hadise ona yeni bir roman, *Le Monument* [*Abide*] için malzeme sağlamıştı. Elsa romanda sosyalist bir ülkede yaşayan ve bir Stalin anıtı üzerinde tutku ve heyecanla çalışan bir heykeltraşı anlatıyordu. Anıt Prag'ın merkezî noktalarından birine dikildiğinde, sanatçı içinde olduğu rüyadan son derecede nahoş bir biçimde uyanır: Muazzam insan kalabalıkları devasa heykelin önünde toplanmışlardır ve içine düştükleri dehşet büyüktür. Bu mudur Stalin? Heykeltraş şaşkına döner: Anıtı tekrar yerinden sökmek zorunda kalırlar. Elsa zaferinden emindi. Şekilcilik tartışmasını bu kadar elle tutulur biçimde işlediği metin havayı yumuşatma yolunda büyük bir katkı değil miydi? Roman 1957 Nisanı'nda *Lettres Françaises*'de tefrika halinde yayımlanmaya başladı, aynı zamanda Gallimard tarafından da basıldı, fakat beklenen alkışlar demir perdenin her iki tarafından da duyulmadı. Hâlâ hayal kırıklığına uğramış bir roman kahramanının "kardeşçe ve ebedi bir minnet" duyduğu Stalin üzerine bir şeyler okumak isteyen kim vardı ki? Diğer taraftan parti için roman fazla eleştireldi. Hayal kırıklığına uğramış sanatçıların, ki Elsa ve Ara-

gon'un kendileri de bunlara dahildi, acılarının paylaşılmasını beklemeye hakkı yoktu Elsa'nın: Her ikisi de iktidarla, inançlarının masumiyetinin arkasına saklanamayacak kadar fazla içli dışlı olmuşlardı.

1956 yılında Moskova'da, Sovyet Komünist Partisi'nin Kruçef'in ilk kez Stalin'in cürümlerinden söz ettiği yirminci kongresi toplandı. Elsa ve Aragon ortaya çıkan bu gerçeklerden sonra kendilerini neyin beklediğini tahmin edebiliyorlardı: Her şeyi üzerine yapılandırdıkları temel sallanmaya başlamıştı. Direniş hareketi nedeniyle kendilerine biçilen rolü Sartre ve Beauvoir'a mı devretmeliydiler? Hep çift olarak sahnedeydiler, kültür elçisi sıfatıyla beraberce kamuoyunun önüne çıkmaktan son derece keyif alıyorlardı, siyaset ve edebiyatın oluşturduğu çerçeve onlara kamuoyunun ilgisi göstermesini teminat altına alıyordu. Bir kongre diğerini kovalıyordu, 1949'da Elsa ve Aragon Paris'teki barış kongresinin amblemi olarak Picasso'nun beyaz güvercinini seçmişlerdi, çift 1952'de Viyana'daki ve Belçika'da Knocke-Zoute'daki barış kongrelerinde boy göstermişti. Belçika kraliçesi çifti huzura davet ettiğinde, ona her türlü saygı gösterisinde bulunmakta bir an bile tereddüt etmediler. Kendisi de orada olan Brecht bu durumu tiksintiyle karşılamıştı. Tercümanlık yapan Elsa çoktan kürsüdeki konuşmacı olmuştu. Bir zamanların müstereddit kadınının bu kadar özgüven kazanması şaşırtıcı bir durumdur. Ve Elsa bir öncüydü: Gazetecilerin çektiği fotoğraflarda genellikle erkeklerin arasındaki tek kadın odur.

1954'te İkinci Yazarlar Kongresi, Sovyetler Birliği'nde toplandı. Aragon barış ve halklar arasında yakınlaşma için gösterdiği yararlıklar nedeniyle Uluslarası Lenin Ödülü'ne layık görüldü. Elsa ve o Maurice Thorez'in yakın dostu, sırdaşıydılar. Sovyet elçiliğinde sık sık düzen-

lenen davetler, otuzlu yılların alışkanlıklarını hatırlatıyordu. "Aragon bir primadonnadır", tespitinde bulunmuştu Elsa bir defasında - ve primadonnalar sahne ışıklarının kendilerine çevrili olmasına alışkındırlar. Roy şöyle diyor: "Aragon'un içindeki yorulmak bilmez provakatör her ikisini de yapıyor: Bir yandan bizi mevcudiyetine inandırmak istiyor (ki bu mevcudiyete ilişkin kendisinin tereddütleri var, tıpkı insanın bilincini kaybetmekten korkması gibi), diğer taraftan devamlı ileriye doğru hamle yapmaya çalışıyor (çünkü durduğu anda un ufak olacağına, eriyip kaybolacağına, rüzgâra kapılıp dört bir yana savrulacağına inanıyor)."

Elsa'ya ilham veren komünizmin kusursuzluğu değil, buhranlara açık yapısı oldu - ellili yıllarda birbirinin peşi sıra birçok romanı yayımlandı: *Yabancıların Randevusu* adlı romanda Elsa sosyalist enternasyonali ve sanatsal ifade özgürlüğünü savunuyor, atom bombasına karşı olduğunu ortaya koyuyordu. Fakat yine de böyle bir metin bugün ancak sıkıntıyla okunabilir. Daha *Le Monument*'ı yazmaya başladığında Elsa'nın yazdıklarının konusu olan çağdaşlık, bir tezi savunan roman kalıbından başka bir dile bürünmüştü. *Yabancıların Randevusu* bütün kaçakların yer aldığı bir grup resmiydi: Bir Yahudi, bir Rus soylusu ve McCarthy döneminin bir kurbanı yer alıyordu romanda - buna karşın kitapta bir Stalinizm kurbanını aramak beyhudeydi. Karakterler birbirleriyle tartışıyorlar ve -sosyalizmin öngördüğü gibi - tarihin bir sonu olması gerektiği sonucuna varıyorlardı. Romanın en parlak karakteri eski bir direnişçi olan bir kadındı, herkes tarafından aynı şekilde sevilen ve sayılan "güzel esrar". Bu Olga Heller parti üyesi değildi -tıpkı Elsa'nın olmadığı gibi. "Bu cümleyi anlamak için Marksist olmak şart değildir: Bütün dünya işçileri, birleşiniz!" diye açıklıyordu El-

sa Olga'nın ağzından, -bu Elsa'nın kendisini ideolojiye ilişkin suçlamalara karşı savunmak zorunda kaldığında hep kullandığı argümandı. Bütün hayatı boyunca hissettiği vatan hasreti üzerine yazdığı bu roman, adeta kendiliğinden enternasyonalizm üzerine bir romana dönüşmüştü ona göre. Stalin artık bütün ulusların babası değildi, hatta çok kısa bir zaman içerisinde adından dahi söz edilmez oldu. Atom bombası üzerine bir roman olan *Le cheval roux*'da [*Kırmızı At*] Elsa, faciayı daha etkili tasvir edebilmek için şöyle bir anlatım aracına başvurdu: Kendi kendisini romanın başkişisi yaparak kafası kel ve derisi yanmış bir canavar gibi tasvir eden Elsa, yazarak atom bombası atılan bir şehirde hayatta kalabilmiş bir kadının kimliğine büründü. Hikâye dünyanın akla gelen her ülkesi olabilecek bir hayal ülkesinde geçiyordu. Hiroşima ve Nagazaki sekiz sene geride kalmış ve yeni olgular doğurmuşlardı: Silahlanma yarışı başlamıştı. Roman şu kelimelerle son bulur: "Hoşçakal Louis!" Elsa'nın edebiyat yoluyla kendi kendisinin kolunu kanadını böyle görülmemiş biçimde kırması, rakiplerinin kafalarındaki Elsa imajına -acaba kasten mi?- uyuyordu: O bir zamanlar sürrealistlerin dağılmalarına neden olan cadı, Aragon'un müptelası olduğu katı Stalinistti. Ve bu cümlelerle Aragon'un dizelerinde yüceltilmiş Elsa'ya inat, çirkin suratını göstermiyor muydu? Zira Aragon aynı dönemde eserlerini çiftin direniş hareketi sırasında oluşmuş efsanesinin üzerine bina ediyordu. Elsa kadının cisimleşmiş hali olmuştu ve kadın Aragon için insanlığın geleceği anlamına geliyordu:

> "Kadın bir portredir ve onun evreni uzaklar
> Gömlek gibi değiştiriyorduk barındığımız yerleri Paris'te
> Kadından gelir ışık. Ve gündüz olduğu gibi gece de
> her şey onun etrafında oturur yerli yerine

Kadın bilinmezliğe açılan bir kapı gibidir
Kadın alır seni içine şarkı söyleyen bir pınar gibi
Kadın her zaman çıplak ayakların zaferi,
koşarken rast gelinen bir yıldırım gibidir."

1956 yılında Aragon'un *Le Roman inachevé* [*Yarım Kalmış Roman*] isimli kitabı yayımlanır. Kitap, isminin düşündüreceği gibi tamamlanmamış bir roman değil, bir şiir kitabıdır bu ve üstüne üstlük yazarın kendi deyişiyle, "yazdığı tek otobiyografi"dir. Tabii ki şiirler: İnsan bütün hayatı şiirler ve gerçeklerden örülmüş bir koza gibi görüyorsa, röportaj da verebilir şarkı da söyleyebilir. Ozanın şarkısı politik olarak bulunduğu noktanın bir revizyonuydu, ama -Aragon'dan başka türlüsü zaten pek beklenemezdi- binbir kurnazlıkla yapıyordu bunu: Dizeler gerçekleri ortaya çıkardığı kadar örtüyordu. Tam o anda, komünist ideal ile Stalinist gerçekler arasındaki uçurum konuşmalar ve romanlarla kapanamayacak duruma geldiğinde, Aragon tekrar şiir yazmaya başlamıştı. Aşk manzumeleri, boşa çıkmış umutlara dair serzenişlerinin sesine baskın çıkıyordu. Hayatının bütün bölümleri onu karşı konulamaz bir şekilde 1928 Kasımı'na, Coupole'deki o olaya sürüklüyordu: "Eğer yollarımızın hiçbiri doğrudan Roma'dan başka bir yere çıkmıyorsa/eğer attığımız adımların her biri önceden belirlenmişse..." Bundan böyle her yer çift için bir sahne olmuştu: "İşte buradayım; bedbaht, Boulevard Port Royal'de/Bazı günler her şeyin bir resim olduğu kanısına kapılıyor insan" veya " Şarkısını söyle Venedik'in güzelliğinin, oradaki mutsuzluğu dile getirmemek için."

Komünizm ütopyası uzaklaştıkça aşk önem kazanmıştı - bir nevi kelime-i şahadet gibi. "Aragon aşk ilişkisine partiye girdiği gibi girer. Bir dine katılır", diye yazar onu eleştirenler arasında en merhametlisi olan Roy. Aragon'un nes-

nelliğe ihtiyacı vardı, eğer onu bulmak mümkün değilse onun yerini tutacak başka bir şeye. Bu şey artık parti olamazdı, Elsa oldu. "Ne olurdum ben sensiz, sadece şu kekeleme." Tapınma ihtiyacı ona şu cümleyi söyletiyordu: "Ayaklarına kapanmış yaralı bir köpekten başka bir şey değilim." Bir zamanlar Mayakovski'nin yaptığı gibi partinin insanlığın geleceği olduğuna dair şiirler yazması yasaktı Aragon'un, yine de sevinç çığlıkları atabilecek durumdaydı: "Kadın insanlığın geleceğidir." Nihayetinde bu sosyalizmin eşit haklar prensibinin şiirsel yollarla kutsanmasıydı. Fakat Aragon'un kadın kültü içerisinde aynı zamanda şu soruda yer alıyordu: "Âşık bir çiftte/böylesi bir yalnızlığın yeri ne?" Birbirine âşık bir çiftin kutsanması çiftin gerçek hayattaki mutluluğunun bir yansıması değildi, daha ziyade Aragon'un erişemeyeceği ufkuydu.

Elsa ve Aragon kendilerini yazarak yaratmışlardı. Öyle görünüyordu ki yazamadığı anda Aragon'un varoluşu da sekteye uğruyordu. Onun için her şey dile dönüşüyordu; figüran Elsa ise direniş yıllarında kendinden emin yazar Elsa Triolet olmuştu. Fakat yine de her iki yazar arasında can alıcı bir fark vardı: Aragon'un yazma isteğini ateşleyen dilin kendisiydi; onun Elsa ismini verdiği aşk, yazdıklarına ruh veriyordu. Elsa içinse yazma eylemi siyasi bir misyonla meşruiyet kazanıyordu, dile karşı sevgisinde pragmatik bir şekilde bir mesaja bağlıydı. Yabancı bir dilin yarattığı engelleri göze almış, çekingenliğini bir kenara bırakmış, komünist enternasyonal fikrinde kendisine destek bulmuştu. Şimdi bu fikir iskambil kağıtlarıyla yapılmış bir ev gibi göçüyordu, ama Elsa şu anda tövbe ederek bu yoldan dönseydi, geriye ne kalacaktı? Bir kere daha her şeyden vaz mı geçecekti? Altmışlı yıllarda yazdığı romanlar, komünizmin entellektüellere yaşattığı hayal kırıklığını gözler önüne seren bir turnusol kağıdı gibidir. Elsa Triolet bu romanlarda

kitlelerin beğenisini tanıdığına ve bu beğeniye ulaşabildiğine inanan entellektüellerin tipik hatasına düşer. Akıl öğretir, hoşnutsuzlukla homurdanır; konular harcıalemdir, son derece karmaşık bağlantılar vahim ölçüde basitleştirilir. "Okuyucusu olmayan kitap bir cesettir."- Elsa'nın romanları kısa bir süre sonra bizzat kendisine ait bu tespitinin doğruluğunu kanıtladılar. Oysa ki bu romanların kaybettiği çokboyutluluğu otuzlu yıllarda yazdığı otobiyografik ve deneysel romanlarıyla Lilya'ya mektuplarında bulmak olasıdır. Her türlü siyasi propaganda töhmetinden ulvi olan bu eserlerin geçerlilikleri, tıpkı Aragon'un şiirleri gibi belirli bir zaman dilimiyle sınırlandırılamaz.

Saint-Arnoult'daki evin döşenmesinde bir kez daha Elsa'nın hünerli ellerinin izi görülebiliyordu. Delft çinilerinden bir frizle süslenmiş devasa mavi mutfakta, nefaseti kanıtlanmış Rus yemeklerini hazırlıyordu. Banliyönün uzun yolunu göze alarak onları ziyaret eden direniş günlerinden arkadaşları Pierre Seghers, yazar Edmonde Charles-Roux ve 1952 Eylülü'nde ölen Paul Éluard gibi dostları bu yemeklerle beraber parmaklarını yiyorlardı. Mutfakta adeta özellikle büyük ziyafetler için yapılmış gibi duran ağır bir meşe masa vardı. Elsa'nın birinci kattaki odaları biraz Biedermeier kokuyordu: Banyo lavabodan bideye kadar gül kurusu fayanslarla kaplıydı, armatürler altın renginde parlıyorlardı. Mermer bir masada mavi ve sarı renkli bir dizi şık parfüm şişesi ile pudra kutusu önemli günler için hazır bekliyorlardı. Çalışma odasının duvarları uçuk maviye boyanmıştı. Bu Elsa'nın en sevdiği renkti -belki de ona Rus kiliselerinin açık mavisini hatırlatıyordu. Çalışma masasının çevresini fotoğraflarla kuşatmıştı, annesi, kızkardeşi, hayatının aşkları Mayakovski ve Aragon oradaydılar. Ve palmiyelerin süslediği bir sahil, Tahiti. Hasır bir koltukta oturup yazarken duvar-

da, eski fotoğrafların altına uzanan ve gitgide daha fazla ilerleyen bir çatlağı endişeyle takip ediyordu...

Aragon zemin katta çalışıyordu. Erguvani-kırmızı deri bir koltukta oturuyordu. Bu onun ellili yıllarda "Kutsal Hafta" isimli romanını yazarken oturduğu tahttı. Önü açık bir şömine, değerli halılar, tavanda ahşap kirişler, bütün bunlar mekâna buğulu ve sıcak bir hava veriyordu. Aragon'un köşesinin arkasında Elsa'nın Gisèle Freund'un çektiği bir resmi asılıydı. Yazmaya ara verdiklerinde her ikisinin de bakışları Remarde'ın çayırlarına döner ve hemen oradaki bir yükseltiye takılırdı. Tepeciğin üzerinde taştan küçük bir bank ile minik bir masa vardı. Elsa burayı en sevdiği köşe olarak seçmişti. Kimi zaman, Aragon kafasını kaldırıp yukarıya doğru baktığında, Elsa'yı bir başına orada otururken görürdü. Her ikisi de işlerin gitgide sarpa sardığını biliyordu -Aragon Elsa'nın orada oturuşunu görüyordu ve bu resim ona her ikisinin de yaşadığı yalnızlığı anlatıyordu. Bir cephede yer almış, renklerini belli etmişlerdi, böylelikle er ya da geç haksız duruma düşmek riskini de göze almışlardı, ki bu entellektüellerin gittikçe fazlalaşan kayıtsızlığı göz önüne alındığında, onları mutlak surette diğerlerinden farklı bir konuma oturtuyordu. Kendi kendilerine ve Marksizm'e sadakati sürdürdüler. Fakat zamanın çoktan değiştiğini biliyorlardı.

Philemon ve Baucis

> "Bir çeyrek asır boyunca Quartier Vendôme'da seyrettim seni
> Altında mantar satılan bir dükkân olan bir evin ikinci katında
> Bir çeyrek asır boyunca dinledim aşkımın içimde nasıl bir metronom gibi vurduğunu"

1960'ta bir dönem sona ermişti: Bir çeyrek asır sonra çift Académie française, yayınevleri, üniversite ve bakanlıkların bulunduğu batı kıyısında yerleşmek üzere tekrar Seine Nehri'nin diğer yakasına geçti. Rue de la Sourdière'deki evlerini Rue de Varenne 56 numaradaki eski, aristokrat, saray yavrusu bir apartmandaki bir daireyle takas ettiler. Dairenin kalbi ışıklı bir salondu, bu salonun sağında ve solunda odalar uzanıyordu, bu odalardan biri Lilya ve Katanyan'ın Paris ziyaretleri için ayrılmıştı. Parke döşemede ışık yansımaları dans ediyordu. Pencereler yere kadar iniyor ve balkonun ferforje demir parmaklıklarına yaklaşıldığında bir bahçe görülebiliyordu. Olacak tesadüf değildi ama bahçe Rue de Grenelle'deki Sovyet elçiliğine aitti. Bu komşu sokak Aragon'a

sanki bütün hayatının bir panoramasını göstermek istiyor gibi geliyordu: Quartier Latin'e giderken bir zamanlar Sürrealist Araştırmalar Bürosu'nun olduğu binanın da önünden geçiyordu. İnsan hakları için yeni bir tanım şu ya da bu şekilde oluşturulmak zorunda... Ne yakındaki bahçede dalgalanan orak çekiçli bayrak ne de 1959'da Paris'te düzenlenen büyük sürrealizm sergisi, verilen sözlerin tutulduğuna inandırabilirdi insanları. Erkek ve kadının arasındaki aşk hâlâ en büyük vaat olarak kalmıştı. Yeniyetme bir delikanlıyken arkadaşı ve rakibi Breton'u kışkırtmış ve şunu iddia etmişti: "Bir kadını sevmek onu yaşamın yegâne anlamı olarak, varlığında başka her şeyin ikinci planda kaldığı bir sahiplenme olarak görmek demektir." Elsa'ya ve kendisine sadık kalmıştı. Bir defasında, Proust'un meşhur soruları onun da önüne konduğunda, gerçek hayattaki ve hayal ürünü en sevdiği kadın kahramanların isimlerini telaffuz etmek için bir an bile tereddüt etmemişti: "Elsa." En sevdiği isim: "Elsa, Elsa, Elsa." Bunun bir yüksek mertebesi ancak şu olabilirdi: "Çift tekvücut olmuş bir halk gibidir." Kısa bir süre önce Aragon'un anıtsal şiiri "Le Fou d'Elsa", "Elsa'nın Mecnunu" yayımlanmıştı. Şark geleneklerine sırtını dayamış dizelerden oluşuyordu şiir. Çiftin, barış içindeki insanlığın bireysel kökhücresi olarak lirizm içinde kutsanması: bu, nihayetinde Aragon'un psikanaliz ve komünizmin uzlaşmazlığının oluşturduğu açmazdan kurtuluş yoluydu.

Elsa'nın hasır mobilyalara düşkünlüğü -sembolik anlamı olan- yeni bir takım daha alınmasına sebep olmuştu. Rue de Varenne'de şimdi arkalıkları kalp şeklinde örülmüş iki tane hasır koltuk vardı, sanki özel olarak Robert Doisneau'nun kamerasına beraberce poz vermeleri için tasarlanmıştı bu koltuklar. Duvarları tavandaki kartonpiyerlere kadar sıkış tıkış süsleyen sanat hazineleri yeni evde geçmişi hatırlatıyordu: Max Ernst, Picabia, Aragon'un daha sonra

Georges Marchais'ye miras bırakacağı Duchamps'ın bıyıklı *Mona Lisa*'sı. Misafirlere kapıyı İtalyan hizmetçi Maria açıyordu. Aragonlar şehir dışında kaldıklarında Maria, Patte ismindeki kedileriyle de ilgileniyordu. Bir röportaj için Rue de Varenne'e misafir olan Georg Stefan Troller bu evi "edebi bir lüks butik" olarak nitelemişti. Troller son derecede mesafeli karşılandığını yazıyor, "Elsa sivri bir dille konuşmayı yönlendirirken, Aragon arkada (Elsa'nın dediği gibi) fevkalade güzel, beyaz tüylü, süt dökmüş bir kedi gibi dolanıyordu." Elsa hayatında bir gün olsun hor görülen münzevi kadın rolünden kurtulamadı. Şairin zarif ilham perisini hayalinden geçirip sert yüz hatları olan bu kadınla karşı karşıya kalan herkes bir parça afallıyordu. Elsa daha otuzlu yıllarda Aragon'a kendisi için yazdığı kasideleri yayımlamasını yasaklarken böyle bir şeylerin olacağını hissetmişti. İnsanların safdilliği çifti sürekli olarak hayretler içerisinde bırakıyordu. Aragon "Son tahlilde, hayatımızın sözüm ona bir cennet olduğunun düşünülmesi ve siyasi kaderimin şekillenişini Elsa'ya borçlu olduğuma inanılması beni rahatsız ediyor. Hayatımız, politikayı dikkate almasak dahi, hiçbir şekilde bazı insanların inandığı gibi parlak kağıda basılmış ışıltılı fotoğraflardan ibaret değildi."

"Yazdıklarımda bir diğerinin varlığına şaşırıyorlar. *Diğeri* sadece bir isimlendirme, *diğeri*, insanların onu algıladığı şekliyle, bir yüze sahip değil, o sadece soyut şiirler yaratabilen bir soyutlama. Benim için diğeri son derece somut olarak Elsa'dır. Her şeyden evvel Elsa'dır." Şiirlerindeki şairane Elsa ile yanı başındaki gerçek Elsa'nın birbirine karışıp karışmadığı sorusuna şöyle cevap verir Aragon: "Benim takıntılarımla ilgili ne biliyorsunuz? Karımdan ya da kim olursa olsun herhangi birinden herhangi bir şey rica ettiğimde -tuzluk dahi olabilir bu- önemli olsunlar olmasınlar, hayatımın bütün edimlerini, benim lirizm, şiirsellik diye

adlandıracaklarıma karşı öne sürebilirsiniz." Ve okur Elsa'nın şairane Elsa'ya karşı tavrı sorulduğunda da şöyle devam eder: "Bu bambaşka bir şey. Bu Elsa'nın işi, benim değil. Elsa'nın kendisiyle ilgili bölümleri hep sanki söz konusu olan bir başkasıymış gibi okumaya çalıştığını biliyorum, aksi takdirde onun için muhakkak dayanılmaz olurdu, bunu itiraf ediyorum. Ona dair söyleyeceklerim bunlar. Her halükârda ben, onun için yazdıklarımı salt tarif gereği başkasına ait olan bir şey olarak dikkate alabilirim." Elsa bu ikili oyuna katılır: *Borç Parayla Alınan Güller*'de Elsa Aragon'u son derece yakışıklı gül yetiştiricisi Daniel Donelle figürüyle kıskandırır. "Senin için gülü keşfedeceğim", diyerek topu geri yollar Aragon. Yirmi beş senede çok şey değişmiştir: Elsa körü körüne inanarak kendilerini suçlu konumuna düşürdüklerini sadece kızkardeşine itiraf etmişti. "Kalpazanlığı yapanlar biz değildik. Ama sahte paraları piyasa süren biz olduk - inanmak olarak kabul ettiğimiz bilgisizlikti bunun nedeni. Şimdi bariyer kalktı, yeşil ışık yakıldı, şimdi herkes bizi sıkıştırmaya başlayacak..."

Fakat çalışmalarından veya sosyal hayattan kopmayı asla aklına getirmiyordu çift. Paris'te yapacak çok şey vardı: Aragon redaksiyon yapıyordu, Elsa *Lettres Françaises*'in haftalık tiyatro eleştirilerini yazıyordu. Çehov'dan Fransızca'ya aktardığı dramların galalarının en parlak ilgi odağıydı Elsa. Paris'in büyük tiyatrolarının prömiyerlerinde çift birinci sırada, oyuncu çevresinin önemli simalarının tam ortasında yerini alıyordu. Çok dostları ve çok düşmanları vardı. Ama eski tüfekler gitgide azalıyorlardı. Giderek sıklaşan aralıklarla siyah çerçeveli davetiyeler geliyordu Rue de Varenne'e. Gerçekten, bir devir son demlerine yaklaşıyordu. 1964'te Tzara ve partiden en yakın arkadaşları Thorez öldüler, bundan bir sene sonra da Nancy Cunard. Nancy Cunard zevküsefa içinde bir hayat sürmüş, sanatçı-

lara cömertçe destek vermiş ve her zaman toplumun güçsüz kesimleri için çaba göstermişti. Miras yoluyla elde ettiği milyonlarını yaşamı boyunca son kuruşuna kadar yiyip bitirmeyi becermişti. Şimdi ölüm döşeğinde yatmaktayken sorumluluğunu üzerine almak üzere arkadaşlarından hiçbiri ortalarda görünmüyordu. Uyluk kemiğinde bir kırıkla Hôpital Cochin'de yatıyordu. Sadoul onu yoklamış, hemen ardından ne yapacağını bilemez bir halde Rue de Varenne'e gelmiş ve çiftten yardım istemişti. Aragon henüz ne yapacağını düşünürken Elsa sert bir tavırla tepkisini ortaya koydu: "Ne istersen yap, ona para gönder, eğer istersen yanına git. Ama onun buraya gelmesini istemiyorum." Aragon para göndermedi, kendisi de gitmedi. Başka kadınlar söz konusuyken, Elsa'nın yardımseverliği son derece sınırlıydı; Nancy bir zamanlar rakibiydi, onun yüzünden acı dolu akşamlar ve geceler geçirmişti. Aradan bu kadar uzun zaman geçmiş olsa da, bu acıyı hâlâ ruhunun derinliklerinde hissediyordu: Nancy Cunard Aragon'un fantazilerinde ve kitaplarında bir hayalet gibi dolaşıyordu. Tıpkı ablası gibi Elsa'dan erken davranmıştı bir zamanlar... Ancak o öldükten sonra Aragon kendi kendisini suçladı, ama Elsa şairini nasıl teselli edeceğini biliyordu: "En güzel aşk şiirini benim için değil, onun için yazdın." Fakat bunu söylerken asıl kendi yarasını deşmiş oluyordu. Mayakovski de bütün şiirlerini Lilya'ya adamamış mıydı?

28 Eylül 1966'da Breton yetmiş yaşında öldü. Aragon *Lettres Françaises*'de, neredeyse kırk sene evvel Breton'dan "Lâkin Guillaume Apollinaire az önce öldü", diye bir mektup aldığı günün hatırasını canlandıran bir yazı yayımladı. Sadece bu sözlerin yankısı üzüntüsünün en içten bir ifadesi olabilirdi: "Lâkin André Breton az önce öldü." Bir daha hiç Breton'dan daha samimi bir arkadaşı olmadığını itiraf ediyordu Aragon, birbirlerinden kopmalarıyla oluşan yara

hiçbir zaman kapanmamıştı. Bunları duymak Elsa'nın hiç hoşuna gitmiyordu, nihayetinde o Aragon'un hayatına Breton'un çıkmasıyla girmişti. Farklı yollara sapan iki adam sürekli olarak yan gözle birbirlerini kollamışlar ve her ikisi de diğerine bir darbe vurabileceği her olanağı kullanmaktan geri kalmamıştı. Sevdikleri dilleri için bir ömür boyu mücadele etmişlerdi. Aragon ismini partinin şairi olarak yükseklere yazdırmış; Breton, hangi siyasi partiyle olursa olsun, her ittifakın şiirselliğin sonuna mühür vurduğunu fark ettiğinde, kendisini sürrealizmin tavizsiz hükümranı ilan etmişti. Fakat Aragon'un da Breton'un da, dille bir efendinin kasidecisi olamayacak kadar gönülden bir ilişkileri vardı. "Kelimeler birbirleriyle sevişirler", Breton'un şiarıydı ve kelimelerin bu bağımsız hayatları Aragon'da da tekrar tekrar ön plana çıkıyordu. Aynı kaynaklardan beslenmişlerdi, Elsa'nın, "İnsanoğlunun Geleceği Olarak Kadın"ın etrafındaki kült Aragon için nihayetinde kaynağını sürrealist *amour fou*'dan almıştı.

Elsa'nın sağlığı pek de iyi değildi. Bir atardamar iltihabı nedeniyle ameliyat olmuştu, ki bu onun yürüme şikâyetlerini vahimleştirmekten başka bir işe yaramamıştı. Dizleri tutmamaya başlamıştı, merdiven çıkmak sorun haline gelmişti. Aragon merdivenlere küçük bir asansörün monte edilmesini sağladı. Daha otuzlu yaşlarında korkulu rüyası olan yaşlılık yakasına yapışmıştı Elsa'nın. "Paris'te Ölüm" başlıklı bir şiirde Aragon Rue de Varenne'i şöyle tasvir eder: Burjuvazinin Paris'ine geri dönülmüştür, "bu kadar çok adım ve dolambaç, üç yüz metre kadar mesafe katedebilmek için."

Bir bilanço çıkarmanın zamanı gelmişti. 1960'ta *Elsa Triolet, Aragon'un Seçtikleri* yayımlandı. Demek ki çift 1990'daki yeni baskının başlığını -*Elsa, Aragon'un Seçtikleri*- kabul etmemiş ve kusurlu bulmuştu. Zira her ikisi de

ilham perisinin ismi Elsa olsa da, yazarın isminin Elsa Triolet olduğu konusunda hemfikirdiler. O dönemde başka ihtilaflar da vardı: *Vogue*'da çifti konu alan bir yazı Aragon'un kocaman ve Elsa'nın sadece minnacık fotoğraflarıyla yayımlandı. Daha aynı günün öğleden sonrasında edebiyat sayfalarından sorumlu redaktör François Nourissier'in telefonu çaldı. Arayan, burnundan soluyan Aragon'du: "Ben kadınların çantasını taşımayacak bir adam mıyım? Benim fotoğrafım kocaman ve ..." Aragon ancak *France-Observateur*'de hiç vakit geçirmeden "Şehrazat"ı, Elsa'yı böyle çağırmaya bayılıyordu, ve onun romanları hakkında bir yazı yayımlanmasıyla yatıştırılabildi. Elsa bu konuya ilişkin hiçbir şey söylememişti, ama Aragon gibi o da çok iyi biliyordu ki ortak hayat romanlarında başrolü Aragon oynuyordu. Sürrealist dönemde yazdığı mısralar şimdiden okuma kitaplarının dağarcığına girmişti, romanları devamlı olarak iyi satıyordu, çok değişik yönleri olan Aragon bir klasik olma yolunu yarılamıştı bile. Ama kimsenin artık içerdikleri mesajı duymak istemediği an gelir gelmez Elsa'nın eserlerinin üstüne unutulmuşluğun perdesi çekilecekti. Son hadise Aragon'un aklına bir fikir getirdi. O ve Elsa, yazma eylemi konusunda da, birlikte olgunlaşmışlardı, ikisinin de neredeyse kırk senedir diğeri olmaksızın adım attığı pek nadirdi, bu şartlar altında romanlarını da aynı şekilde bir arada yayımlamalarından daha akla yakın bir şey olabilir miydi?

> "Çünkü, günün birinde, Elsa, benim dizelerimi okuyacak olanlar
> bu dizelerde senin ismini kâinattan ayırmayacaklar
> ve onların etten ağızları senin heykelini şekillendirecek."

Yazar çift romanlarının ortak bir külliyatını hazırladı, *OEuvres Romanesques Croisées* [*İç içe geçmiş romanesk eser-*

ler]. Anıtsal bir projeydi bu: Aragon'un önünde yedi koca destan yatıyordu, diğer taraftan Elsa da korkunç bir üretkenlikle on altı roman kaleme almıştı. Yayıncı Laffont ile birçok ciltten oluşan, bez ciltli lüks nüshaların basımı için konuşulmuştu. Kronolojik sıralarıyla yayımlanacak romanların çizimler ve dönemin tarihi üzerine önsözlerle donatılması planlanıyordu. Resim ve çizimleri seçiyorlardı. Cilt kapaklarının iç kısmında, tasarımını Matisse'in yaptığı, iç içe geçmiş bir E ile bir L'den oluşan arabeskler vardı. Elle et Lui. Her bir cildin başlangıcında, çifti o romanın yazıldığı dönemdeki halleriyle gösteren bir fotoğraf olması düşünülüyordu. Bundan sonra önsözleri yazdılar, bu onların "roman kalıbında otobiyografi"leriydi. Karşılıklı olarak birbirlerine yazdıkları açık mektuplardı bunlar - kişi kültünün çift olarak tezahürüydüler. Bu hiç de hafife alınacak bir sistem değildi. Sen ve Ben arasındaki karşılıklı atışma, diyalektik bir sürecin mükemmel bir şekilde sahnelenmesi ve bu sürecin sembolik ifadesiydi. Yirmili yılların Montparnasse'ındaki karşılaşmaları bu iki Marksist için zorunlu olanın tezahürüydü. Eserlerini onları bir zamanlar bir araya getirmiş ve şimdiye kadar bir arada tutmuş olan ortak bir hayalle ilgili çalışmalarının sadece bir kısmı olarak görüyorlardı. Edebiyat tarihinde ilk kez iki yazar bütün romanlarını, onların da tıpkı hayat hikâyeleri gibi birbirinden ayrılamaz kalmasını sağlayacak şekilde yayımlatıyorlardı. "Ancak yine de" diyordu Aragon, "diyaloğun ne kadar gerçek olduğunu bilen sadece biziz." 1964'te ilk cilt piyasaya sürüldü. İlk söz Elsa'nındı: "Benim geçmişim bizim karşılaşmamızın öncesiydi. Bizim ortak geçmişimiz ise her an sürmektedir."

Tam bu dönemde, çift edebi birlikteliğine mührü basarken Elsa'nın canı sıkılmaya başlamıştı. İnsanların duyabileceği

kadar yüksek sesle tatsız sözcükler söyleyebilme lüksüne sahip değildi, çünkü bu sıralar siyasi rakiplerine karşı beraberce cephe açmışlardı; kamuoyunun gözünde partiyi temsil etmeleri nedeniyle şahsi ihtilafların siyasi inanılırlığı azaltmasına izin verilemezdi. Fakat Elsa edebi anlamda birbiriyle çelişen iki hayat sürüyor olmasıyla için için mücadele halindeydi. Dostları ve düşmanları için artık birbirinden ayrılmasına imkân olmayan bir çifttiler, fakat kamuoyu önündeki mücadeleleri değerlendirildiğinde, dava için verilen uğraşın girdabında hep birbirlerine doğru savrulduklarını, ama bu sırada birbirlerine hiç temas etmedikleri düşünülebilirdi. Elsa Aragon'un hazırcevaplığından korkuyor ve eleştiri yapmaktan çekiniyordu, çünkü: "Aragon'la yapılan bir 'tartışma'", diyor Roy "hızla, vahşileşmiş bir köpekle bir yün yumağı arasında bir dalaşma halini alırdı." Elsa, berbat bir havanın oluşmasının önüne geçmek için dilini tutmak mecburiyetinde kalan hep kendisi de olsa, biliyordu ki sonunda çoğunlukla haklı çıkan da o oluyordu. Bu şartlar altında içinde bulunduğu zor durumun ağırlığından ruhunu hiç olmazsa yazarak kurtarmak üzere mutlak bir ihtiyaç hissetmişti. Alıştığı gibi günlüğünü açtı, kalemini çıkardı, bir an için hareketsiz bir şekilde beyaz sayfalara baktı ve sonra defteri tekrar kapadı. Bunun yerine mektup kağıtlarına yöneldi eli. Aragon'a bir mektup yazmak daha iyi olmaz mıydı? İlk kelimeyi kağıda geçirdi ve bundan sonra kalemi bir daha elinden bırakmadı. Ortaya çıkan inci gibi bir yazıyla yazılmış upuzun bir sitemdi.

Elsa bu üç sayfayı yeniden okuyup gözden geçirdi. "Seninle konuşmak hiç kolay değil. Hayatımızın epiloğunu yaşadığımızı, bundan sonra söylenecek bir şey olmayacağını ve içindekiler bölümünü okuyacak olanların bizler değil, başkaları olacağını unutuyor gibisin. Bize son derece az zaman kalıyor, bunu sen başka herkesten daha iyi biliyor-

sun. Tanrım, nerede kaldı benim memnuniyetim? Bütün hayatım bir arabadaymışım gibi geçti, sana "Şuraya Bak!" bile diyemediğim bir arabada, çünkü sen sürekli olarak ya okumakta ya da yazmaktasındır ve rahatsız edilmemen gerekir." Aragon'un dur durak bilmeyen hızı Elsa'nın başını döndürmüştü, senelerdir ona manik bir insan gibi geliyordu Aragon, yazı yazması Elsa'nın önünde hep geri adım atmak zorunda olduğu bir tutkuydu. Hiçbir zaman, diyordu Elsa sözünü esirgemeden, bir işe gerçekten *beraberce* el atmadık: "İnsanlar hareketleriyle seni ne rahatsız etmeliler ne de geride bırakmalılar. Yaptığın iş ne olursa olsun, ne seninle aynı düzeyde kalmaya çalışmalılar ne de seni takip etmeye gayret göstermeliler ve ağaçların ölmüş dallarını kesmek gibi basit bir meselede bile, sakın ola ki işin beraberce yapıldığı kuruntusuna kapılmasınlar." Elsa şöyle özetliyordu: "Yalnızlık benim kitaplarımın ana konusu değildir, benim hayatımın ana konusudur." Aragon da dahil olmak üzere hiç kimsenin kendisini bu ıstıraptan kurtaramayacağını bildiği halde bu cümleye dokunmadı. "Ne zamanın ne de himayen için yalvarıyorum... Tasalarım senin için can sıkıcı, ıstırap çekmeme izin yok, hele senin yapacak çok işin varsa hiç yok." Yazdıklarını bir kere daha hızla gözden geçirdi Elsa, ve içini garip bir his kapladı. Bir kere bile söyleyemediği şeyler bütün açıklığıyla mektuptaydı; gönül yaralarından, uyumlarındaki çatlaklardan ayrılıktan konuşmak tabuydu. "Ama artık yeter! Bir mutluluk hülyasına karşı haksızlık ediyorum." Ayrılmayı hiç mi hiç aklından geçirmiyordu, ortak hayat romanlarının son sayfalarında böylesine ani bir değişikliğe imkân vermeyecek kadar çok şey bağlıyordu onu Aragon'a. Elsa bir kere olsun dobra dobra konuşmak istiyordu, onlarca yıldır kiminle beraber yaşadığı konusunda hayallere de kapılmıyordu: aşkı ve hayatı edebiyat olarak algılayan bir adamla beraberdi.

Gündelik sözlerin sıradanlığı Aragon'u korkuturdu. O her şeyi edebiyat diline tercüme ederdi, çünkü kurgu olarak yaşanan hayatta roman onun için hâlâ bütün yaratımların en sanatsalıydı. Bütün bunların sonunda, Elsa Aragon'a ondan kendisinin bir sefer olsun gerçekte olduğu gibi göründüğü bir kitaptan daha fazla bir şey istemediğini yazdı.

Aragon'un Elsa'nın mektubu ve ricalarına verdiği cevap *La Mise à mort [Ölüme Geçiş]* isminde bir roman oldu. Çeşitli kimlikleri olan bir adam aynadan ona bakan hangi yüz olursa olsun, hep aynı kadını sever: Fougère. Sadece odur adamın benliğini tüm değişkenlikler içerisinde bir arada tutan. Breton'un ölümü muhakkak ki Aragon'a gençlik yıllarını hatırlatmıştı; altmışlı yıllarda yazdığı romanlar bütün bu gerçekyalanlara rağmen güvenilir bir tek kıstasa dayanarak sürdürüğü yazarlık hayatını özetler. Komünizm gerçekleri reddetmiştir - ama aşk etmemiştir. *La Mise à mort* bir günah çıkarmayla sona erer: "EVET, İTİRAF EDİYORUM, FOUGÈRE ELSA TRIOLET'NİN TA KENDİSİDİR." Aynı romanda Ingeborg isminde bir kadın en sevdiği kadın yazarın isminin Elsa Triolet olduğunu açıklar. Bunlar beylik biyografik lakırdılardır, ama yazar, çiftin etrafında oluşmuş kült halesinin devamını sağlamak için bunları kullanmaktan çekinmemiştir.

La Mise à mort'un hemen ardından *Blanche ya da Unutuş* yayımlandı. Bu, yirmi senelik beraberlikten sonra karısı tarafından terk edilen bir adamın hikâyesidir. "Senin bir mektubun var elimde. Saklamışım onu. Zaman zaman okuyorum. Bu bir insanın sanık sandalyesinde duyabileceği en korkunç iddianame." Blanche gider, Elsa kalır. Aragon için ayrılık tıpkı Elsa için olduğu kadar düşünülemezdi: Bir zaman gelir insanlar ayrılamazlardı birbirlerinden, çünkü ayrıldıklarında bütün bir dünya batar, yok olurdu. Elsa yeni romanı *Le Grand Jamais*'de *[Büyük Sonsuzluk]*

aralarındaki diyaloğu şöyle sürdürüyordu: "Çift tıpkı birey gibi gizem dolu bir birimdir. Hüküm vermeyin, rica ediyorum size, hiçbir zaman bütün gerçeğe sahip olunamaz."

Sadakatin kendisi için en yüksek erdem olduğunu beyan ediyordu Aragon, Proust'un anketini cevaplarken. Biz sadece onun alter egosunun kağıt üstündeki sadakatsizliğini ve Elsa'nın beyaz şövalye Michel Vigaud ile ilişkisini biliyoruz. Cinselliğin çift için hiçbir zaman açıkça konuşulan bir konu olmaması, mevzunun önemsiz olduğuna değil, bilakis beraberce sahneye koydukları oyunun ötesinde bir öneme sahip olduğuna işaret eder. Daix, Elsa Triolet ile ilgili şunları anlatır: "1945 sonlarında onlarla karşılaştığımda, Elsa ilk sohbetimizden itibaren beni şaşkınlığa düşürerek elli yaşlarına merdiven dayarken bir kadın olarak hayatına son vermek istediğini söylemişti." Daix Elsa'nın kesinlikle mutlu bir kadın olmadığı izlenimini edinmişti. "Kazanan tarafta olduğuna asla inanamayacak kadar kötümserdi." Paris sokaklarında yaptıkları bir gece gezintisinde Aragon da Daix'ye güvenerek açılmıştı: "Elsa'yla aralarında cinsellik içeren bir ilişkinin artık olmadığını benim de bildiğim bir hakikat olarak kabul ediyordu ve yaşadığı hüsranı saklamaya gerek görmüyordu. Karısına sadık kalmak istiyorsa insan kendi vücudunu ne halt etmeliydi? Onun ıstırabını fazla ciddiye almadım ve genç erkeklere özgü saf dillikle ellisini devirir devirmez cinselliğin uçup gitmiş olacağını düşündüm."

Prag Bahar'ı çiftin modern komünizm fikrini haklı çıkarmıştı. 1968 Ağustosu'nda Kızıl Ordu'nun Prag'a girdiğini haber aldıklarında İsviçre'de bulunuyorlardı. Fransa Komünist Partisi Sovyetler Birliği'ni mahkûm etti, *Lettres Françaises* ve CNE de Çeklere yapılan saldırıya karşı onlarla dayanışma içerisinde olduklarının garantisini verdiler.

Milan Kundera'nın *Şaka* isimli romanının Fransızca baskısına yazdığı önsözde Aragon bütün Doğu bloku ülkelerinin birbiri ardına dönüştürüldüğü bir "Zihin Biafrası"ndan bahsediyordu. Çift Saharov ve Solyenitsin gibi muhaliflerden yana tavır aldı. Ceza fazla gecikmedi: *Lettres Françaises*'in Sovyetler'den yapılmış bütün abonmanları bir gün içersinde iptal edildi.

Mayıs 1968: Paris'te öğrenciler sokaklara döküldüler. "Hayal Gücü İktidara!" şarkısını söylüyorlardı. Bunun sürrealizmin bütün yaşlı beyefendilerinin kulaklarına müzik gibi gelmesi gerekmez miydi? Aragon rüzgârda uçuşan beyaz yelesiyle göstericilerin arasına karıştı, ama şüpheci Elsa bunu nostaljik bir seremoni olarak görüyordu. Gençlik yeni idollere biat ediyordu, farklı yıldızlardan alıyordu rotasını. Saint-Germain'deki bir gösteri sırasında pek kimse tanımadı onları. Eğer Elsa Simone de Beauvoir olsaydı... Beauvoir çiftin politikadan çekilmesiyle alay ediyordu. Sartre Aragon'u bir Küba seyahati yapmaya davet ettiğinde, o sadece kabul etmediğini bildiren bir el hareketi yapmıştı: "Biz bunun için çok yaşlıyız." Elsa'nın Sartre'a şunları söylediği anlatılıyordu: "Siz bir filozofsunuz ve bu yanınızla antikomünistsiniz." Elsa için Sartre bir entelektüeldi, bireyi merkez alan varoluşçuluğu kitlelerin komünist dayanışmasıyla çelişiyordu. *L'Âge de nylon [Naylon Çağı]* isimli roman dizisinde, Elsa'nın asıl konusu modern insanın ihmal edilmişliğiydi. Romanın ismi Sartre'ın *Akıl Çağı*'na bir göndermeydi. Ona göre insanlar sağduyularını tamamıyla yitirmişlerdi, düşündükleri artık sadece paradan ibaretti. Gençliğin altmışlı yıllarda siyasetten anladığı artık onu ilgilendiren bir mesele değildi. Hippiler gerçi uzun saçları ve Che Guevera afişleriyle burjuvaziye ait her şeye duydukları nefreti ifade ediyorlardı ama bunun arkasında birleşmiş bir güç yoktu artık. Hayatın vasatlığından, bir

zamanlar beraber mücadele ettikleri ve şimdi rüzgarın estiği yöne göre hareket eden arkadaşlardan duyulan hayal kırıklığı büyüktü. "Peki o bugün nerede, yolumuzu aydınlatan yıldızı bize gösteren peygamber? Kaostan çıkan yolda bize önderlik edecek... Kızıl bayraklar, siyah bayraklar... eski semboller..."

Elsa Triolet'nin son romanı *Le rossignol se tait à l'aube [Gün Doğarken Bülbül Susar]*, kuğunun ölmeden önce ona ruh vermiş politik umutlar için söylediği son şarkısıydı. Hayatın bazen dünyanın herhangi bir köşesindeki otel odalarında verilen soluklanma modalarından ibaret olan birçok durağı, hedefi belli olmayan bir seyahatin sembolü haline gelmişti. "Paçayı kurtardım, ama nereden ve kimden olduğunu, artık tam olarak bilmiyorum. Bu benim nefesimi kesti. Bir oda. Bir otel odası. Bir kafes. Orada emniyetteyim. Korkmuyorum, korkmam için neden göremiyorum. Bu oda, her zaman..." Hayat yolculuğunun sonunda Elsa'nın takati kalmamıştı. Kızkardeşine Aragon'un kitabı "yüz kat daha güzel" yazabileceğini itiraf etti. Kitabı bitirebileceğini tahmin etmiyordu. Ama kitabın yayımlanışını gördü. Aragon onu yazmaya devam etmeye zorluyordu, çünkü bunun onun yaşam gücünü ayakta tuttuğunu biliyordu. Ama o kafasını sallayarak reddetti: "Artık gücüm kalmadı."

Paris'e yaptıkları geziler seyrekleşmeye başlamıştı. Bir saatten fazla yolculuk etmek, Elsa'yı çok yoruyordu. Bir salı günüydü; giyinirken yere düştü. Elsa Triolet 16 Haziran 1970 günü öğleden sonra Saint-Arnoult'daki değirmende kendisine ait mavi odada öldü. "Gün Doğarken Bülbül Susar" Elsa'nın son romanının ismiydi: Trubadurların şarkılarındaki âşıklar bütün tehlikeleri atlattıklarında sonunda gün ağarır ve korkarak yerlerinden sıçrarlar.

Lilya ve Katanyan Moskova'dan geldiler. Fransa Komünist Partisi'nin düzenlediği cenaze merasimi bir devlet tö-

renine dönüştü. Elsa'nın naaşı Boulevard Montmartre'da *Humanité* salonunda katafalka kondu. Pablo Neruda bir konuşma yaptı. Elsa'nın son arzusuna uyulmuştu: Yükseltinin üstündeki en sevdiği köşede toprağa verildi. "Bahçemizde devasa iki kayınağacı var. Oraya gömülmemizi istiyorum. Hayatta olup bunu beklediğimiz sürece, evimizi ve bahçemizi güzelleştirmeye devam edeceğiz."

Aragon'un Yalnız Mevcudiyeti

"ARAGON can yoldaşından, ilk okurundan, suç ortağından kopmuş, bir anda 'paramparça olmuştu'. Yapayalnız hayatını yeniden keşfetmek zorundaydı. Bunun anlamı Elsa'nın yokluğuyla başa çıkmaktı", diyor biyografisini yazan Daix. Dostları endişeleniyordu: Hayatının kırk yıldan daha uzun bir süresini paylaştığı kadın, Elsa olmadan yaşamaya nasıl dayanacaktı? Köyde, etrafındaki geniş parkıyla değirmende kendisini çok yalnız hissediyordu. Bir kahyayı yapılması gereken işlerle görevlendirip tekrar devamlı olarak Rue de Varenne'e yerleşti. Burada Maria ona bakıyordu. Her duvarda ve her masada Elsa'nın resimleri vardı. Kitapları görmek bile zorlukla mümkün oluyordu, çünkü Aragon dolapların bütün cam kapaklarını onun fotoğraflarıyla kaplamıştı. Şöminenin mermer pervazının üzerine, Elsa'nın gerçek boyutlarından büyük bir porte fotoğrafı asılmıştı; fotoğraf onu son yıllardaki haliyle gösteriyordu ve ciddi bir yüz ifadesi taşırken çekilmişti. 1979 yılında, bir söyleşide Breton'la dostluğuyla ilgili bir soru yöneltildiğinde, Aragon "yüzünde bir gülümsemeyle kendisi-

ni dinleyen" Elsa'nın portresinin altındaki bir koltukta oturduğunu belirtmeyi unutmadı. Elsa'nın ölümünden sonra sadece onun hayatındaki yerine işaret etmeyi sürdürmekle yetinmiyor, aynı zamanda bir yazar olarak büyüklüğünü de vurguluyordu. Özellikle politik olarak didaktik romanları zaman geçtikçe parıltılarını kaybetse de, Elsa Triolet hayallerini kurduğu hedefine, yazarlığa gerçekten ulaşmanın yolunu ideoloji üzerinden bulmuştu.

Aragon bir ömür boyu kendisine eşlik etmiş arkadaşının dan ayrılmanın üzüntüsünü hiçbir zaman tam olarak yenemedi, fakat onun inzivaya çekileceğinden korkanlar yanılmışlardı. Sadık sevgilisi dil hâlâ ona aitti. Henri Matisse üzerine anıtsal bir destanı tamamladı; *Tiyatro / Roman*'da ise sürrealist hayalperest tekrar sahneye çıkıyordu. Geniş yakalı ceketler giymiş ve yetmişli yılların parlak renkli kravatlarını takmış yaşlı bir adam olarak da, tıpkı bir zamanlar Rue du Château'da oturan delikanlı gibi, Breton'un daha o zamanlar eleştirdiği şeyi yapıyor, "kafede bir konuşma yaparken aynada hiçbir pozunu kaçırmamaya" çalışıyordu. Fakat *Lettres Françaises*'in kaderi nihai olarak belli olmuştu. Yaşının ilerlemesi ve Elsa'nın kaybıyla, mücadele heyecanı da Aragon'u terk etmişti. Derginin son sayısı 1972 yazında yayımlandı. Aynı sene Bibliothèque Nationale, Elsa Triolet'ye bir sergi ithaf etti.

Aragon eski alışkanlıklarına geri dönüyordu -genç kalmış bir ruhun geçmişi anması ya da bir moruğun kaçıklıkları? Rüzgârda dalgalanan paltosu ve uçuşan gri yelesiyle Paris'i bir serseri gibi diğer baştan bir başa arşınladığı anlatılıyordu, bir esin kaynağı arıyordu ve genç erkekleri. Aragon'un eşcinsel yönü komünistler için her zaman bir tabu olmuştu. Eşcinsellikle suçlanan bir şair parti ahlâkına uygun değildi; bu itiraf Elsa ve Louis olarak edebi uyumu elle tutulur hale getiren çiftin etrafında oluşmuş mite zarar ve-

rebilirdi. Seksenli yıllarda Aragon'un kurşunkalemle yaptığı, cinsel fantazilerini gayet açık bir şekilde resmeden çizimler gün ışığına çıkarıldığında, kutsal emanetlerin bekçileri arasında orta çapta bir skandal etkisi yapmıştı.

1973'te Elsa Triolet'nin yazdığı erken dönem Rusça metinler, ki aradan geçen zaman içerisinde Fransızca'ya çevrilmişlerdi, *OEuvres Romanesques Croisées*'ye eklendi. Sonunda kırk iki cilt kitaplıklarda birbiri ardına yerini almıştı -bu sayı çiftin beraber geçirdiği yılların sayısına denkti. Önsözlerin içeriğindeki hayal ürünü edebi bölümler ve gerçekler biyografiler için bir altın madeniydi: Elsa ve Louis bir çift olarak yaşadıkları hayattan bir efsane oluşturmayı başarmışlardı. Her şeyin bir oyun gibi sahneye konmasının sonu gelmiyordu: Saint-Arnoult'daki değirmende, günlük bir takvim16 Haziran 1970'ten beri sanki zaman Aragon için o günden sonra durmuş gibi, dokunulmamış halde duruyordu.

Kocamış ihtiyar için mirasçı sorunu da gündeme gelmişti. Birkaç zamandır bir sekreteri vardı, bu Jean Ristat isminde genç bir yazardı. Elsa genç adamı bir gün bir kenara çekip kendisinin ölümünden sonra onun Aragon'la ilgilenmesi gerektiğini söylemişti - ve Ristat Elsa'nın bu ricasını ikinci bir kere tekrar etmesine mahal bırakmamıştı. Aragon, bütün yazıların ve diğer ıvır zıvırın "türbe" diye adlandırdığı Paris'in saygıdeğer Bibliothèque Nationale'inde yitip gitmemesi için CNRS'e, Centre National des Recherches Scientifiques'e devredilmesi talimatını verdi ve Ristat'yı mirasçı tayin etti. Bugün çiftin yazıları arandığı takdirde, Fransız edebiyatının diğer önemli şahsiyetlerinin yazılarından ayrı olarak tasnif edilmiş biçimde bulunur. Vasiyetnamesinde şu talimatı veriyordu Aragon: "Değirmenin, kitapların, kütüphanelerin ve bütün mobilyaların mülkiyetini, bir vakfa dönüştürülmeleri koşuluyla,

hangi yönetim biçimiyle yönetilirse yönetilsin, Fransız devletine vakfediyorum." Aragon böylelikle devlete iyi bir oyun oynamış oluyordu -Fransa gibi bir kültür ülkesi böylesi bir mirası reddedemezdi, ama tartışmalı çifte bir nevi haraç ödemeksizin bu mirasa konması da mümkün değildi. Daha işin maliyetinin karşılanması aşamasında tartışmalar başladı. Hükümet, Fransız Komünist Partisi ve vilayet yönetimleri arasındaki tartışmalar üç sene boyunca sürdü ve on sene sonunda nihayet değirmenin restorasyonuyla ilgili çalışmalara başlandı.

Bugün burası Aragon'un yaşarken istediği gibi müze ve araştırma merkezidir. Her köşe kitap raflarıyla doludur, çamaşır sandıklarından dahi çeşit çeşit varaka taşmaktadır. Antrede duran ve içinde misafirlerin unuttukları şemsiyelerin olacağı izlenimi uyandıran bir dolabın kapısını açan meraklının üzerine, *série noire*'ın* sarı-siyah kapaklı ciltleri dökülür. Elsa, Simenon'un polisiyelerini okumayı Dostoyevski'nin romanlarını okumaya uzun zamandır tercih ediyordu. Polisiyeler Elsa'nın en severek okuduğu şeyler arasındaydı, tıpkı popüler Fransız dergileri gibi. Banyodaki çiçekli duvar kağıdıyla kaplı bir kapının ardında *Paris Match*'ın uzun yıllar boyunca biriktirilmiş eksiksiz sayıları üst üste dizilidir. Dönerek yükselen ahşap bir merdivenden birinci kata çıkılır. Elsa'nın kütüphanesi buradadır, ağırlıkla Rus edebiyatından örneklerle doludur. Düz basamaklı dik bir merdivenle minik bir çatı penceresinden tavanarasına kadar çıkılabilir. Meraklıların önüne burada muazzam bir cennet açılır, çünkü çiftin arzusuna binaen burada bir araştırma merkezi kurulmuştur. Diğer bir odada gazeteler tavana kadar yükselmektedir. Burada kitap arayanlar hayatın izlerini bulurlar: Çifte ithaf edilen kitapların sayfaları-

(*) Fransa'da Gallimard tarafından yayımlanan ünlü polisiye dizisi -e.n.

nın arasından onları selamlayan minik kartlar düşer: "Bütün sevgimle, Dostunuz Matisse" - "Görüşmek üzere. Sizi kucaklıyorum, Neruda." Şöminenin pervazını Picasso'nun üzerine biri ağlayan diğeri gülen iki yüz resmettiği iki anfora süsler. Dostoyevski ciltlerinden oluşan bir sıranın arkasında, Elsa'nın sık sık kullandığı çok açık sarı renkli postiş saklanmıştır. Raflardan birinde Aragon'un sayısız kravatlarından biri asılıdır. Elsa'nın Tahiti'yi bile görmüş gardrop-bavulu hâlâ değirmenin deposunda durmaktadır. Park, yeni boyanmış bankları, aydınlık, cetvelle çizilmiş gibi düzleştirilmiş kum döşeli yolları ve Remarde'ın iki yakasını birbirine bağlayan küçük tahta köprüleriyle, resimli kitaplarından alınmış manzaraları andırır. Tepenin üstündeki çifte mezarın -tıpkı geride bıraktıkları el yazmaları gibi çok özel ve münzevi bir mezardır bu- üstünde şunlar yazmaktadır: Biz yan yana son istirahatimize başladığımız zaman, eserlerimizin iç içe geçmişliği bizi iyi günde kötü günde, hayalimiz ve en büyük endişemiz olan bir gelecekte birleştirecek. Bir araya gelmiş kitaplarımız, beyaz kağıdın üzerinde siyah mürekkeple, el ele, bizi birbirimizden kopartacak her şeye göğüs gerecektir." Aragon 24 Aralık 1982'de Noel gecesi Rue de Varenne'deki evinde öldü.

"Elsa benimle *Parisli Köylü*'de ona tanıdık gelen bölümler nedeniyle tanışmak istemişti..." Elsa Triolet ve Louis Aragon'un bir araya geldikleri anda her ikisinin de en fazla umdukları ve fakat aynı zamanda en az inandıkları şey aşktı. Bu çiftin gizemi belki de büyük bir soğukkanlılıkla saklıydı, ve ortak miti doğuran da bu soğukkanlılığın yarattığı sıkıntıydı. Sebatsız Aragon, gerçekyalanların sis perdesinin arkasında bir idolü müşahade ederek istikrarı bulmuştu; melankolik Elsa -hiç de düşünmeksizin alınmış bir karar değildi bu- onunla aynı dili konuşan bir erkekle beraber olacağı bir yer arıyordu dünyada. Çiftin etrafında bir

efsane oluşturulması sadece çiftin toplum önündeki imajını belirleyen -politik bir programın parçası değildi, aynı zamanda iki insanın aşklarının -ki bu insanlar için hayat edebi hikâyeler olarak yoğunlaşıyordu- samimi ifadesiydi. "Her iki aşk da bilincin morunu alıp ona devamlılık kazandırdığında, hezeyanın kızılı diyaloglarının bir nüansı olarak kalır."

Aragon'un çok sayıda şiiri şanson yapılmıştır. Bunlardan birinin ismi "Epilogue"dur, ama öyle görünür ki yazılmış hikâyelerin hiçbirinde hikâyenin sonu yer almamaktadır:

"Hayat geçip gitmiş olacak büyük ve hüzünlü bir şato gibi,
bütün rüzgârların içinden estiği
Çarparak kapatıyor kapıları bir esinti
ve fakat kapalı değil odaların hiçbiri."

Kaynakça

Louis Aragon'un eserleri (Fransızca ve Almanca baskılar)

Projet d'histoire littéraire contemporaine 1923, yay. Marc Dachy, Gallimard, Paris, 1924.

Lettres à Denise.1923-1824, haz. Pierre Daix, Maurice Nadeau, Paris, 1994.

Le Libertinage oder die Ausschweifung, Fransızca'dan Almanca'ya çeviren Lydia Babilas, Surhkamp, Frankfurt /M, 1979.

Das Wahr-Lügen, Fransızca'dan Almanca'ya çeviren Lydia Babilas, Fischer, Frankfurt/M, 1984.

Aurélien, Fransızca'dan Almanca'ya çeviren Lydia Babilas, Volk und Welt, Berlin, 1986.

Die Viertel der Reichen, Fransızca'dan Almanca'ya çeviren Stephan Hermlin, Fischer, Frankfurt/M, 1986.

Die Glocken von Basel, Fransızca'dan Almanca'ya çeviren Alfred Kurella, Verlag der Nation, Berlin, 1953.

Pour expliquer ce que j'étais, Gallimard, Paris, 1989.

"Eine Traumwoge", *Surrealismus in Paris 1919-1939*, Barck, Karlheinz, Reclam, Leipzig, 1990.

Irène, Fransızca'dan Almanca'ya çeviren Ilse Walther-Dulk ve Robert Weisert, Eichborn, Frankfurt/M,1991.

Der Bauer von Paris, Fransızca'dan Almanca'ya çeviren Lydia Babilas, Suhrkamp, Frankfurt/M, 1996.

Elsa Triolet'nin eserleri (Fransızca ve Almanca baskılar)

Die Liebenden von Avignon, Fransızca'dan Almanca'ya çeviren Margarete Friedrich, Lancelot, Neuwied, 1949.

Majakowskij, Aufbau Verlag, Berlin, 1957.

Rosen auf Kredit, Fransızca'dan Almanca'ya çeviren Grete Steinböck, Zettner, Würzburg ve Viyana, 1962.

Das Ende hat seinen Preis. Erzählungen aus der Résistance, Fransızca'dan Almanca'ya çeviren Else Bestian ve Hans Bestian, Schwiftinger Galerie-Verlag, Schwiftung, 1983.

Das grosse Nimmermehr , Fransızca'dan Almanca'ya çeviren Guido Meister, Ullstein, Frankfurt/M, 1986.

Elsa Triolet'nin Fransızca'ya çevirdiği eserler

Tchéhov, Anton; *Oeuvres (Théâtre): La mouette. L'oncle Vania. Les trois soeurs. La cerisaie*, Editeurs Français Réunis, Paris, 1954.

Maïakowski, Vladimir; *Vers et Proses*, Editeurs Français Réunis, Paris, 1957.

Triolet, Elsa; *La poésie russe*, Seghers, Paris, 1965.

Chklovski, Victor; *Capitaine Fédotov*, Gallimard, Paris, 1968.

Tsvetaéva, Marina; *Poèmes*, Gallimard, Paris, 1968.

Başka yazarlardan kullanılan şiirler ve düzyazı metinler

Schlowoskij, Viktor; *Zoo oder Briefe nicht über die Liebe*, Suhrkamp, Frankfurt /M, 1965.

Maiakowskij, Wladimir; Das Gesamtwerk, Suhrkamp, Franfurt /M, 1980.

Biyografiler, porteler, mektuplaşmalar, röportajlar

Ehrenburg, Ilja; *Menschen, Jahre, Leben*, Kindler, Münih, 1962.

Aragon, *Entretiens avec Francis Crémieux*, Gallimard, 1964.

Aragon parle avec Dominique Arban, Seghers, Paris, 1968.

Rhirion, André; *Révolutionaires sans Révolution*, Le Pré aux Clercs, Paris, 1968.

Sadoul, George; *Aragon*, Seghers, Paris, 1969.

Pozner, Vladimir; *Vladimir Pozner se souvient de...*, Julliard, Paris, 1972.

Roy, Claude; *Nous*, Gallimard, 1972.

Elsa Triolet sergi kataloğu, Bibliothèque Nationale, Paris, 1972.

Wallard, Daniel; *Aragon. Un Portait*, Editions Cercle d'Art, Paris, 1979.

Malraux, Clara; *Das Geräusch meiner Schritte*, Scherz, Bern ve Münih, 1972.

Ray, Man; *Selbstporträt*, Schrimer/Mosel, Münih, 1983.

Guggenheim, Peggy; *Ich habe alles gelebt*, Bastei Lübbe, Bergisch Gladbach, 1984.

Jangfeldt, Bengt; Vladimir Mayakovsy, *Love is the heart of everything. Corres-*

pondence between Vladimir Mayakovsy and Lili Brik 1915-1930, Polygon, Edinburgh, 1986.

Soupault, Philippe; *Mémoires de l'Oubli. 1923-1926*, Lachenal&Ritter, Paris, 1986.

Goll, Claire; *Ich verzeihe keinem. Eine literarische Chronique Scandaleuse*, Rütten&Loening, Berlin, 1987.

Madsen, Axel; *Jean-Paul Sartre und Simone de Beauvoir. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Liebe*, Rowohlt, Reinbek, 1987.

Aragon, Louis; *Pour expliquer ce que j'étais*, Gallimard, Paris, 1989.

Mackinnon, Lachan; *The lives of Elsa Triolet*, Chatto and Windus, Londra,1992.

Brik, Lilja; *Schreib Verse für mich. Erinnerungen an Majakowskij*, dtv, Münih, 1993.

Troller, Georg Stefan; *Personenbeschreibung*, dtv, Münih, 1993

Daix, Pierre; *Aragon*, Flammarion, Paris, 1994.

Desanti, Dominique; Elsa&Aragon. *Le couple ambigu*, Belford, Paris,1994.

Fédorovski, Wladimir ve Saint Bris, Gonzague; *Les Egéries russes*, Lattes, Paris, 1994.

Leuillot, Bernard (yay.); *Elsa Triolet-Louis Aragon-Jean Paulhan. Correspondance 1928-1964*, Gallimard, 1994.

Lili, Marcou; *Elsa Triolet, Les yeux et la Mémoire*, Plon, Paris, 1994.

Hörner, Unda; *Die realen Frauen der Surrealisten*, Bollmann, Mannheim, 1996.

Taillander, François; *Aragon 1897-1982 "Quel est celui qu'on prend pour moi?"*, Fayard, Paris, 1997.

Doktora tezleri

Delranc-Gaudric, Marianne; "D'Elsa Triolet. Les quatre premiers romans d'Elsa Triolet et le passage du russe au français, Institut national des langues et civilisations orientales, Centre de poétique comparée", doktora tezi, Paris, 1991.

Hörner, Unda; "Das Romanwerk Elsa Triolets. Im Spannungsfeld von Avangarde und Sozialistischem Realismus. Die Blaue Ende", doktora tezi, 1993.

Lance-Otterbein, Renate; "Dans ce Château magique du dire et du taire... Création et Crise chez Aragon", doktora tezi, Paris, 1996.

Sürrealizm ve Rus Avangardı üzerine kitaplar

Majakowskij, Wladimir; *Wie macht man Verse. Volk und Welt*, Berlin, 1949.

Josephson, Matthew; *Life among the Surrealists*, Rinehart&Winston, New York, 1962.

Dali, Salvador; *Gesammelte Schriften*, Rogner&Bernard, Münih, 1974.

La Révolution Surréaliste, tekrar basım, Jean-Michel Place, Paris, 1975.

Jacobson, Roman; *Russie, folie, poésie*, Seuil, Paris, 1986.

Barck, Karlheinz; *Surrealismus in Paris 1919-1939*, Reclam, Leipzig, 1990.

Daix, Pierre; *La vie quotidienne des Surrealistes 1917-1932*, Hachette, Paris, 1993.

Pierre, José (yay.); *Recherchen im Reich der Sinne. Die zwölf Geschpräche der Surrealisten über Sexualalitat 1928-1932*, C.H. Beck, Münih, 1993.

Breton, André; *Entretiens-Geschpäche. Dada, Surrealismus, Politik*, Verlag der Kunst, Amsterdam, 1996.

Tarihî arkaplan üzerine kitaplar

Lottman, Herbert R.; *La Rive gauche. Du front populaire de la guerre froide*, Seuil, Paris, 1981.

Mann, Klaus; *Jugend und Radikalismus. Aufsätze*, dtv, Münih, 1981.

Akademie der Wissenschaften der DDR (yay.); *Paris 1935. Erster Internationaler Schriftstellerkongress zur Verteidigung der Kultur. Reden und Dokumente*, Akademie Verlag, Berlin, 1982.

Kandler, Klaus; Karolewski, Helga ve Siebert, Ilja (yay.); *Berliner Begegnungen. Ausländische Künstler in Berlin 1918-1933. Aufsätze-Bilder-Dokumente*, Dietz (Veröffentlichungen der Nationalen Forschungs- und Gedankstätten der DDR, Berlin, 1989.

Mierau, Fritz (yay.); *Russen in Berlin*, Quadriga, Berlin ve Weinheim, 1987.

Klüver, Billy; ve Martin, Julie; *Kiki's Paris. Artists and Lovers 1900-1930*, Harry N. Abrams, New York, 1989.

Selle, Irene (yay.); *Frankreich meines Herzens. Die Résistance in Gedicht und Essay*, Reclam, Leipzig, 1987.

Duras, Marguertite; *Die grünen Augen*, dtv, Münih, 1990.

Siebenhaar, Klaus (yay.); *Carl Einstein. Prophet der Avangarde*, Fannei&Walz, Berlin, 1991.

Fry, Varian; *Auslieferung auf Verlangen*, Fischer, Frankfurt/M, 1995.

Şansonlar

Le chemin des oiseaux. Poèmes d'Elsa Triolet et d'Aragon, seslendiren Hélène Martin, yorumlayan Elsa Triolet, Disques du Cavalier.

Moreau, Jeanne; *Chansons nach Zitaten Elsa Triolets, Kompositionen von Guillevic*, Polygram, 1988.

Ferrat, Jean; *Chanson nach Gedichten von Louis Aragon*, Master Serie, cilt 2, Polygram

Ferrat 95. Nouveaux Poèmes d'Aragon, Disques Temey.

Bravo à Barbara. 23 titres originaux, (Il n'y a pas d'amour heureux bu albümde yer almaktadır), CBS.

Resimler

Sayfa 9,45,48,81,125,171: Fonds Elsa Triolet&Aragon, Paris.

Sayfa 18: "Elsa Triolet et Aragon", *Europe*, sayı 454-455, Şubat-Mart 1967.

Sayfa 26,65: Man Ray.

Sayfa 35: Man Ray (Anne Chrisholm, *Nancy Cunard*, Knopf, New York, 1979).

Sayfa 42: Wladimir Majakowskij. *Die Wirbelsäulenflöte*, Insel, Frankfurt/M, 1971.

Sayfa 89,137,146,157: Roger-Violet, Paris.

Sayfa 122: Lili Marcou, *Elsa Triolet. Les yeux et la mémoire*, Plon, Paris, 1994.

Sayfa 128: Dominique Desamti, *Elsa&Aragon. Le couple ambigu*, Belfond, Paris,1994.

Sayfa 137: Roger-Viollet (Dominique Desamti, *Elsa&Aragon. Le couple ambigu*, Belfond, Paris,1994.

Sayfa 141: © SPADEM (Lili Marcou, *Elsa Triolet. Les yeux et la mémoire*, Plon, Paris, 1994)

Sayfa 149: V.V.Katanian (*Faites entrer l'infini*, sayı 2, Eylül 1986).

Sayfa 155: Robert Doisneau (*La Littérature en France de 1945 à 1968*, Bordas, Paris, 1982).

Man Ray'e ait fotoğrafların copyright'ı için: Man Ray Trust, Paris/VG Bild-Kunst, Bonn,1997.

TEŞEKKÜR

Paris'te bulunan Fonds Elsa Triolet&Aragon'a destekleri için bir kez daha teşekkür etmek isterim. Özellikle Renate Lance-Otterbein, Danielle Maïsetti ve Jean Ristat bu çalışmaya büyük destek vermişlerdir. Marie Bonillo, Marc Dachy, Susanne Ditschler, Heiko Dupke, Cartsen Fedderke, Magdalena Heine, Lothar Jadzinski, Renate Lance, Helmut Merschmann, Jens Rosteck ve Karl-Heinz Steinle çeşitli konularda bana yardımcı olmuşlardır. Fotoğraflarla ilgili araştırmayı Elke Andreas-Möller üstlenmiştir. Hepsine yürekten teşekkür ederim.

Elsa ve Lilya Brik kardeşler (yanda), dokuz yaşındaki Aragon (üstte). "Keşke beşikten beri tanısalardı birbirlerini", diye yazıyordu Elsa, "beraber öğrenmiş olsalardı yürümeyi ve yazmayı, beraber tanışsalardı aşkla! Bütün o kayıp zaman. Bu boşluk geride bırakılmalıydı, her ikisinin de hayatının başladığı bu ayrılığın yaşanmamış olmasını sağlamak için birbirlerine anlatmalıydılar..."

Elsa Triolet yirmili yılların ortalarında Paris'te. Yalnızlıktan yakınması gerçekten de pek mümkün değildi.

André Breton, kitapçı René Hilsum, Louis Aragon, Paul Éluard: 1921, dik kafalı dadaistler ve evlilik çağında genç beyefendiler.

Aylak züppe Louis Aragon ile eksantrik bir İngiliz kadını ve çok zengin bir armatörün kızı olan Nancy Cunard, 1926 ile 1928 arasında sevgiliydiler. Fakat eski sevgilisi, Aragon'un şiirlerinde ayrılıklarından sonra da bir hayalet gibi dolaştı.

Brik kardeşler bir arada: Çilli Elsa her zaman tatlı kız çocuğu, Lilya ise oldum olası küçük hanımefendi olmuştu.

Vladimir Mayakovski, 1915: Gürcistan'dan gelen dev yapılı devrim şairiyle çocuksu Elsa ilk görüşte birbirlerine âşık olmuşlardı. Kur yapıyorlardı birbirlerine... Lilya ortaya çıkana dek...

Fransız subay André Triolet Elsa'ya Rusların sunamayacağı bir şey sunuyordu: Uzakları. Sovyetler Birliği'nden kopup gitmek istiyordu, kızkardeşinin çevresinden uzaklaşmak arzusundaydı. Ve yeni evlendiği eşi onu dünyanın tam öbür ucuna, Pasifik'teki Tahiti Adası'na kadar götürdü. Kısa süren evlilik boyunca Trioletler Pasifik'teki adada sömürge efendilerine özgü bir hayat yaşadılar. Ama kısa süre sonra Elsa Paris'e kaçtı.

André Breton (ayakta, soldan dördüncü) kuşkuyla bakıyordu Elsa'ya. Elsa eski dostu yoldan çıkartmayı ve sürrealistlerden kopartmayı becermişti.

Elsa Triolet ve Louis Aragon 1957'de Moskova'dalar. Daha 1934'te Sovyet halkının kültür karşısındaki iştahına hayran kalmışlardı. Bu iştah her köşede giderilebiliyordu.

Louis Aragon, 1939: İspanya'ya giderek Cumhuriyetçilerle dayanışma içine girmek, entelektüeller arasında neredeyse bir adab-ı muaşeret kuralı gibi olmuştu. Elsa ve Aragon, Ernest Hemingway gibi silaha sarılmadılar ama muhtelif bağış kampanyaları düzenlediler.

Elsa Triolet ve Louis Aragon 1944 yılında Moskova'ya yaptıkları ziyaret sırasında. Bir zamanlar Lilya bir şairle (Mayakovski'yle) beraberken, şimdi Elsa'nın yanı başında bir şairi vardı. Kızkardeşlerin rolleri tersine dönmüştü.

1948 Ağustosu'nda çift Çekoslovakya'yı ziyaret etti ve Cumhurbaşkanı Benes tarafından karşılandı. "Bir kral ve kraliçeden daha fazla iltifat gördük, ama şurada burada ilginç olaylar da olmadı değil... Yıldızlar gibi seyahat ediyorduk, ama bundan ne şaşkınlık ne de gurur duyabiliyorduk, çünkü etrafımızdaki her şey tarafından tutsak alınmıştık..."

Elsa Triolet sanatçılar yararına galalar düzenleyerek insanları bu galalara davet etmiş ve etkileyici satış şenliklerinin organizasyonuna ön ayak olmuştu. Bu satış şenlikleri "Bataille du livre" [Kitap Savaşları], adı altında altmışlı yıllara varıncaya dek düzenlenmeye devam etti. Burada aktör Louis Jouvet çalışmalarında Elsa'ya destek veriyor.

Sosyalist gerçekçiliğin yüce çifti, Boris Taslitzky'nin bir tablosunda.

Sadece sosyalist yetkililer değildi görkemli çifti kabul edenler: Belçika Kraliçesi onları huzura davet etmiş ve çift ona her türlü saygı gösterisinde bulunmakta bir an bile tereddüt etmememişti. Brecht bu durumu tiksintiyle karşılamıştı.

Louis Aragon, 1950. Yazmadığında mevcudiyeti sona eriyor gibiydi. Ellili yıllarda Komünistler ve Kutsal Hafta *isimlerinde iki roman ve devasa bir otobiyografik şiir olan* Tamamlanmamış Roman*'ı yazdı.*

Stalin'in ölümü nedeniyle Lettres Françaises*'in ilk sayfasını. Picasso'nun bir resmi süsledi. Elsa Triolet için bu resmin bir drama yol açacağı apaçıktı.*

Elsa'nın hasır mobilyalara düşkünlüğü -sembolik anlamı olan- yeni bir takım daha alınmasına sebep olmuştu. Rue de Varenne'de şimdi arkalıkları kalp şeklinde örülmüş iki tane hasır koltuk vardı, sanki özel olarak Robert Doisneau'nun kamerasına beraberce poz vermeleri için tasarlanmıştı bu koltuklar.

Elsa Triolet Çehov'dan Fransızca'ya aktardığı dramların galalarında en parlak ilgi odağıydı. Vanya Dayı*'nın Comédie Française'de 1967 Ocakı'nda yapılan prömiyerinde çift her zamanki gibi ilk sırada oturuyordu.*

Tepenin üstündeki çifte mezarın -tıpkı geride bıraktıkları el yazmaları gibi çok özel ve münzevi bir mezardır bu- üstünde şunlar yazmaktadır: "Biz yan yana son istirahatimize başladığımız zaman, eserlerimizin iç içe geçmişliği bizi iyi günde kötü günde, hayalimiz ve en büyük endişemiz olan bir gelecekte birleştirecek. Bir araya gelmiş kitaplarımız, beyaz kağıdın üzerinde siyah mürekkeple, el ele, bizi birbirimizden kopartacak her şeye göğüs gerecektir."

Aşklar ve Çiftler, ünlü şahsiyetler arasında yaşanmış aşk hikâyelerine dair bir dizi: İkisi de "ünlü", ikisi de birer "karakter" olan iki insanın, sıradışılıklarını, "deliliklerini" yansıtan ilişkilerine dair. Şöhret ve masalın ardındaki gerçek insanlara dair.

Birinci Dünya Savaşı ertesinde farklı beklentilerin cazibe merkezi konumundaki Paris, Doğu'dan ve Batı'dan gelen göçmenlerin akınına sahne olmaktadır. Kafeleri, tiyatroları ve galerileriyle albenili bir dünya sunan bu şehri ev olarak benimseyenler arasında, Elsa Triolet ile Louis Aragon da vardır. Elsa iç savaşın perişan ettiği Sovyetler Birliği'nden kaçmış ve geçmişte kalan kalp kırıklıklarına sünger çekerek "mutlak aşkı" bulmak arzusuyla buraya sığınmıştır. Züppe bir delikanlı olarak avare bir hayat süren Aragon için Paris'i çekici kılan bambaşka bir şeydir: Genç şair, burada Paul Éluard ve André Breton'la birlikte sürrealist hareketin en parlak üyelerindendir. 6 Kasım 1928'de Montparnasse'da gerçekleşen buluşmadan sonra, Elsa aradığı beyaz atlı'yı, Aragon ise edebi kimliğini besleyecek yeni damarı, komünizme açılan pencereyi bulmuştur. Edebi rekabetin ve üçüncü kişilerin her an bıçak sırtında tuttuğu ilişkileri, 20. yüzyılın en ünlü aşk şiirlerinden birinde vücut bulur ve unutulmaz "Mutlu Aşk Yoktur" dizeleriyle hafızalara yerleşir. Çift, İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransız Direniş Hareketi'nin simgesi olur ve savaş sonrası dönemin en önemli kültür elçisi haline gelir.

İLETİŞİM 871
AŞKLAR VE ÇİFTLER DİZİSİ 12

ISBN 975-05-0102-0
9 789750 501029